

การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกร
ในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

FARMERS' ADAPTATION TO LIVELIHOODS ON REPETITIVE FLOODED AREAS
IN SAI GAM SUB-DISTRICT COMMUNITY, BANG LEN DISTRICT,
NAKHON PATHOM PROVINCE

พระครูปลัดวิทยา ฐานธมโม (ดินาค)

ดุขฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๘

การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกร
ในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

พระครูปลัดวิทยา ฐานธมโม (ตินาค)

ดุชนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Farmers' Adaptation to Livelihoods on Repetitive Flooded Areas
in Sai Gam Sub-District Community, Bang Len District,
Nakhon Pathom Province

Phra Khrupalad Wittaya Thandhammo (Deenak)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Social Development)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2025

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุขกัณิพนธ์
เรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำเนินชีวิตบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม
อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎี
บัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ. ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุขกัณิพนธ์

(รศ. ดร. วรุตถ รัตนธรรมาภรณ์)

ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร. อุบล วุฒิพรโสภณ)

กรรมการ

(พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, ศ. ดร.)

กรรมการ

(พระมหาประกาศิต สิริเมธ, ผศ. ดร.)

กรรมการ

(พระปลัดประพจน์ สุภาโต, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมดุขกัณิพนธ์

พระมหาประกาศิต สิริเมธ, ผศ. ดร.

ประธานกรรมการ

พระปลัดประพจน์ สุภาโต, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูปลัดวิทย์ ฐานธมโม)

- ชื่อคุณิพนธ์** : การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
- ผู้วิจัย** : พระครูปลัดวิทยา ฐานธมโม (ดীনาค)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การพัฒนาสังคม)
- คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์**
- : พระมหาประกาศิต สิริเมธ, ผศ.ดร., ป.ธ.๘, พธ.บ. (การจัดการเชิงพุทธ), พธ.ม. (การพัฒนาสังคม), พธ.ด. (การพัฒนาสังคม)
 - : พระปลัดประพจน์ สุภาโต, ดร., พธ.บ. (พระพุทธศาสนา), พธ.ม. (การจัดการเชิงพุทธ), ศษ.ม. (พัฒนศึกษา), ป.ร.ด. (พัฒนศึกษา)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๙ สิงหาคม ๒๕๖๘

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในพื้นที่ ๒) เพื่อออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในบริบทน้ำท่วมซ้ำซาก และ ๓) เพื่อเสนอแนวทางการขยายผลพื้นที่เรียนรู้การปรับตัวในระดับตำบล เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีผู้ร่วมปฏิบัติการวิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญรวม ๒๕ คน มีการสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดเวทีชุมชน การดำเนินกิจกรรมปฏิบัติการในพื้นที่ และการถอดบทเรียนจากประสบการณ์ตรงของผู้ร่วมปฏิบัติการวิจัย วิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท นำเสนอแบบเล่าเรื่องและพรรณาคความ

ผลการวิจัยพบว่า

ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากส่งผลกระทบต่อเกษตรกรทั้งด้านเศรษฐกิจ คือ ทำให้ประกอบอาชีพได้ลำบาก รายได้ทีลดลงแต่รายจ่ายเพิ่มขึ้น ด้านครอบครัว คือ ความเครียด ความสัมพันธ์ในครอบครัว การต้องทำงานหารายได้ที่อื่น ด้านสุขภาพ เช่น โรคที่มากับน้ำ อุบัติเหตุ ภาวะซึมเศร้า และด้านสังคม เช่น ความขัดแย้งกับเพื่อนบ้าน การลดลงของกิจกรรมส่วนรวมและความร่วมมือในชุมชน จากการจัดเวทีชุมชนพบว่าชาวบ้านมีศักยภาพและความต้องการปรับตัวจากฐานความรู้ท้องถิ่น โดยการประยุกต์ใช้โคก หนอง นา โมเดลแบบย่อ ร่วมกับนวัตกรรมชุมชน เช่น แปลงผักยกพื้น การเลี้ยงไก่ลอยน้ำ การปลูกพืชทนน้ำ และระบบเฝ้าระวังน้ำอย่างง่ายในระดับหมู่บ้าน ได้มีการร่วมกันออกแบบและพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ “เกษตรกรยิ้มได้” ณ วัดไผ่สามตำลึง ซึ่งเป็นศูนย์เรียนรู้ร่วมระหว่างวัด-บ้าน-โรงเรียน โดยมีคณะทำงานคือ พระสงฆ์และกลุ่มเกษตรกรแกนนำในชุมชนมีหลักการพึ่งพาเอื้อเฟื้อกัน คือ สาธารณโภคี ร่วมกันทำ ร่วมกันใช้ ได้ประโยชน์ สร้างความเข้มแข็งในชุมชน การรวมกลุ่มเกษตรกรแกนนำและการสนับสนุนทั้งจากวัดและคนในชุมชน หน่วยงานที่สนับสนุนด้านความรู้และงบประมาณ ได้เป็นกลไกขับเคลื่อนให้มีกิจกรรมร่วมกันที่ก่อให้เกิดรายได้ โดยมีศูนย์เรียนรู้เกษตรกรยิ้มได้ วัดไผ่สามตำลึง เป็นพื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน เกิดการรวมกลุ่ม การแลกเปลี่ยนผลผลิต การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน สร้างรายได้จากกิจกรรมโดยการสนับสนุนจาก

ส่วนท้องถิ่นและวัด เช่น การรวมกลุ่มจำหน่ายสินค้าทางการเกษตรบริเวณศาลาประชาคมหมู่บ้าน หน้าวัดไผ่สามตำลึง มีขยายผลไปยังโรงเรียนวัดบางไผ่นารถให้เยาวชนได้เรียนรู้และใช้ประโยชน์ เช่น การนำไปทำเป็นอาหารกลางวัน การจำหน่ายในตลาดนัดชุมชนผ่านกลุ่มเกษตรกรยิ้มได้ที่ได้เป็นพี่เลี้ยงแก่เยาวชน ซึ่งจากการจัดเวทีถอดบทเรียนร่วมกัน จนสามารถสังเคราะห์เป็น “โมเดลเครือข่ายเกษตรกรยิ้มได้ตำบลไทรงาม” ที่สามารถต่อยอดไปสู่การจัดการปัญหา ก่อให้เกิดการพัฒนา เพื่อการปรับตัวในการดำรงชีวิตบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลการวิจัยต่อย้ำว่า การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกร ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีหรือเงินทุนเป็นหลัก หากแต่เกิดจากความเข้าใจในพื้นที่ของตนเอง การนำองค์ความรู้ที่เหมาะสมมาปรับเปลี่ยนเรียนรู้และลงมือทำอย่างจริงจังจนเกิดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง ก่อให้เกิดการเอื้อเฟื้อกันพึ่งพากันในชุมชน การปรับตัวในการดำรงชีวิตบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงามที่เป็นโมเดลการจัดการปัญหาร่วมกัน จากวิกฤตนำมาสู่การจัดการให้เป็นโอกาสผ่านความร่วมมือ เรียนรู้ สร้างพลังที่เข้มแข็งให้กับชุมชน

Dissertation Title : Farmers' Adaptation to Livelihoods on Repetitive
Flooded Areas in Sai Gam Sub-District Community, Bang
Len District, Nakhon Pathom Province

Researcher : Phra Khrupalad Wittaya Thandhammo (Deenak)

Degree : Doctor of Philosophy (Social Development)

Dissertation Supervisory Committee

- : Phramaha Prakasit Sirimedho, Asst. Prof. Dr., Pali VIII,
B.A. (Buddhist Management), M.A. (Social Development),
Ph.D. (Social Development)
- : Phrapalad Prapoj Supabhato, Dr., B.A. (Buddhist),
M.A. (Buddhist Management),
M.Ed. (Development Education),
Ph.D. (Development Education)

Date of Graduation : August 9, 2025

Abstract

The research entitled “Farmers' Adaptation to Livelihoods on Repetitive Flooded Areas in Sai Gam Sub-District Community, Bang Len District, Nakhon Pathom Province”, aimed to: (1) examine the impacts of recurrent flooding on farmers’ occupations and livelihoods; (2) design adaptive processes for sustaining life in flood-prone contexts; and (3) establish a learning network for adaptation at the subdistrict level. Employing participatory action research, the study engaged ๒๕ participants, including co-researchers and key informants, through in-depth interviews, community forums, field-based participatory activities, and collective reflection. Data were analyzed using content analysis in relation to contextual factors and storytelling in narrative and descriptive forms.

The findings revealed that:

Recurrent flooding negatively affected farmers’ economic conditions by limiting occupational opportunities, decreasing income, and increasing expenditures. It also created family-related stress, strained household relationships, and forced some members to seek external employment. In terms of health, flooding was associated with waterborne diseases, accidents, and depression, while in social dimensions, it generated neighborhood conflicts and reduced collective activities and cooperation. Community forums demonstrated local capacities and aspirations to adapt using indigenous knowledge, integrating a localized version of the “Khok Nong

Na” model with community innovations such as raised-bed vegetable plots, floating chicken coops, flood-tolerant crops, and simple village-level water monitoring systems. A prototype area, the “Smiling Farmers” model at Wat Phai Sam Talueng, was established as a learning center linking temples, households, and schools. It operated under the principle of *public sharing*—joint work, shared use, and mutual benefits—fostering community resilience. Collaboration among farmer leaders, local monks, community members, and supporting agencies in knowledge and funding created mechanisms for income-generating activities. The “Smiling Farmers Learning Center” became a hub for collective learning, product exchange, and agricultural marketing. This initiative expanded to schools, enabling youth to benefit from agricultural products for school lunches and community markets, with farmer groups serving as mentors. The process culminated in the synthesis of the “Sai Ngam Smiling Farmers Network Model,” which serves as a practical framework for adaptive livelihood management in recurrently flooded areas.

The study underscores that adaptation for livelihood in flood-prone areas is not primarily dependent on technology or financial resources. Instead, it arises from local understanding, the integration of appropriate knowledge, active learning and practice, and the formation of strong community groups characterized by mutual support. The Sai Ngam Smiling Farmers Network Model demonstrates how crises can be transformed into opportunities through collaboration, shared learning, and the empowerment of community resilience.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความร่วมมือและสนับสนุนจากหลายฝ่าย ข้าพเจ้าขอแสดงความขอบคุณและสำนึกในพระคุณต่อทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างจริงใจ

ขอขอบพระคุณ พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, ศ.ดร. ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา พระปลัดประพนธ์ สุภาโต, ดร., ประธานที่ปรึกษา พระมหาประกาศิต สิริเมธ, ผศ. ดร., ประธานหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม อาจารย์ที่ปรึกษา ตลอดจนคณาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ช่วยให้คำชี้แนะงานวิจัยฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ ขออนุโมทนาสำนักงานพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลไทรงาม ที่ให้การสนับสนุนด้านข้อมูล พื้นที่ และอำนวยความสะดวกตลอดการดำเนินการวิจัย รวมถึงการประสานงานกับชาวบ้านในชุมชนอย่างใกล้ชิด ขอขอบพระคุณ พระสงฆ์และคณะกรรมการวัดไผ่สามตำลึง ที่เอื้อเฟื้อสถานที่เป็นพื้นที่เรียนรู้และศูนย์กลางการมีส่วนร่วมของชุมชนตลอดกระบวนการวิจัย ขออนุโมทนา เกษตรกรแกนนำทุกท่าน เยาวชนจิตอาสา และสมาชิกชุมชนตำบลไทรงาม ทุกท่าน ที่มีส่วนร่วมในการแสดงความเห็น ร่วมคิดร่วมทำ และเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์โมเดล “เกษตรกรยิ้มได้” ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของงานวิจัยครั้งนี้ให้มีความสมบูรณ์

ท้ายที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอแสดงความขอบคุณครอบครัว และผู้มีส่วนสนับสนุนเบื้องหลังทุกท่าน ที่เป็นกำลังใจและแรงผลักดันให้การวิจัยครั้งนี้บรรลุตามเป้าหมาย ด้วยความหวังว่างานวิจัยนี้จะ เป็นอีกหนึ่งพลังเล็ก ๆ ในการร่วมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนในชุมชน

พระครูปลัดวิทยา ฐานธมโม (ดินาค)

๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ซ
สารบัญภาพ	ฅ
สารบัญแผนภูมิ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	๗
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่	๑๓
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับโคกหนองนาโมเดล	๒๐
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	๒๔
๒.๕ ข้อมูลทั่วไปและบริบทพื้นที่วิจัย	๔๐
๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๔๓
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๔๕
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๔๕
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๔๖
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๔๖
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๔๗
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๔๙
๓.๖ จริยธรรมในการวิจัยและการพิทักษ์สิทธิ์	๕๐
๓.๗ การขับเคลื่อนงานวิจัย	๕๑

บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๕๕
๔.๑ การศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วม ซ้ำซากของของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม	๕๕
๔.๒ การออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม	๘๘
๔.๓ แนวทางการขยายผลพื้นที่เรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วม ซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม	๑๐๗
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย	๑๑๕
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๑๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๗
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๒๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๕
บรรณานุกรม	๑๒๗
ภาคผนวก	๑๓๐
ภาคผนวก ก. หนังสือจริยธรรมการวิจัย	๑๓๑
ภาคผนวก ข. หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล	๑๓๔
ภาคผนวก ค. ตัวอย่างเครื่องมือ	๑๓๘
ภาคผนวก ง. ภาพกิจกรรม	๑๔๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๖

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๓.๑ แผนการขับเคลื่อนงานวิจัย	๕๑
ตารางที่ ๔.๑ วัสดุเบื้องต้น	๑๐๙

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ ๒.๑ แผนที่ตำบลไทรงาม	๔๓
ภาพที่ ๔.๑ ลงพื้นที่พูดคุยเกษตรกร	๕๖
ภาพที่ ๔.๒ กิจกรรมระดมความคิดศึกษาผลกระทบจากน้ำท่วม	๕๘
ภาพที่ ๔.๓ การจัดเวทีชุมชน	๘๘
ภาพที่ ๔.๔ แกนนำเกษตรกรร่วมลงพื้นที่และออกแบบการจัดการร่วมกัน	๙๒
ภาพที่ ๔.๕ การร่วมกันพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ “เกษตรกรยิ้มได้ วัดไผ่สมตำลึง”	๙๖
ภาพที่ ๔.๖ การขยายผล “เกษตรกรยิ้มได้สู่สถานศึกษา”	๑๐๘
ภาพที่ ๔.๗ กิจกรรมเวียนเยี่ยมเพื่อชมพื้นที่ขยายผลแนวคิดเกษตรกรยิ้มได้	๑๑๑
ภาพที่ ๔.๘ เกษตรกรที่ร่วมโครงการแลกเปลี่ยนและจำหน่ายผลผลิตในตลาดชุมชน	๑๑๓

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
แผนภูมิที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๔๔
แผนภูมิที่ ๔.๑ ผลกระทบต่อเกษตรกรจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม	๘๗
แผนภูมิที่ ๔.๒ กระบวนการเตรียมการ	๙๒
แผนภูมิที่ ๔.๓ กระบวนการวางแผนเพื่อพัฒนา	๙๕
แผนภูมิที่ ๔.๔ กระบวนการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้	๑๐๒
แผนภูมิที่ ๔.๕ กระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับตัวของเกษตรกร	๑๐๖
แผนภูมิที่ ๔.๖ องค์ความรู้จากการวิจัย	๑๑๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาน้ำท่วมพื้นที่ทางการเกษตรในประเทศไทยมีความเสี่ยงจากภัยพิบัติอุทกภัยอยู่ในระดับความเสี่ยงที่สูง ลักษณะภัยพิบัติอุทกภัยในแทบทุกครั้ง มักครอบคลุมอาณาบริเวณในวงกว้าง บุคคลกลุ่มแรกที่ต้องรับมือกับภัยพิบัติที่เกิดขึ้นนั้น คือประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศซึ่งมีอาชีพเกษตรกรรม จากสถิติ ณ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ พื้นที่ทำการเกษตรเสียหายทั้งประเทศจำนวน ๑๔,๒๙๓,๐๓๙ ไร่ เกษตรกรได้มีการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์อุทกภัยมาโดยตลอด อาทิ งดการไถ่ทำนาในช่วงน้ำหลาก บ้านเรือนที่พักอาศัยก็จะสร้างแบบยกขึ้นสูงให้พ้นจากระดับน้ำ เป็นต้น^๑ ผ่านมา ๑๐ กว่าปี จากข้อมูลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในปี ๒๕๖๕ ณ วันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๕ ได้รายงานสถานการณ์พายุติเปรสชัน ‘โนรู’ ทำให้มีฝนตกหนักถึงหนักมาก ประกอบกับฝนที่ตกสะสมตั้งแต่วันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๖๕ ส่งผลทำให้ประเทศไทยมีพื้นที่ประสบอุทกภัยรวมทั้งสิ้น ๕๖ จังหวัด มีพื้นที่ทำการเกษตรที่ได้รับผลกระทบจากภัยน้ำท่วม ในด้านการเพาะปลูกพืช พื้นที่เพาะปลูกพืชได้รับผลกระทบ ๒,๑๙๖,๑๓๑ ไร่ เกษตรกรได้รับผลกระทบ ๒๙๔,๔๑๒ ราย ที่ได้สำรวจพบความเสียหายแล้ว ๒๔๖,๖๙๗ ไร่ เกษตรกรที่ได้รับความเสียหายถึง ๒๙,๐๖๔ ราย ส่วนเรื่องการเยียวยาเกษตรกรผู้ปลูกพืชที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ นั้น เกษตรกรที่จะได้รับการช่วยเหลือจะต้องเป็นผู้ที่ขึ้นทะเบียนเกษตรกร และปรับปรุงทะเบียนเกษตรกรกับกรมส่งเสริมการเกษตรก่อนเกิดภัย มีพื้นที่เสียหายจริง อยู่ในพื้นที่ประกาศเขตการให้ความช่วยเหลือฯ และช่วยเหลือไม่เกินครัวเรือนละ ๓๐ ไร่^๒ จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ถึงกลไกความช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมในบางพื้นที่อาจเป็นการท่วมซ้ำซาก ซึ่งอาจแม้ยังไม่ครอบคลุมเกษตรบางรายที่แม้จะได้ได้รับผลกระทบและไม่ได้อยู่ในเกณฑ์ที่หน่วยงานรัฐกำหนด ซึ่ง วรรษยา เชื้อจันทิก และคณะ ได้ทำการศึกษาถึง การปรับตัวของเกษตรกรจากอุทกภัยในพื้นที่ลุ่มน้ำลำตะคอง ที่ได้ให้ข้อมูลในส่วนการบริหารจัดการของภาครัฐอยู่ในลักษณะการตอบสนองต่ออุทกภัย โดยการช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบอุทกภัยเหล่านั้น แต่การป้องกันและลดผลกระทบจากอุทกภัยยังไม่มีหน่วยงานใดที่มีการบริหารจัดการที่ชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรม สิ่งสะท้อนคือการเกิด

^๑ วรรษยา เชื้อจันทิก และคณะ, การปรับตัวของเกษตรกรจากอุทกภัยในพื้นที่ลุ่มน้ำลำตะคอง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://gsbooks.gs.kku.ac.th/๕๗/grc๑๕/proceedings.html> [๒๐ เมษายน ๒๕๖๖].

^๒ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, การเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากพายุโนรู, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://plus.thairath.co.th/topic/money/๑๐๒๒๐๑> [๒๐ เมษายน ๒๕๖๖].

อุทกภัยซ้ำซาก จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการที่จะดำรงอยู่ภายใต้พื้นที่เสี่ยงอุทกภัย จำเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า เกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษาได้มีการปรับตัวและทำให้สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมในพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยได้ ดังนั้นหน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมพัฒนาชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดนโยบายหรือนำแนวทางการปรับตัวที่กล่าวมาไปสนับสนุนชุมชนอื่นหน่วยงานภาครัฐควรมีการปรับตัวโดยกำหนดกลยุทธ์ในการนำไปปฏิบัติได้จริง ในการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งกับครัวเรือนเกษตรกรให้สามารถทำการผลิตในพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยเพื่อความมั่นคงในการบริโภคของครัวเรือนในระยะยาวต่อไป

ปัญหาอุทกภัยของจังหวัดนครปฐมเป็นปัญหาที่พบเป็นประจำทุกปี ด้วยลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่ของจังหวัดนครปฐมเป็นที่ราบไม่มีภูเขาและป่าไม้ มีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านจังหวัดจากทิศเหนือไปสู่ทิศใต้ พื้นที่ทางตอนเหนือและทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่เป็นที่ดอนมีที่ราบใช้ทำนาบางส่วน พื้นที่ตอนกลางของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่ม มีที่ดอนและแหล่งน้ำกระจายเป็นแห่งๆ ส่วนพื้นที่ทางด้านตะวันออกและด้านใต้เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน มีคลองธรรมชาติและคลองข่อยที่ขุดขึ้นอยู่มาก^๓ จากพวงจากปัญหาน้ำท่วมใหญ่ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน ซึ่งพื้นที่ส่วนมากเป็นพื้นที่ปลูกข้าว กว่า ๑๕,๐๐๐ ไร่ เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีคลองธรรมชาติตัดผ่านหลายสายเชื่อมกับแม่น้ำท่าจีน จึงได้ถูกใช้เป็นพื้นที่รับน้ำซึ่งคอยระบายออกจากแม่น้ำท่าจีนในช่วงที่มีน้ำมาก จากปี ๒๕๕๔ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ๒๕๖๕ ชุมชนบริเวณที่ตำบลไทรงามและตำบลบางเลน กว่า ๑๑ หมู่บ้าน ต่างได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากทุกปี พื้นที่ทำเกษตรนา ทำเกษตรได้รับความเสียหาย ผลผลิตลดลงทุกปี บางพื้นที่ต้องถูกทิ้งร้าง บางครอบครัวต้องขายที่ดินซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาเพื่อย้ายไปตั้งภูมิลำเนาที่อื่น ฯลฯ จากการพูดคุยกับกลุ่มผู้นำชุมชนน้ำพื้นที่ที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่อำเภอบางเลน อาจจะพอสรุปได้ว่า ปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำในอำเภอบางเลนที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีจากสภาพภูมิศาสตร์ คือปัญหาอุทกภัย ที่มีการติดตามและเฝ้าระวังอย่างต่อเนื่อง ปัญหาอุทกภัยจะส่งผลกระทบโดยตรงกับประชาชนในถิ่นที่อยู่อาศัย หน่วยงานรัฐบาล และองค์กรเอกชน ปัญหาอุทกภัยของอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มีสาเหตุหลักอยู่สองประการ ประการแรก คือ เกิดจากฝนนอกพื้นที่จังหวัดนครปฐมไล่มาตั้งแต่ภาคเหนือ ภาคกลางตอนบนและภาคกลางตอนล่าง จนทำให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยามีปริมาณมากจนเกินขีดความสามารถในการระบายน้ำได้ ทำให้เกิดภาวะน้ำล้นตลิ่งแม่น้ำเจ้าพระยา เอ่อล้นเข้าท่วมพื้นที่การเกษตร บ้านเรือนของราษฎรและพื้นที่เศรษฐกิจต่างๆ ทำให้ต้องมีการบริหารจัดการน้ำ เพื่อบรรเทาปัญหาน้ำท่วมขังพื้นที่ทางตอนเหนือของจังหวัดนครปฐม จึงได้มีการผันน้ำออกมาทางแม่น้ำท่าจีน เพื่อช่วยเร่งระบายน้ำเหนือให้ไหลลงสู่ทะเลได้รวดเร็วขึ้น ด้วยเหตุที่น้ำเหนือที่ไหลลงแม่น้ำท่าจีนมีปริมาณที่มาก ประกอบกับมีฝนตกหนักในพื้นที่และมีอิทธิพลจากน้ำทะเลหนุนสูง จนเกิดเป็นภาวะน้ำเอ่อล้นตลิ่งและบางส่วนได้ไหลย้อนเข้าตามคู คลองสาขาต่างๆ จนเอ่อล้นไหลเข้าท่วมพื้นที่การเกษตรและบ้านเรือนราษฎร โดยพื้นที่ที่เกิดปัญหาน้ำท่วมขังจากสาเหตุดังกล่าว ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นทางตอนบน

^๓ องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครปฐม, แผนพัฒนาจังหวัดนครปฐม (๒๕๖๑-๒๕๖๔), (นครปฐม: องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครปฐม, ๒๕๖๑), หน้า ๗.

และตอนล่างของจังหวัดบริเวณริมแม่น้ำท่าจีน ได้แก่ อำเภอบางเลน อำเภอนครชัยศรี และอำเภอสองพี่น้อง และประการที่สอง คือ การเกิดจากฝนตกหนักในพื้นที่ แล้วท่วมขังพื้นที่ เนื่องจากไม่มีคูคลองระบายน้ำและบางส่วนไม่สามารถระบายน้ำลงคลองสาขาของแม่น้ำท่าจีนได้ เนื่องจากต้องรอให้ปริมาณน้ำและระดับน้ำในแม่น้ำท่าจีนลดน้อยลง จึงจะสามารถระบายน้ำได้ ประกอบกับการมีสิ่งกีดขวางทางน้ำและการบุกรุกลำน้ำธรรมชาติ แม่น้ำหลัก ลำน้ำสาขา หนอง บึง และลำเหมือง รวมถึงวัชพืช เช่น ผักตบชวา ทำให้เกิดปัญหาการไหลของน้ำ จนเป็นเหตุให้เกิดภาวะน้ำท่วมขังพื้นที่เกษตรกรรมและบ้านเรือนราษฎร

จากสถานการณ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ประชาชนที่มีบ้านเรือนอยู่ติดริมแม่น้ำท่าจีน พื้นที่บริเวณหมู่ที่ ๑,๒,๓,๔ ตำบลบางไทรป่า พื้นที่บริเวณหมู่ที่ ๗,๘,๙ ตำบลบางเลน อำเภอบางเลน จะประสบปัญหาการสัญจรในการดำรงชีวิตประจำวัน เมื่อเข้าสู่ฤดูฝน ช่วงฝนตกชุก และฤดูน้ำหลาก ประชาชนจะเกิดความวิตกกังวลต่อการดำรงชีวิต การขาดแคลนน้ำดื่ม ขาดแคลนอาหาร ความยากลำบากในการส่งบุตรหลานไปสถานศึกษา ความยากลำบากในการดูแลเด็ก คนชราและผู้ป่วยติดเตียง ความยากลำบากในการส่งตัวผู้ป่วยเข้ารับการรักษาตัวต่อในสถานพยาบาลสาธารณสุข และความยากลำบากของหน่วยงานที่จะเข้าไปให้ความช่วยเหลือ เมื่อประชาชนเกิดความวิตกกังวลไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ได้ จะส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง เกิดความแตกแยกทางด้านความคิด และความไม่เข้าใจต่อนโยบายการแก้ไขปัญหาต่างๆ จากหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประชาชนบางส่วนให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาได้น้อยและบางส่วนไม่ให้ความร่วมมือ ถ้าไม่มีแนวทางการแก้ปัญหาเพื่อให้ประชาชนเข้าใจการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ ปัญหาน้ำท่วมภายในชุมชนในทรางมยังคงเกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อชุมชน ต่างได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากทุกปี พื้นที่ทำเกษตรนา ทำเกษตรได้รับความเสียหาย ผลผลิตลดลงทุกปี บางพื้นที่ต้องถูกทิ้งร้าง บางครอบครัวต้องขายที่ดินซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาให้กับนายทุนที่มีเงินในการจัดการมากกว่า บางครอบครัวต้องย้ายไปตั้งภูมิลำเนาที่อื่น หรือจำเป็นต้องปล่อยพื้นที่เป็นพื้นที่รกร้างเพราะไม่มีเงินทุนในการจัดการ และประชาชนไม่สามารถปรับตัวให้ดำรงชีพได้อย่างเช่นเดิมหรือเหมาะสมกับสถานการณ์ ปัญหาที่ได้รับ ซึ่งจากที่เห็นมีเพียงการบริหารจัดการของภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ที่อยู่ในลักษณะการช่วยเหลือ เยียวยาผู้ประสบทุกข์ภัยเหล่านั้น แต่การส่งเสริมให้เกษตรกรได้มีความรู้มีการปรับตัวที่จะสามารถประกอบอาชีพเกษตรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากได้นั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่เกษตรกรจำเป็นต้องดำรงชีวิตอยู่ภายใต้พื้นที่เสี่ยงอุทกภัยซ้ำซาก

ดังนั้น จึงเกิดคำถามว่า เกษตรกรในพื้นที่ประสบอุทกภัยซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มีการปรับตัวอย่างไร ภายใต้พื้นที่ประสบอุทกภัยซ้ำซากเกษตรกรจะมีการปรับตัวอย่างไร ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาถึงการปรับตัวของเกษตรกรในการประกอบอาชีพบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยศึกษาถึงผลกระทบในการประกอบอาชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก พัฒนาพื้นที่ต้นแบบในการทำเกษตรบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก โดยการประยุกต์แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ แนวคิด โคกหนองนาโมเดล รวมถึงขยายผลส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถประกอบอาชีพทำเกษตรบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากได้ ผลการศึกษาครั้งนี้จะก่อให้เกิด

องค์ความรู้เกี่ยวกับกลยุทธ์การปรับตัวของเกษตรกร อันจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการพื้นที่ของตนเองให้เหมาะสมแก่การดำรงชีพในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ได้อย่างเหมาะสมต่อไป

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ ผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เป็นอย่างไร

๑.๒.๒ กระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เป็นอย่างไร

๑.๒.๓ แนวทางการขยายผลพื้นที่เรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๑.๓.๒ เพื่อพัฒนากระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๑.๓.๓ เพื่อเสนอแนวทางการขยายผลพื้นที่เรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยแบ่งขั้นตอนดำเนินการวิจัยออกเป็น ๕ ระยะ คือ ๑) ระยะเตรียมการ (Pre - Research) ๒) ระยะวางแผน (Planning) ๓) ระยะปฏิบัติตามแผน (Action) ๔) ระยะการสังเกตผล (Observation) และ ๕) การสะท้อนผล (Reflection) โดยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษา ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาโดยการทบทวนเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ แนวคิดเกี่ยวกับโคก หนอง นา โมเดลแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย กับเพื่อใช้เป็นกรอบเนื้อหาในการศึกษา ดังนี้

๑) การศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในด้านวิถีการประกอบอาชีพ เกษตร ด้านรายได้ ด้านรายจ่าย ด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน รวมถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในด้านอื่นๆ ที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรในพื้นที่วิจัย

๒) การออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยการนำแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ แนวคิดเกี่ยวกับโคก หนอง นา โมเดล แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นกรอบแนวทางการทำกิจกรรมพัฒนา

๓) การเสนอแนวทางการขยายผลพื้นที่เรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยนำแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมาเป็นแนวทางในการพัฒนา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ใหญ่ ดังนี้

๑) กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการวิจัย จำนวน ๑๕ คน จากผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ ๑,๒,๓,๔ ตำบลบางไทรป่า ซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก ทำการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเพาะปลูกในพื้นที่ตำบลไทรงามมาอย่างน้อย ๕ ปี เป็นผู้ที่เคยได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมซ้ำซากอย่างน้อย ๓ ครั้งในช่วง ๕ ปีที่ผ่านมา ได้รับเงินเยียวยาจากผลกระทบน้ำท่วมพื้นที่เกษตร มีความเต็มใจที่จะให้ข้อมูลและเข้าร่วมกิจกรรม

๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) และผู้ร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) รวมจำนวน ๑๐ ท่าน ทำการคัดเลือกแบบเจาะจงจากกลุ่มเกษตรกรที่ร่วมปฏิบัติการนักวิชาการด้านการเกษตร นักวิชาการด้านโคกหนองนาโมเดล ผู้นำชุมชน ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ทำศึกษาวิจัยในพื้นที่หมู่ที่ ๑,๒,๓,๔ ตำบลบางไทรป่า อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นพื้นที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในช่วง ๕ ปีที่ผ่านมา

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลาในการศึกษา

ผู้วิจัยกำหนดช่วงเวลาในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ ระหว่างเดือนสิงหาคม ๒๕๖๖ – ธันวาคม ๒๕๖๗ รวมเป็นระยะเวลา ๑๘ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เกษตรกร หมายถึง ผู้ดำเนินชีวิตด้วยการประกอบอาชีพทำการเกษตร ในงานวิจัยนี้ คือ ผู้ที่ขึ้นทะเบียนเป็นเกษตรกรต่อกรมส่งเสริมการเกษตรแล้ว ประกอบอาชีพหลักและมีพื้นที่ทำเกษตรที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

การปรับตัว หมายถึง การใช้ความคิดสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งใหม่ หรือเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดแนวคิดใหม่ วิธีการใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทที่แตกต่างไป ในงานวิจัยนี้ คือ การปรับตัวของเกษตรกรให้สามารถประกอบอาชีพเกษตรบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

กระบวนการปรับตัว หมายถึง แนวทางหรือวิธีการที่เกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงามใช้เพื่อเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน หรือพัฒนาแนวปฏิบัติ วิถีชีวิต หรือการจัดการทรัพยากรของตนเองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะภาวะน้ำท่วมซ้ำซาก เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตและประกอบอาชีพต่อไปได้อย่างยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการเรียนรู้ร่วมกัน การลงมือทำ และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การดำรงชีพ หมายถึง การดำเนินชีวิตของเกษตรกรและครัวเรือนในชุมชนตำบลไทรงาม ซึ่งครอบคลุมถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การบริหารจัดการรายรับ-รายจ่าย รวมถึงความพยายามในการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร รายได้ และคุณภาพชีวิต ท่ามกลางความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ โดยเฉพาะน้ำท่วมที่เกิดขึ้นเป็นประจำ

โคกหนองนาโมเดล หมายถึง แนวทางการจัดการพื้นที่อย่างเหมาะสมเพื่อให้สามารถทำการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ เข้ากับภูมิปัญญา และธรรมชาติของพื้นที่นั้นโดยเป็นการผสมผสานรูปแบบการทำการเกษตรแบบใหม่ ซึ่งการอยู่อาศัย และการเลี้ยงสัตว์ ประกอบด้วยพื้นที่ ๓ ส่วน คือ โคก หนอง และนา ในบริเวณเดียวกันแนวคิดการจัดการพื้นที่ซึ่งเหมาะกับพื้นที่การเกษตรซึ่งเป็นผสมผสานการจัดการพื้นที่ตามแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ เพื่อประโยชน์ในการใช้พื้นที่ในการทำเกษตรได้อย่างยั่งยืน ซึ่งในงานวิจัยนี้ คือ การนำแนวคิด โคกหนองนาโมเดลมาประยุกต์พัฒนาพื้นที่ทำเกษตรบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง การนำผลที่เกิดขึ้นไปถ่ายทอด หรือส่งเสริมแก่ผู้อื่น พื้นที่อื่น ซึ่งในงานวิจัยนี้ คือ การขายผลในด้านการนำรูปแบบการจัดการพื้นที่ตามแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ แนวคิด โคก หนอง นา โมเดล แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในการจัดการพื้นที่ทำเกษตรบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ฐานข้อมูลผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๑.๖.๒ ได้ชุดความรู้กระบวนการปรับตัวและการจัดการพื้นที่เพื่อการประกอบอาชีพบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๑.๖.๓ ได้พื้นที่ต้นแบบสำหรับการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๑.๖.๔ ได้เครือข่ายเรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ แนวคิดเกี่ยวกับโคก หนอง นา โมเดล และแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่าย เพื่อนำมาเป็นกรอบในการศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกรในการประกอบอาชีพบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการยึดหลักสายกลางในการดำรงชีพ คือ ใช้เท่าที่มีและ สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งมีนักวิชาการที่มีชื่อเสียงหลายท่านได้นำหลักการทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ไปขยายความและนำไปใช้ในการพัฒนาโดยตีความและให้ความหมาย ดังนี้

แนวคิดหลักของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเป้าหมายการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม และระบบนิเวศ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมไปถึงต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ต่อระบบทาง ธรรมชาติที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ทั้งในรุ่นนี้และรุ่นต่อไป ซึ่งศาสตร์ของพระราชานี้เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่ตอบสนองกับเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้เป็นอย่างดี หากบุคคล และองค์กรนำเอาหลักความพอดีมาใช้ในการดำเนินชีวิตและการบริหารจัดการ ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล มีความพอประมาณในการบริโภค และคำนึงถึงผลที่จะเกิดจากการกระทำอย่าง รอบคอบแล้ว ก็จะเป็นการสร้าง ความยั่งยืนให้กับตนเอง ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ และ ประชาคมโลกได้^๑

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด นานกว่า ๓๐ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการ แก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และ ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หน่วยงานต่าง ๆ ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาต่าง ๆ มาร่วมกันพิจารณากลับกรองพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระ

^๑ จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และคณะ, นานาคำถามเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๘), หน้า ๖๕-๗๒.

พระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ในโอกาสต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง สรุปออกมาเป็นนิยามความหมาย ดังนี้ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้แนะการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ๘ โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มี

สำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้าน วัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็น อย่างดี โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีต่อความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๒. ความมีเหตุผล หมายถึง หมายถึงการตัดสินใจดำเนินการเรื่องต่างๆ อย่างมีเหตุผลตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักศีลธรรมจรรยา และวัฒนธรรมที่ดีงาม คิดถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างถ่วงถ่วงโดยคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

๓. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถปรับตัวและรับมือได้อย่างทันที่

โดยมีเงื่อนไขของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง ๒ ประการ ดังนี้

๑. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรอบ คำนวณ ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและ ระวังระมัดระวังในการปฏิบัติ

๒. เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

จึงกล่าวได้ว่าการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ คือ การพัฒนาที่สมดุล และยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม ความรู้ และ เทคโนโลยี เป็นแนวทางในการพัฒนาให้สามารถพึ่งตนเองในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน ลด ความเสี่ยงเกี่ยวกับธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความพอประมาณและ สร้าง

ภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียร และความอดทน สติ และปัญญา การช่วยเหลือเกื้อกูล และ ความสามัคคี โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับหลักวิชาการ ใช้การพิจารณาวางแผนและขั้นตอน การปฏิบัติอย่างรอบคอบ โดยตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต ใช้สติปัญญาและความ เพียรในการดำเนินชีวิต

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกสังคม ทุกระดับชั้น มีธรรมชาติเพียงพอ มีความรักที่เพียงพอ มีความรู้เพียงพอ เมื่อทุกอย่างเพียงพอก็จะเกิดความสมดุล ความยั่งยืนจะเรียกว่าเศรษฐกิจสมดุล ก็ได้ เมื่อสมดุลก็จะเป็นปกติ เศรษฐกิจพื้นฐานและเศรษฐกิจชุมชนล้วนนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง ที่ยั่งยืนจะต้องยึดหลักศีลธรรมควบคู่กับการพัฒนาโดยยึดหลักอย่างน้อย ๗ ประการ^๒ คือ ๑) มีความพอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ทุกสังคม พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ๒) จิตใจพอเพียง ไม่โลภ ไม่เห็นแก่ตัว มีความเอื้ออาทรคนอื่น ๓) มีสิ่งแวดล้อมที่พอเพียง ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและรู้จักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๔) ชุมชนที่อาศัยอยู่มีความเข้มแข็งที่เพียงพอสามารถรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาต่างๆ ได้ ๕) มีปัญญาพอเพียง สามารถเรียนรู้ด้วยกันได้และประยุกต์ใช้ความรู้ได้เป็นอย่างดี ๖) อยู่บนวัฒนธรรมพอเพียง เพราะเศรษฐกิจต้องมาจากวัฒนธรรมที่พอเพียง และ ๗) มีความมั่นคงที่เพียงพอไม่ไขว่คว้า เพราะจะทำให้สุขภาพจิตดี

เศรษฐกิจพอเพียงในฐานะนโยบาย ระดับชาติ iva ดังนี้ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนะทางการปฏิบัติของประชาชน โดยคำนึงถึง ความพอดี ความมีเหตุผลและการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีบนพื้นฐานของหลักวิชาการ ความรอบคอบ ควบคู่ไปกับการไม่โลภ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความสามัคคีของคน ในชาติ ความสมานฉันท์ เพื่อนำไปสู่พลังของการพัฒนาที่สมดุลและมีความยั่งยืนโดยพร้อมรับกับ การเปลี่ยนแปลงในโลกโลกาภิวัตน์หรือกระแสนิยมได้^๓

เศรษฐกิจ พอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือ ภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้า หรือ บริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงบุคคลกลุ่มต่างๆ ในสังคมนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัยต่างๆ ที่ไม่ได้ เป็นเจ้าของแต่นั่นการพึ่งตนเองเป็นหลัก^๔

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา ที่ชี้แนะแนวการดำรงชีวิตและปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับชั้นตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ดังนั้น ความพอเพียงจึงเป็นความ พอประมาณ ความพอดี ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการป้องกันตัวเองในตัวเองที่พอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง

^๒ ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑), หน้า ๕๑.

^๓ อ่ำพล กิตติอำพล, ตัวอย่างเศรษฐกิจพอเพียงที่ข้าพเจ้ารู้จัก, (กรุงเทพมหานคร: วีทีกราฟฟิค แอนด์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖๗-๑๘๙.

^๔ ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ, เศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แม็ค, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔.

ทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้อง อาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำความรู้ และวิทยาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐาน จิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักบริหาร นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมและจริยธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา รวมทั้งความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม หรือ วัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^๕

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นยุทธศาสตร์ การดำเนินเศรษฐกิจของคนทั้งชาติ ไม่เน้นเฉพาะแต่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่เน้นส่วนรวม โดยการยึดหลักการประมาณตน การพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด ไม่ทะเยอทะยานจนเกินกำลัง ของตนเอง ยึดหลักความพอดีในการดำรงชีวิต ไม่มุ่งเน้นการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ที่เกินกำลังและ ศักยภาพของตนเอง ไม่ใช่สินค้าที่ฟุ่มเฟือยและไม่มีประโยชน์ รวมทั้งไม่ลงทุน เกินกำลังและ รายได้ของตนเอง อีกทั้งต้องรู้จักการอดออมไว้ใช้ยามจำเป็นอีกด้วย^๖

หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง

หลักการเศรษฐกิจพอเพียง ในคุณลักษณะ ๓ ประการ โดยมีเงื่อนไข ๒ ประการ ดังนี้^๗

๑) คุณลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่

๑.๑ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป หรือ ไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่งและต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๑.๒ ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจในการกระทำ การลงทุนต้อง เป็นไปอย่างมี เหตุผล กล่าวคือ คำนึงถึงเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ

๑.๓ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง ความไม่ประมาท โดยเตรียมตัวให้ พร้อมทั้งจะเผชิญผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ อันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ ที่อาจทำให้เกิดสิ่งที่ไม่คาดคิดและอาจควบคุมไม่ได้ นั่นคือ ต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์ วางแผนและจัดการด้วยตนเอง

๒) เงื่อนไขสำคัญ ๒ ประการ ที่ช่วยกำกับทิศทางการดำเนินงานตามหลักทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่

๒.๑ มีความรู้ คือ มีความรอบรู้ รอบคอบและใช้ความรู้ หรือ ภูมิปัญญา อย่างระมัดระวัง ในการนำเอาวิชาการ หรือ วิทยาการเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและ การปฏิบัติ

^๕ สมพร เทพสิทธิ, เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สภาอายุ พุทธิกสมาคมแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๘๒-๙๖.

^๖ วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: แสงดาวการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๙.

^๗ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕-๓๔.

๒.๒ มีคุณธรรม คือ มีความตระหนักถึงคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

ในหลักการและแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาประเทศตั้งแต่ระดับปัจเจกชน สังคม ชุมชน และประเทศชาติมี ๓ ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ ขั้นตอนความพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัวเป็นการสร้างเศรษฐกิจ พอเพียงแบบพื้นฐาน ขั้นแรกของการพัฒนาเพื่อให้บุคคลและครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ ตัวอย่างเช่น ในครอบครัวเกษตรกรควรจัดสรรที่ดินของตนเองให้มีข้าวเพื่อการบริโภคยังชีพได้ ระดับหนึ่ง และใช้ที่ดินส่วนอื่นสนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัว ตลอดจนขายผลผลิต ส่วนที่เหลือ เพื่อมีรายได้เป็นค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่ไม่สามารถผลิตเอง กล่าวได้ว่า การพึ่งตนเองได้เป็น ขั้นตอนแรก ที่สำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

ขั้นที่ ๒ ขั้นความพอเพียงระดับชุมชนและองค์กร เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า กล่าวคือ เมื่อเกษตรกรและครอบครัวพึ่งตนเองได้แล้วก็นับสนับสนุนให้เกษตรกรและ ครอบครัว ได้มาร่วมพลังในรูปสหกรณ์ หรือ กลุ่มธุรกิจต่าง ๆ เพื่อสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม โดยไม่เบียดเบียนกัน

ขั้นที่ ๓ ขั้นความพอเพียงระดับประเทศ นับเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ยิ่งขึ้น กล่าวคือ ส่งเสริมให้ชุมชน หรือ เครือข่ายวิสาหกิจร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ ในประเทศเพื่อ สร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งในด้านการสืบทอดภูมิปัญญาและแลกเปลี่ยนความรู้เทคโนโลยี ระหว่างกัน ในขั้นนี้รัฐพึงสร้างสภาวะแวดล้อมเพื่อส่งเสริมให้คนในสังคมปฏิบัติ

หลักการปฏิบัติตามแนวพระราชดำริแบบเศรษฐกิจ พอเพียงในประเด็นเรื่องการออม การสร้างรายได้ ซึ่งสามารถประยุกต์ได้ทุกอาชีพ ไว้ดังนี้^๔

๑. หลักการออม

๑.๑ ต้องมีการกำหนดเป้าหมายในการออมให้ชัดเจน

๑.๒ ต้องมีการกำหนดเป้าหมายในการใช้จ่ายเงินว่าเมื่อไรจะต้องมีการใช้จ่ายเงิน ก้อนโต จะได้เตรียมการและมีการวางแผนการใช้จ่ายเงินได้ทันกาล

๑.๓ ประหยัดรายจ่ายและใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น

๑.๔ สำรองค่าใช้จ่ายไว้ยามฉุกเฉินกับค่าใช้จ่ายที่ขาดไม่ถึง

๑.๕ ไม่สร้างหนี้โดยไม่มีเหตุจำเป็นและเป็นการที่กำลังที่จะใช้จ่ายคืนได้

๒. หลักการเพิ่มรายได้ลดรายจ่าย

๒.๑ หาอาชีพเสริมเพิ่มรายได้

^๔ อุดมพร อมรธรรม, **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพระเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๔๙) , หน้า ๕๖-๖๒.

๒.๒ ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อเป้าหมายในการเพิ่มเงินเดือนและความก้าวหน้าของหน้าที่การงาน

๒.๓ กำหนดความสำคัญของการใช้จ่ายเงินตามลำดับ

๒.๔ ลดรายจ่ายโดยการใช้จ่ายให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๒.๕ เลือกซื้อและใช้สินค้าที่มีคุณภาพและรักษาสภาพให้ใช้ไปได้นาน

๓. ลดรายจ่ายทุกครั้งที่ยจ่ายเงิน

บุคคลต้องรู้จักการทำบัญชีส่วนตัวขึ้นมาใช้เพื่อที่จะได้ทราบถึงค่าใช้จ่ายว่ามี ค่าใช้จ่ายอะไรบ้างเพื่อที่จะวางแผนได้อย่างถูกต้อง (บัญชีครัวเรือน)

หลักทฤษฎีแบบเศรษฐกิจพอเพียงใน ประเด็นการออมและการดำรงชีวิตโดยมีหลักดังต่อไปนี้^๙

๑. ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้านที่ไม่จำเป็นลง หรือ ลดละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีพอย่างจริงจัง โดยรู้จักการออมที่เหมาะสม

๒. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตามก็ไม่ประกอบอาชีพที่ทุจริต

เศรษฐกิจพอเพียงกับเกษตรทฤษฎีใหม่

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงว่า เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนาจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะเห็นได้ชัดถึงแนวทางการพัฒนาที่เป็นขั้นตอนดังตัวอย่างที่ปรากฏเป็นทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำรินำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติ หรือ การเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ และเป็นการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่ ๓ ขั้น ได้แก่

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ที่เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว โดยเฉพาะกับกลุ่มเกษตรกร ที่เรียกว่าเป็นเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งมุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลแหล่งน้ำ ต้องพึ่งน้ำฝนและประสบความเสี่ยงจากการที่น้ำไม่พอเพียงแม้กระทั่งสำหรับการปลูกข้าว เพื่อบริโภค และมีข้อสมมติว่า มีที่ดินพอเพียงในการขุดบ่อ เพื่อแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าว จากการแก้ปัญหาความเสี่ยงเรื่องน้ำ จะทำให้เกษตรกรสามารถมีข้าว เพื่อการบริโภคยังชีพ

^๙ ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ, เศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แม่จัน, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔-๔๐.

ในระดับหนึ่งได้ และใช้ที่ดินส่วนอื่น ๆ สนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัวรวมทั้งชายในส่วนที่เหลือ เพื่อมีรายได้ที่จะใช้เป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว อย่างไรก็ตาม แม้กระทั่งในทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑ ก็จำเป็นที่เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน ราชการ มูลนิธิ และภาคเอกชนตามความเหมาะสม นอกเหนือจากการช่วยเหลือเอง

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๒ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าที่เน้นความพอเพียงในระดับชุมชนและระดับองค์กร เป็นเรื่องของการสนับสนุนให้เกษตรกร รวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ หรือการที่ธุรกิจต่าง ๆ รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายวิสาหกิจ กล่าวคือ เมื่อสมาชิกในแต่ละครอบครัวหรือ องค์กรต่าง ๆ มีความพอเพียงขั้นพื้นฐานเป็นเบื้องต้นแล้ว ก็จะรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมมือกันสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตน ซึ่งจะสามารถทำให้ชุมชนโดยรวมหรือเครือข่ายวิสาหกิจนั้น ๆ เกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๓ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าที่เน้นความพอเพียงในระดับประเทศ ซึ่งส่งเสริมให้ชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ในประเทศ เช่น บริษัท ขนาดใหญ่ ธนาคารสถาบันวิจัย การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะเช่นนี้ จะเป็นประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และบทเรียนจากการพัฒนาหรือร่วมมือกัน พัฒนามาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่อันประกอบด้วยชุมชนองค์กรและธุรกิจต่าง ๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงกลายเป็นเครือข่ายชุมชนพอเพียงที่เชื่อมโยงกันด้วยหลักไม่เบียดเบียน แบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ที่สุดในที่สุด

ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นแนวคิดและการปฏิบัติที่เป็นการพัฒนาที่ยึดหลัก สายกลางในการดำรงชีวิต โดยให้ความสำคัญในการดำรงชีวิตที่อยู่บนส่วนของความพอประมาณ ความมีเหตุผลและเน้นการพัฒนาทางจิตใจสร้างจิตสำนึก คุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต เพื่อสร้าง ความเจริญทางเศรษฐกิจแบบยั่งยืน

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่

นับตั้งแต่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ เสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๕ เป็นต้นมา พระองค์ได้เสด็จแปรพระราชฐาน และเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมพสกนิกร โดยเฉพาะ ประชาชนในชนบทและท้องถิ่นทุรกันดารทั่วราชอาณาจักรอย่างสม่ำเสมอ พระองค์ได้ทรง ประสพกับความทุกข์ยากของพสกนิกรด้วยพระองค์เอง โดยเฉพาะพสกนิกรที่เป็นเกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ คนเหล่านี้ล้วนแต่ประสบกับปัญหาในการประกอบอาชีพ เนื่องจากอาชีพการเกษตรนั้นต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำลมฟ้าอากาศ รวมทั้งศัตรูพืชและสัตว์ชนิดต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่มี การเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก เมื่อก่อนเคยอุดมสมบูรณ์ปลูกพืชอะไรก็เจริญเติบโต สามารถเก็บเกี่ยวผลิตผล ได้ แต่ปัจจุบันดินมีสภาพเสื่อมโทรมขาดแร่ธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโต ของพืช โรค และแมลงศัตรูต่างๆ ก็ระบาดรุนแรงมากขึ้น ปลูกพืชอะไรถ้าหากไม่ใส่ปุ๋ย ไม่ฉีดพ่น สารเคมี

ป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรูพืช ก็จะไม่ได้เก็บเกี่ยวผลผลิต ไม่เพียงแต่โรคและแมลง ศัตรูพืชเท่านั้น ยังมีภัยพิบัติทางธรรมชาติอีกมากมายที่ก่อให้เกิดปัญหาในการประกอบอาชีพของ เกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม พายุ ลูกเห็บ เป็นต้น การประกอบอาชีพทางการเกษตร ยังขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมอื่นๆ เช่น สภาพเศรษฐกิจและการตลาดเป็นสำคัญ ถ้าหากปีใดเศรษฐกิจดี ตลาดมีความต้องการสูง ราคาผลผลิตทางการเกษตรก็จะดีไปด้วย เกษตรกรที่ประกอบอาชีพนี้ ก็จะขายผลผลิตได้ ในราคาสูง สามารถมีรายได้เพียงพอต่อการครองชีพภายในครอบครัว แต่ถ้าหากปีใดเศรษฐกิจตกต่ำ รายได้ไม่คุ้มกับต้นทุนที่ลงไป ประสบกับภาวะขาดทุน บางรายถึงกับล้มละลายไป ก็มีไม่น้อย

ด้วยพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ทรงทราบและตระหนักถึงความทุกข์ยากของพสกนิกรของพระองค์ จึงทรงพระราชดำริเพื่อแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพของเกษตรกรโดยเน้นที่เกษตรกรยากจนในเขตน้ำฝน ซึ่งมีอยู่กว่าร้อยละ ๗๐ ของเกษตรกรทั้งประเทศ เกษตรกรเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยมีพื้นที่ทำการเกษตร ประมาณ ๕-๑๕ ไร่ แนวทางในการแก้ปัญหาก็คือ การจัดการแหล่งน้ำให้พอเพียงต่อการปลูกพืช ในช่วงที่ไม่มีฝน เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการปลูกพืช หากมีน้ำเพียงพอ เกษตรกร ก็สามารถปลูกพืชได้ ทั้งปี มีงานทำและมีรายได้ตลอดทั้งปี ไม่ต้องอพยพเคลื่อนย้ายไปทำงานที่อื่น ดังกระแสพระราชดำริสความว่า หลักสำคัญต้องมีน้ำบริโภค น้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะว่า มีชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้ นอกจากการจัดการในเรื่องแหล่งน้ำแล้ว การแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพตามแนวพระราชดำรินี้ ยังเน้นการจัดการระบบการปลูกพืชที่ เหมาะสม เช่น แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวไว้บริโภคในครอบครัว และพื้นที่ปลูกพืชอื่นๆ ไว้บริโภค ใช้สอยและจำหน่าย แนวทางการประกอบอาชีพการเกษตรแบบนี้จะทำให้เกษตรกรมีงานทำ มีอาหารไว้บริโภค มีรายได้เพียงพอ ต่อการครองชีพ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามอัตภาพ อันจะเป็น การแก้ปัญหาในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร ซึ่งจะก่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ โดยรวมของประเทศ นับว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติในอนาคต แนวคิดในการแก้ปัญหการประกอบอาชีพการเกษตร ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นี้ จึงเรียกว่า ทฤษฎีใหม่

เกษตรทฤษฎีใหม่ หมายถึง แนวทางการเกษตรที่มีหลักในการแก้ไขปัญหจากการ ปลูกพืชและความเป็นอยู่ของเกษตรกร โดยเป็นแนวทางหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง การเกษตร แบบนี้จะเน้นไปในเรื่องการจัดสรรที่ดินที่มีอยู่ และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น ส่วนๆ ทั้งหมด ๔ ส่วน ตามอัตราที่สมดุลและเกื้อกูลกันและกันโดยเน้นถึงชีวิตและความ เป็นอยู่ที่ พออยู่ได้ แบบไม่ขัดสน เกษตรทฤษฎีใหม่ ตั้งอยู่บนกรอบแนวคิดของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหลักปรัชญานี้ประกอบด้วย ๓ หลักการ และ ๒ เงื่อนไข คือ หลักความพอประมาณ (Moderation) หลักความมีเหตุผล (Reasonableness) และหลักการมีภูมิคุ้มกัน (Immunity) ส่วน ๒ เงื่อนไข คือ เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม ดังนั้น จะเห็นได้ว่า เกษตรทฤษฎีใหม่นั้นจึงต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่สำคัญ คือ ๑) มีการบริหารจัดการที่ดินแปลงเล็กออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจน เพื่อ ประโยชน์สูงสุดของเกษตรกร ซึ่งไม่เคยมีใครคิดมาก่อน ๒) มีการคำนวณ โดยใช้หลักวิชาการเกี่ยวกับปริมาณน้ำที่จะ

กักเก็บให้พอเพียง ต่อการเพาะปลูกได้อย่างเหมาะสมตลอดปี ๓) มีการวางแผนที่สมบูรณ์แบบสำหรับเกษตรกรรายย่อย

หลักการและแนวทางของเกษตรทฤษฎีใหม่^{๑๐}

๑) เป็นระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ในระดับที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ ชุมชนต้องมีความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและ กันทำนองเดียวกับการ ลงแขก แบบดั้งเดิมเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานด้วย

๒) เนื่องจากข้าวเป็นปัจจัยหลักที่ทุกครัวเรือนจะต้องบริโภค จึงประมาณว่า ครอบครัวยุคหนึ่งทำนาประมาณ ๕ ไร่ จะทำให้มีข้าวพอกินตลอดปี โดยไม่ต้องซื้อหาในราคาแพง เพื่อยึดหลักพึ่งตนเองได้อย่างมีอิสระภาพ

๓) ต้องมีน้ำเพื่อการเพาะปลูกสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้ง หรือ ระยะเวลาทั้งช่วงได้ อย่างพอเพียง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกันที่ดินส่วนหนึ่งไว้ขุดสระน้ำโดยมีหลักว่าต้องมีน้ำเพียงพอที่จะเพาะปลูกได้ตลอดปี ทั้งนี้ ได้พระราชทานพระราชดำริเป็นแนวทางว่า ต้องมีน้ำ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อการเพาะปลูก ๑ ไร่ โดยประมาณ ฉะนั้น เมื่อทำนา ๕ ไร่ ทำพืชไร่ หรือ ไม้ผลอีก ๕ ไร่ (รวมเป็น ๑๐ ไร่) จะต้องมีน้ำ ๑๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อปี

ดังนั้น หากตั้งสมมติฐานว่า มีพื้นที่ ๕ ไร่ ก็จะสามารถกำหนดสูตรคร่าวๆ ว่า แต่ละแปลงประกอบด้วย นาข้าว ๕ ไร่ พืชไร่ พืชสวน ๕ ไร่, สระน้ำ ๕ ไร่ ขุดลึก ๔ เมตร จุน้ำได้ ประมาณ ๑๙,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นปริมาณน้ำที่เพียงพอที่จะสำรองไว้ใช้ยามฤดูแล้ง ที่อยู่ อาศัยและอื่นๆ ๒ ไร่ รวมทั้งหมด ๑๕ ไร่

แต่ทั้งนี้ ขนาดของสระเก็บน้ำขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อม ดังนี้

ถ้าเป็นพื้นที่ทำการเกษตรอาศัยน้ำฝน สระน้ำควรมีลักษณะลึก เพื่อป้องกันไม่ให้ น้ำระเหยได้มากเกินไป ซึ่งจะทำให้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี

ถ้าเป็นพื้นที่ทำการเกษตรในเขตชลประทาน สระน้ำอาจมีลักษณะลึก หรือ ตื้นและ แคบหรือ กว้างก็ได้ โดยพิจารณาตามความเหมาะสม เพราะสามารถมีน้ำมาเติมอยู่เรื่อยๆ

การมีสระเก็บน้ำก็เพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างสม่ำเสมอทั้งปี (ทรงเรียกว่า Regulator หมายถึง การควบคุมให้ดี มีระบบน้ำหมุนเวียนใช้เพื่อการเกษตรได้โดยตลอดเวลา อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหน้าแล้งและระยะฝนทิ้งช่วง แต่มิได้หมายความว่า เกษตรกร จะสามารถปลูกข้าวนาปรังได้ เพราะหากน้ำในสระเก็บน้ำไม่พอ ในกรณีมีเขื่อนอยู่บริเวณใกล้เคียง ก็อาจจะต้องสูบน้ำมาจากเขื่อน ซึ่งจะทำให้หน้าในเขื่อนหมดได้ แต่เกษตรกรควรทำนาในหน้าฝน และเมื่อถึงฤดูแล้ง หรือ

^{๑๐} กรมพัฒนาที่ดิน, ผลการวิเคราะห์พื้นที่แล้งซ้ำซากด้านเกษตรกรรมทั้งประเทศ, (กรมพัฒนาที่ดิน: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒-๑๖.

ฝนทิ้งช่วงให้เกษตรกรใช้น้ำที่เก็บตุนนั้น ให้เกิดประโยชน์ทางการเกษตร อย่างสูงสุด โดยพิจารณาปลูกพืชให้เหมาะสมกับฤดูกาล เพื่อจะได้มีผลผลิตอื่นๆ ไร่บริเวณและ สามารถนำไปขายได้ตลอดปี

๔) การจัดแบ่งแปลงที่ดินเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงคำนวณและคำนึงจากอัตราการถือครองที่ดินถัวเฉลี่ยครัวเรือนละ ๑๕ ไร่ อย่างไรก็ตามหากเกษตรกรมีพื้นที่ถือครองน้อยกว่านี้ หรือ มากกว่านี้ ก็สามารถใช้อัตราส่วน ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ เป็นเกณฑ์ปรับใช้ได้ กล่าวคือ ไร่ละ ๓๐ ส่วนแรก ขุดสระน้ำ(สามารถเลี้ยงปลา ปลูกพืชน้ำเช่น ผักบุ้ง ผักกะเฉด ฯลฯ ได้ด้วย) บนสระอาจสร้างเล้าไก่และบนขอบสระน้ำอาจปลูกไม้ยืนต้นที่ไม่ใช่ น้ำมากโดยรอบได้ ไร่ละ ๓๐ ส่วนที่สอง ทำนา ไร่ละ ๓๐ ส่วนที่สาม ปลูกพืชไร่ พืชสวน (ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ไม้เพื่อเป็นเชื้อฟืน ไม้สร้างบ้าน พืชไร่ พืชผัก สมุนไพร เป็นต้น) ไร่ละ ๑๐ สุดท้าย เป็นที่อยู่อาศัยและอื่นๆ (ทางเดิน คันดิน กองฟาง ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเรือน โรงเพาะเห็ด คอกสัตว์ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชสวนครัวหลังบ้าน เป็นต้น)

อย่างไรก็ตาม อัตราส่วนดังกล่าวเป็นสูตร หรือ หลักการ โดยประมาณเท่านั้น สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม โดยขึ้นอยู่กับสภาพของพื้นที่ดิน ปริมาณ น้ำฝน และสภาพแวดล้อม เช่น ในกรณีภาคใต้ที่มีฝนตกชุก หรือ พื้นที่ที่มีแหล่งน้ำมาเติมสระได้ ต่อเนื่อง ก็อาจลดขนาดของบ่อ หรือ สระเก็บน้ำให้เล็กลง เพื่อเก็บพื้นที่ไว้ใช้ประโยชน์ต่อไปได้

๕) การดำเนินการตามทฤษฎีใหม่ มีปัจจัยประกอบหลายประการ ขึ้นอยู่กับสภาพ ภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น เกษตรกรควรขอรับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ด้วย และที่สำคัญ คือ ราคาการลงทุนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขุดสระน้ำเกษตรกรจะต้อง ได้รับความช่วยเหลือจากส่วนราชการ มูลนิธิ และเอกชน

๖) ในระหว่างการขุดสระน้ำจะมีดินที่ถูกขุดขึ้นมาจำนวนมาก หน้าดินซึ่งเป็น ดินดี ควรนำไปกองไว้ต่างหากเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชต่างๆ ในภายหลัง โดยนำมา กลี่ยคลุมดินชั้นล่างที่เป็นดินไม่ดี หรือ อาจนำมาถมทำขอบสระน้ำหรือ ยกร่องสำหรับปลูกไม้ผล ก็จะได้ประโยชน์อีกทางหนึ่ง

ขั้นตอนของการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ๓ ขั้นตอน

ขั้นที่ ๑ ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น

เริ่มต้นจากการมุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรที่มีน้ำไม่เพียงพอสำหรับ การเกษตร โดยการใช้แนวทางการจัดทำแหล่งน้ำขนาดเล็กในฟาร์ม เช่น การขุดบ่อ ซึ่งจะช่วยให้ลด ความเสี่ยงในเรื่องน้ำเกิดหลักประกันในการผลิตอาหารเพื่อการยังชีพเบื้องต้น ส่วนที่ดินการ เกษตรอื่น จะใช้ในการผลิตเพื่อตอบสนองกับความต้องการพื้นฐานอื่นของครอบครัว ซึ่งอาจมีการ ขายผลผลิตส่วนเกินเพื่อเป็นรายได้สำหรับใช้จ่ายในการยังชีพที่จำเป็นที่ไม่สามารถผลิตเองได้ การเกษตรทฤษฎีใหม่ในขั้นนี้ จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในระดับครอบครัว แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ อาจไม่สามารถเริ่มต้นในขั้นตอนแรกนี้ได้ และอาจจำเป็นที่หน่วยงานต่างๆ จะต้องจัดความ ช่วยเหลือเพื่อสนับสนุนเกษตรกร

ในเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นต้นนี้ มีแนวทางสำคัญในการการจัดสรรที่ดิน การเกษตรและ ที่อยู่อาศัย โดยแบ่งพื้นที่ ออกเป็น ๔ ส่วน ตามอัตราส่วน ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ คือ พื้นที่ ส่วนที่หนึ่งประมาณ ๓๐% ให้ขุดสระเก็บกักน้ำเพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝนและ ใช้เสริมการปลูก พืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำต่างๆ พื้นที่ส่วนที่สองประมาณ ๓๐% ให้ปลูกข้าว ในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันในครัวเรือนให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถ พึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สามประมาณ ๓๐% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย และพื้นที่ส่วนที่สี่ประมาณ ๑๐% ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่นๆ

ในการแบ่งพื้นที่ให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วน ตามอัตราส่วน ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ ดังนี้

พื้นที่ส่วนที่หนึ่ง ประมาณ ๓๐% ให้ขุดสระเก็บกักน้ำเพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนใน ฤดูฝน และ ใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์และพืชน้ำต่างๆ

พื้นที่ส่วนที่สอง ประมาณ ๓๐% ให้ปลูกข้าวในฤดูฝนเพื่อใช้เป็นอาหาร ประจำวันสำหรับ ครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้

พื้นที่ส่วนที่สาม ประมาณ ๓๐% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืช สมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย

พื้นที่ส่วนที่สี่ ประมาณ ๑๐% เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ถนนหนทาง และ โรงเรือนอื่นๆ

ขั้นที่ ๒ ทฤษฎีใหม่ขั้นกลาง

เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่สองคือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่ม หรือ สหกรณ์ ร่วมแรงร่วมใจกัน ดำเนินการในด้าน

๑) การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ชลประทาน ฯลฯ) เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิต โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การจัดหาหน้าและอื่นๆ เพื่อการเพาะปลูก

๒) การตลาด (ลานตากข้าว ยัง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต) เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่างๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหายุ้งรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดีและลด ค่าใช้จ่ายลงด้วย

๓) การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ) ในขณะเดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมี ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกินต่างๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า ที่พอเพียง

๔) สวัสดิการ สาธารณสุข เงินกู้ แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิภาพและบริการที่จำเป็น เช่น มี สถานีอนามัย เมื่อยามป่วยไข้ หรือ มีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

๕) การศึกษา (โรงเรียน ศูนย์การศึกษา) ชุมชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อ การศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

๖) สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว โดยกิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการ องค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนนั้นเป็นสำคัญ

ขั้นที่ ๓ ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า

เมื่อดำเนินการผ่านพ้นขั้นที่สองแล้ว เกษตรกร หรือกลุ่มเกษตรกรก็ควร พัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือ ติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือ แหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือ บริษัท ห้างร้านเอกชน มาช่วยในการลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่าย เกษตรกร และฝ่ายธนาคาร หรือ บริษัทเอกชนจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ

๑) เกษตรกรขายข้าวได้ราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา)

๒) ธนาคารหรือบริษัทเอกชนสามารถซื้อข้าวบริ โภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือก ตรงจาก เกษตรกรและมาสีเอง)

๓) เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็น จำนวนมาก (เป็นร้านสหกรณ์ราคาขายส่ง)

๔) ธนาคารหรือบริษัทเอกชน จะสามารถกระจายบุคลากร เพื่อไป ดำเนินการในกิจกรรม ต่างๆ ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น

ความสำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่

เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางหนึ่งซึ่ง เป็นความหวังที่จะทำให้เกษตรกรไทย มีสภาพ ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและจะทำให้ระบบเศรษฐกิจ ของประเทศชาติโดยรวม มีความ เข้มแข็งและ มั่นคงตลอดไป เนื่องจากการเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการพัฒนาการประกอบอาชีพ ของเกษตรกรที่เป็น คนส่วนใหญ่ของประเทศ เมื่อเกษตรกรมีอาหารไว้บริโภค มีงานทำ มีรายได้ เพียงพอต่อการดำรงชีพ และครอบครัวอยู่อย่างอบอุ่นและมีความสุข ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ของ ประเทศมีสภาพเช่นนี้แล้ว ก็ จะทำให้ประเทศชาติมั่นคงทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เกษตรทฤษฎี ใหม่ จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อประเทศชาติยิ่ง ความสำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่ สรุปได้ดังนี้

๑) เกษตรทฤษฎีใหม่สามารถลดและแก้ปัญหาภัยแล้งได้

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า พื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่ของประเทศไทย คือ มากกว่า ร้อยละ ๗๐ อยู่นอกเขตชลประทาน ซึ่งเป็นเขตการเกษตรที่อาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว หรือถ้าจะ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ประเทศไทยมีระบบชลประทาน ทั้งประเทศประมาณ ร้อยละ ๒๑ ของพื้นที่ การเกษตรเท่านั้น หลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่ก็คือ การขุดสระน้ำเพื่อกักเก็บน้ำในช่วง ที่มีฝนตก สำหรับเก็บไว้ใช้ในการเกษตรยามขาดแคลน ซึ่งจะทำให้เกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกร ในเขตน้ำฝน ของภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีน้ำไว้ใช้ในยามที่ขาดแคลน นับว่า เกษตรทฤษฎีใหม่นี้ สามารถแก้ปัญหา หรือ ลดปัญหาความแห้งแล้งที่เกษตรกรประสบอยู่ โดยทั่วไปในปัจจุบันได้ในระดับ หนึ่ง

๒) เกษตรทฤษฎีใหม่ทำให้การใช้พื้นที่การเกษตรมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่ที่มีการจัดสรรพื้นที่ปลูกพืชอย่างเหมาะสม เช่น แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวและปลูกพืชชนิดอื่นๆ ได้แก่ พืชไร่ ไม้ผล พืชผัก สมุนไพรและไม้ใช้สอย รวมทั้งมีการจัดแบ่งพื้นที่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยและในบริเวณที่อยู่อาศัยนี้เอง สามารถ ใช้เป็นที่ปลูกผักสวนครัว พืชเห็ด และเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค การจัดสรรพื้นที่แบบนี้จะทำให้พื้นที่ ทุกส่วนได้นำมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ที่สามารถใช้พื้นที่ได้ตลอดทั้งปี แตกต่างไปจากเดิมที่ เกษตรกรส่วนใหญ่มักจะปลูกพืชชนิดเดียวพื้นที่ที่ไม่ได้นำมาใช้เต็มที่มีการใช้เฉพาะที่ หรือ บางฤดูกาลเท่านั้น

๓) เกษตรทฤษฎีใหม่ทำให้เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภคอย่างเพียงพอ

การแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ได้แก่ ส่วนแรกประมาณร้อยละ ๓๐ สำหรับ ขุดสระน้ำสามารถใช้เลี้ยงปลาไว้บริโภค ในครัวเรือนได้ ส่วนที่ ๒ ประมาณร้อยละ ๓๐ ใช้สำหรับ ปลูกข้าว จะทำให้เกษตรกรมีข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักไว้บริโภค ภายในครัวเรือน อย่างเพียงพอ ตลอดทั้งปี ส่วนที่ ๓ ประมาณร้อยละ ๓๐ ใช้สำหรับปลูกพืชชนิดอื่นๆ เช่น พืชไร่ ไม้ผล พืชผัก ผลผลิตจากพืชเหล่านี้ก็สามารถนำมาบริโภคได้เช่นกัน นอกจากนี้ บริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัย ก็สามารถใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ พืชเห็ด สำหรับใช้เป็นอาหารบริโภคภายในครัวเรือน จึงถือได้ว่า เกษตรทฤษฎีใหม่นี้ สามารถทำให้เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี

๔) เกษตรทฤษฎีใหม่ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น

เนื่องจากเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นระบบการเกษตรที่จัดให้มีแหล่งน้ำสำหรับ การเกษตร มีการจัดสรร พื้นที่ สำหรับปลูกพืชหลายชนิดอย่างเหมาะสม และหมุนเวียนปลูกพืช ได้ตลอดทั้งปี เป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างคุ้มค่าและมีรายได้หมุนเวียนตลอดทั้งปี โดยรวมแล้วจึงทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นต่างจากเมื่อก่อนที่เกษตรกรมีรายได้จากการปลูกพืช ชนิดเดียว หรือ มีเพียงครั้งเดียวในหนึ่งปี จึงไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ

๕) เกษตรทฤษฎีใหม่ทำให้เกษตรกรมีงานทำตลอดทั้งปี

โดยปกติแล้วเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทานนั้น จะประกอบอาชีพ หรือ ปลูกพืชเพียงปีละครั้ง มีช่วงระยะเวลาการทำงานในแต่ละปีประมาณ ๓-๔ เดือนเท่านั้น เวลาที่เหลือ ก็เป็นการว่างงานตามฤดูกาล บางรายก็ต้องเดินทางไปทำงานที่อื่น แต่เมื่อเกษตรกรเข้าร่วม โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่แล้ว ทำให้มีงานทำตลอดทั้งปี ไม่ต้องไปหางานทำที่อื่น นับว่าเกษตร ทฤษฎีใหม่ช่วยแก้ปัญหาการว่างงานในท้องถิ่นที่เป็นการว่างงานตามฤดูกาลได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเป็นการแก้ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานของประชากรในระดับชุมชนและ ระดับประเทศได้ เพราะถ้าหากเกษตรกรมีงานทำมีรายได้ในท้องถิ่นของตนเองแล้ว ก็ไม่ จำเป็นต้องเคลื่อนย้ายไปทำงานที่อื่น

๖) เกษตรทฤษฎีใหม่ทำให้ปัญหาสังคมลดลง

จากที่กล่าวมา นับว่าเกษตรทฤษฎีใหม่สามารถทำให้เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภค มีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ เกษตรกรก็ไม่ต้องไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม หรือ บริการตามเมืองหลวง หรือ เมืองใหญ่ๆ ของประเทศ เพราะการที่เกษตรกรต้องอพยพไปอาศัยอยู่ ตามเมืองหลวง

หรือ เมืองใหญ่นั้นก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องที่อยู่อาศัยและชุมชนแออัด นอกจากนี้ ยังเกิดปัญหาในด้านครอบครัวของเกษตรกรเอง เพราะเมื่อเกษตรกรออกไปทำงานที่อื่น ทำให้ ครอบครัวขาดความอบอุ่น สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหาครอบครัวตามมามากมาย เช่น บุตรหลาน ไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากบิดามารดา ขาดการศึกษา ตัดยาเสพติด ซึ่งล้วนแต่จะก่อให้เกิดปัญหา ต่อครอบครัว สังคม และประเทศชาติ แต่เมื่อเกษตรกรทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ จะทำให้เกษตรกร มีงานทำอยู่กับบ้านมีเวลาอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน ปัญหาต่างๆ เหล่านี้จะลดน้อยลง

๗) เกษตรทฤษฎีใหม่สามารถลดการสูญเสียเงินตราต่างประเทศได้

ลักษณะของเกษตรทฤษฎีใหม่นั้นจะเน้นการใช้แรงงานภายในครอบครัว ถ้าเกษตรกร มีสมาชิกภายในครอบครัว ๕-๖ คน ก็จะสามารถมีแรงงานเพียงพอสำหรับการทำ เกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่ประมาณ ๑๕ ไร่ได้ การดำเนินงานก็ไม่จำเป็นต้องพึ่งเครื่องจักรและ อุปกรณ์จากภายนอก หรือจากต่างประเทศมากนัก อีกประการหนึ่งแนวทางของเกษตรทฤษฎีใหม่ มักจะเน้นการใช้เทคโนโลยี และภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ในการปลูกพืช และการใช้สารสกัดจากธรรมชาติ หรือ สมุนไพรในการป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืช

๘) เกษตรทฤษฎีใหม่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศมั่นคงยิ่งขึ้น

ดังคำที่กล่าวกันมาตั้งแต่อดีตว่า ชาวนา คือ กระดูกสันหลังของชาติ เกษตรทฤษฎีใหม่จะทำให้เกษตรกรซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของชาติมีความมั่นคง เนื่องจากมีงานทำ มีอาหารบริโภคมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงทำให้เกษตรกรมีกำลังในการใช้จ่ายใช้สอย ตามอัตภาพ ดังนั้นเมื่อเกษตรกร ซึ่งเป็นฐานของประเทศมีความมั่นคง ก็จะทำให้ประเทศชาติ มั่นคง ระบบเศรษฐกิจของประเทศส่วนรวมก็จะมั่นคงตามมายุทธศาสตร์และถ้าหากเกษตรกรไทยปฏิบัติ หรือ ทำเกษตรทฤษฎีใหม่และยึดหลักการเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาเป็นเวลานานแล้วประเทศชาติก็คงไม่ต้องประสบภาวะวิกฤติ ทางเศรษฐกิจ เช่นในปัจจุบัน

๙) เกษตรทฤษฎีใหม่ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นทฤษฎีที่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม เมื่อนำทฤษฎีนี้ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง รวมทั้ง ยึดหลักการพัฒนาประเทศตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเคร่งครัดก็จะเป็นที่มั่นใจได้ว่าประชากร จะมีแต่ความสมบูรณ์พูนสุข ไม่มีปัญหาการว่างงานและขาดแคลนอาหารบริโภค ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมก็จะลดน้อยลง ประเทศชาติก็จะมั่นคงแข็งแรง ลดการพึ่งพาจากภายนอก หรือ ต่างประเทศ ดังนั้น การพัฒนาการประกอบอาชีพการเกษตรตามแนวพระราชดำริของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นี้ จะเป็นการพัฒนาประเทศชาติอย่างยั่งยืน

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับโคกหนองนาโมเดล

รูปแบบของ โคก หนอง นา โมเดล เป็นรูปแบบหนึ่งของการแก้ไขปัญหาเรื่องการจัดการน้ำ ที่สถาบันเศรษฐกิจพอเพียงและมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ ได้น้อมนำพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ด้านการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนว

เศรษฐกิจพอเพียงมาใช้บริหารจัดการน้ำและพื้นที่การเกษตร โดยมีการผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นบ้านให้สอดคล้องกัน โดยแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วน ๓๐-๓๐-๓๐-๑๐ คือ ๓๐ % สำหรับแหล่งน้ำโดยการขุดบ่อทำหนองคลองไส้ไก่ ๓๐ % สำหรับทำนา ปลุกข้าว ๓๐ % สำหรับทำโคกหรือป่า ปลุกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง ก็คือปลูกไม้ใช้สอย ไม้กินได้และไม่เศรษฐกิจ เพื่อให้ได้ประโยชน์ คือ มีกิน มีอยู่ มีใช้ มีความสมบูรณ์และความร่มเย็น และ ๑๐ % สำหรับที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ ปลา วัวและควาย เป็นต้น

โคกหนองนาโมเดล ทฤษฎีบันได ๙ ขั้นสู่ความพอเพียง

ศาสตร์พระราชสุขอย่างยั่งยืนลองปรับใช้ไม่จนแน่นอน ทฤษฎีบันได ๙ ขั้นสู่ความพอเพียง เป็นแนวทางที่ใช้ลำดับขั้นเพื่อเดินตามไปทีละขั้น ค่อยๆก้าวไปแบบยั่งยืนและมั่นคงซึ่งหากใครทำตามได้ รับรองว่าไม่มีจนแน่นอน โดยแต่ละขั้นจะมี ดังนี้

บันไดขั้นที่ ๑-๔ คือ เศรษฐกิจพอเพียงขั้นพื้นฐาน

ขั้นที่ ๑ พอกิน พื้นฐานที่สุดของมนุษย์ คือ ความต้องการปัจจัย ๔ และประการสำคัญที่สุดของปัจจัย ๔ คืออาหารขั้นที่ ๑ ของแนวทางแก้ปัญหาที่ยั่งยืน คือตอบคำถามให้ได้ว่าทำอะไรจึงจะพอกิน โดยให้ความสำคัญกับ ข้าวปลาอาหาร ไม่ให้ความสำคัญกับเงิน ซึ่งเป็นเพียง แคตัวกลางในการแลกเปลี่ยนตามมาตรฐานสากลโดยยึดถือหลักเงินทองเป็นของมายา ข้าวปลาเป็นสัจของจริง เกษตรกรต้องเริ่มจากการอยู่ให้ได้โดยไม่ใช้เงิน มีอาหารพอมิ พอกิน ด้วยการปลูกพืช ผักผลไม้ให้พอกิน ชวนนาต้องเก็บข้าวไว้ให้พอสำหรับการมีกินทั้งปี ไม่ขายข้าวเปลือกเพื่อนำเงินไปซื้อ ข้าวสาร นอกจากนั้นหัวใจสำคัญของ พอกิน ยังมีความหมายรวมถึง ความปลอดภัยในอาหารกินอย่างไรให้มีสุขภาพดี ไม่สะสมเอาความเจ็บไข้ได้ป่วยไว้ในร่างกาย นี่คือการหมาย ของบันไดขั้นที่ ๑ที่เกษตรกรต้องก้าวข้ามให้ได้

ขั้นที่ ๒-๔ พอใช้ พออยู่ พอมี ร่มเย็น

เกิดขึ้นได้พร้อมกัน ด้วยคำตอบเดียวคือ ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง ซึ่งป่า ๓ อย่างจะให้ทั้ง อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สมุนไพรสำหรับรักษาโรค ทั้งโรคคน โรคพืช โรคสัตว์ ให้ไม้สำหรับทำบ้านพักที่อยู่อาศัย และให้ความร่มเย็นกับบ้าน กับชุมชน กับโลกใบนี้ ซึ่งเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจนของเกษตรกรไทย ซึ่งได้รับการพิสูจน์แล้วว่าสามารถแก้ปัญหาได้จริง และยังสามารถย้อนกลับไปแก้ปัญหาหนี้สินซึ่งสะสมพอกพูนจากการทำ เกษตรเชิงเดี่ยว ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ปัญหาความขาดแคลนน้ำ ภัยแล้ง ทั้งหมดล้วนแก้ไขได้จากแนวคิดป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่างขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

บันไดขั้นที่ ๕-๙ คือเศรษฐกิจพอเพียงก้าวหน้า

ขั้นที่ ๕-๖ บุญและทาน

เครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียง เชื่อมั่นว่าสังคมไทยเป็นสังคมบุญ สังคมทาน ไม่เน้นการแลกเปลี่ยนทางการค้า แต่เน้นการทำบุญ ไม่เน้นการสะสมโดยมอบให้เป็นทรัพย์สินส่วนรวมโดยวัดหรือ ศาสนสถานตามแต่ละศาสนาเป็นศูนย์กลาง เป็นการฝึกจิตใจ ให้ละซึ่งความโลภ และ กิเลสใน

การอยากได้ใคร่มี ลดปัญหาช่องว่างระหว่างชนชั้น ตามความหมายอันลึกซึ้งของคำยังทำยังได้ ยิ่งให้ ยิ่งมี การให้ไปคือได้มา และเชื่อมั่นในฤทธิ์ของท่าน ว่าท่านมีฤทธิ์จริง และจะส่งผลกลับมาเป็นเพื่อน เป็นกัลยาณมิตร เป็นเครือข่ายที่ช่วยเหลือกันในทุกสถานการณ์ แม้ในวันที่โลกนี้ประสบกับวิกฤตการณ์

ขั้นที่ ๗ เก็บรักษา

ขั้นต่อไปหลังจากสามารถพึ่งตนเองได้ พอมี พอเหลือทำบุญ ทำทานแล้ว คือการรู้จักเก็บรักษา ซึ่งเป็นการตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และการรู้จักเก็บรักษา ยังเป็นการสร้างรากฐานของการเอาตัวรอด ในเวลาเกิดวิกฤตการณ์ โดยยึดแนวทางตามวิถีชีวิตชาวนาสมัยก่อนซึ่งเก็บรักษาข้าวไว้ในยุ้งฉางเพื่อให้พอมีกินข้ามปี คัดเลือกและเก็บรักษา ข้าวพันธุ์ ไว้สำหรับเป็นพันธุ์ข้าวในปีต่อไป ซึ่งผิดกับวิถีชาวนาในปัจจุบันที่ใช้วิธีการขายข้าวทั้งหมด แล้วนำเงินที่ขายได้ไปซื้อพันธุ์ข้าวเพื่อปลูกในปีต่อไป ส่งผลให้เกิดการขาดความมั่นคง และเปรียบเทียบการใช้ชีวิตอยู่บนเส้นทางสายความประมาท เพราะหากเกิดภัยแล้ง น้ำท่วม ผลผลิตไม่ได้ตามที่ตั้งใจไว้ ย่อมหมายถึงปัญหานี้สิน และการขาดแคลนพันธุ์ข้าวสำหรับปลูกในปีต่อไป นอกจากเก็บพันธุ์ข้าวแล้ว ยังเน้นให้รู้จักวิธีการถนอมอาหาร การสะสม อาหารไว้กินในยามแล้ง ด้วยการแปรรูปอาหารหลากชนิด อาทิเช่น ปลา ร้า ปลาแห้ง มะขามเปียก พริกแห้ง หอม กระเทียม เพื่อเก็บไว้กินในอนาคต

ขั้นที่ ๘ ขาย

เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เศรษฐกิจการค้า แต่ก็ไม่ใช่เศรษฐกิจหลังเขา การค้าขายสามารถทำได้แต่ทำภายใต้การรู้จักตนเอง รู้จักพอประมาณ และทำไปตามลำดับ โดยของที่ขาย คือของที่เหลือจากทุกขั้นแล้วจึงนำมาขาย เช่น ทำนาอินทรีย์ ปลูกข้าวปลอดสารเคมีไม่ทำลายธรรมชาติ ได้ผลผลิตเก็บไว้พอกิน เก็บไว้ทำพันธุ์ ทำบุญ ทำทาน แล้วจึงนำมาขายด้วยความรู้สึกของการให้อยากที่จะให้สิ่งดีๆ ที่เราปลูกเองเพื่อแผ่ให้กับคนอื่นๆ ได้รับสิ่งดีๆ นั้นๆ ด้วย การค้าขายตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นการค้าที่มองกลับด้านเพราะรักคุณจึงอยากให้คุณได้รับในสิ่งดีๆ พอเพียงเพื่ออุมชู เพื่อแผ่ แบ่งปัน ไปด้วยกัน

ขั้นที่ ๙ เครือข่าย

กองกำลังเกษตรโยธินคือ การสร้างกองกำลังเกษตรโยธิน หรือการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงทั้งประเทศเพื่อขยายผลความสำเร็จตามแนวทาง เศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติแนวคิด และวิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ในชุมชน เพื่อการแก้ปัญหาวิกฤต ๔ ประการ อันได้แก่ วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม, ภัยธรรมชาติ, วิกฤตการณ์โรคระบาดทั้งในคน สัตว์ พืช , วิกฤตเศรษฐกิจข้าวยากหมากแพง วิกฤตความขัดแย้งทางสังคม

วิธีการออกแบบ โคก-หนอง-นาโมเดล

๑) นำที่ดินของเกษตรกรมาแปลงหน่วยจากตารางวาเป็นตารางเมตร (๑ ตารางวา เท่ากับ ๔ ตารางเมตร) (พื้นที่ ๑ ไร่หรือ ๔๐๐ ตารางวา เท่ากับ ๑,๖๐๐ ตารางเมตร) เช่น มีที่ดิน ๕ ไร่เท่ากับ ๕x๑,๖๐๐=๘,๐๐๐ ตารางเมตร

๒) คำนวณปริมาณน้ำฝนที่ตกในพื้นที่ (ต้องเก็บน้ำให้ได้ ๑๐๐%) ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปีของพื้นที่นั้นๆ (ม.ม.) x พื้นที่ดิน (ตร.ม.) เช่น พื้นที่นั้นมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปี = ๑,๒๐๐ ม.ม. ปริมาณน้ำฝนต่อปีเท่ากับ ๑,๒๐ x ๘,๐๐๐ = ๙,๖๐๐ ลบ.ม.

๓) คำนวณขนาดของหนองน้ำเพื่อเก็บน้ำฝน ใน ๑ ปีมีวันที่ฝนไม่ตก ๓๐๐ วัน โดยน้ำจะระเหยอย่างน้อยวันละ ๑.๒๕ ซม.(เดิมใช้ ๑.๐ ซม.) น้ำจะระเหยไปต่อปีเท่ากับ ๑.๒๕ x ๓๐๐ = ๓.๗๕ ม.ต้องขุดหนองลึกกว่า ๓ + ๓.๗๕ = ๖.๗๕ ม.หนองน้ำเก็บน้ำ ๙,๖๐๐ ลบ.ม. จะมีขนาดเท่ากับ ๔๐(กว้าง) x ๓๕.๖(ยาว) x ๖.๗๕(ลึก) = ๙,๖๑๒ ลบ.ม. (คิดแบบความลาดชันของขอบหนองน้ำสูง) พื้นที่ใช้เป็นหนองน้ำเท่ากับ ๔๐ x ๓๕.๖ = ๑,๔๒๔ ตร.ม. หรือ ๐.๘๙ ไร่ หรือ ๓ งาน ๕๖ ตร.วา

๔) คำนวณขนาดนา (ครอบครัวมีสมาชิก ๕ คน) คน ๑ คนใช้ข้าวสารหุงข้าว ๐.๓ ก.ก./วัน ดังนั้นคน ๕ คนใช้ข้าวสารเท่ากับ ๕ x ๐.๓ = ๑.๕ ก.ก./วัน ในหนึ่งปีใช้ข้าวสารเท่ากับ ๑.๕ x ๓๖๕ = ๕๔๗.๕ ก.ก. ข้าวสาร ๑ ก.ก. ได้จากการสีข้าวเปลือก ๒ ก.ก. ดังนั้นข้าวเปลือกที่ใช้ต่อปีคือ ๑,๐๙๕ ก.ก. โดยเฉลี่ยนา ๑ ไร่จะได้ข้าวเปลือกประมาณ ๑,๐๐๐ ก.ก. ดังนั้นใช้พื้นที่ทำนาเพียง ๑.๑ ไร่ก็พอเพียง แต่ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นก้าวหน้าควรทำนาแจกจ่าย ดังนั้นพื้นที่ทำนาควรทำ ๒.๐ ไร่ และจะมีข้าวเปลือกส่วนเหลือประมาณ ๙๐๕ ก.ก. เพื่อแบ่งปัน สรุปลพื้นที่เหลือเป็นโคกเท่ากับ ๕-๐ ๐.๘๙-๒ = ๒.๑๑ ไร่

สืบสานศาสตร์พระราชา โคก- หนอง-นาโมเดล คืนความสุข ให้กับชีวิตเกษตรกรไทย

เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นพ้นอย่างหาที่สุดไม่ได้ของ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่พระองค์ทรงงานอย่างหนัก เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับปวงชนชาวไทย ผ่านสี่พันกว่าโครงการตลอดการทรงครองราชย์ของพระองค์ซึ่ง เกษตรทฤษฎีใหม่คือหนึ่งในโครงการพระราชดำริ ที่พระองค์ทรงวางแนวทางให้กับเกษตรกร โคก-หนอง-นาโมเดล เป็น หลุมขนมครกเก็บกักน้ำ เหมาะสำหรับสภาพพื้นที่ลุ่ม พื้นที่ที่จะออกแบบจะเน้นการเก็บน้ำเพื่อใช้สอยจากน้ำฝนที่ตกในพื้นที่เป็นหลัก และถ้ามีน้ำจากระบบชลประทานหรือแหล่งน้ำตามธรรมชาติ (แม่น้ำ ลำคลอง)เป็นส่วนเสริมจะทำให้พื้นที่มีหลักประกันด้านน้ำใช้ ส่วนพื้นที่ที่ไม่มีส่วนเสริมดังกล่าวการวางแผนเพื่อการบริหารใช้น้ำอย่างยั่งยืนจึงเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึง โดย โคก-หนอง-นาโมเดลจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๓ ส่วนคือ โคก หนอง และนา

๑) โคก เป็นพื้นที่สูง เกิดจากการนำดินที่ขุดเพื่อทำบ่อน้ำหรือหนองน้ำมาทำเป็นเนินสูงจนเป็นโคก บนโคกให้ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง โดยรากไม้ที่ปลูกจะสานกันหลายระดับทำหน้าที่เก็บกักน้ำไว้ในดิน ควรปลูกแผ่รวมด้วยเพื่อช่วยเก็บกักน้ำและช่วยป้องกันการพังทลายของดิน รากไม้จะช่วยซับน้ำไว้แบบ หลุมขนมครกใต้ดิน เมื่อต้นไม้เจริญเติบโตป่ามีความสมบูรณ์ป่าบนโคกจะช่วยเก็บน้ำไว้ใต้ดิน มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับชนิดของดิน ตำแหน่งของโคกควรอยู่ทางทิศตะวันตกเพื่อช่วยบังแสงอาทิตย์ยามบ่าย บริเวณพื้นที่ของโคกจะใช้ประโยชน์เป็น ที่อยู่อาศัย ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ และกิจกรรมอื่นๆ ของเกษตรกร

๒) **หนอง** เป็นหนองน้ำหรือแหล่งน้ำ เกิดจากการขุดบ่อกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์น้ำหรือปลูกพืชน้ำ เพื่อใช้บริโภค ส่วนดินที่ขุดหนองน้ำนำไปใช้ทำโคกได้ตำแหน่งของหนองน้ำควรอยู่ทางทิศที่ลมร้อนผ่านเพื่อให้ลมเย็นลงก่อนพัดเข้าสู่บ้าน หนองน้ำควรขุดให้ขอบและพื้นหนองน้ำมีความคดโค้งเป็นร่องเป็นแนวมีความลึกหลายระดับและให้แดดส่องถึงเพื่อให้ปลาวางไข่ได้ดี มีการขุด คลองไส้ไก่ เพื่อช่วยกระจายน้ำให้ทั่วพื้นที่เพิ่มความชุ่มชื้นในดินส่งผลดีต่อการปลูกพืชสร้างฝายชะลอน้ำและ หลุมขมครกเพื่อรับน้ำและชะลอน้ำที่ไหลมาตกตะกอนให้ไหลลงหนองน้ำน้อยลง ชะลอการสูญเสียแร่ธาตุและเป็นการเพิ่มแหล่งกักเก็บน้ำในพื้นที่ปริมาณน้ำที่เก็บในหนองต้องคำนวณให้เพียงพอต่อการใช้งานในพื้นที่และมีน้ำเหลือใช้ในหน้าแล้งหรือฝนทิ้งช่วงบริเวณพื้นที่ของหนองจะใช้ประโยชน์เป็น แก้มลิงเก็บน้ำในหน้าฝนและแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคในหน้าแล้ง

๓) **นา** ควรยกหัวคันนาให้สูงอย่างน้อย ๑ เมตร เพื่อเพิ่มพื้นที่เก็บน้ำไว้ในนาให้เท่ากับความสูงของคันนาและปั้นคันนากว้างๆ เพื่อปลูกไม้ผล ไม้สมุนไพรและพืชผักสวนครัวที่สามารถเก็บกินและขายสร้างรายได้ในทุกๆวันจึงถูกเรียกเป็น หัวคันนาทองคำ และควรปลูกแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายของคันนา คันนาถูกใช้เป็นเครื่องมือปรับระดับน้ำเข้านาตามความสูงของต้นข้าว และยังสามารถใช้น้ำเพื่อควบคุมวัชพืชและแมลงตามภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยปริมาณน้ำฝนส่วนหนึ่งจะซึมลงดินเก็บเป็นน้ำใต้ดินช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ระบบนิเวศในดินต่อไป บริเวณพื้นที่ของนาจะใช้ประโยชน์เป็น ปลูกข้าว เลี้ยงปลาสำหรับกำจัดศัตรูของข้าวและเป็นอาหาร และปลูกพืชหมุนเวียนอื่นๆของเกษตรกร

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

สำหรับความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวความคิดและความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้

ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึงกระบวนการส่งเสริมสนับสนุน ชักนำ และสร้างโอกาสให้ชาวบ้านในรูปของบุคคล หรือกลุ่มคนต่าง ๆ ให้มีส่วนร่วมในการเข้ามาทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรม ด้วยความสมัครใจมิใช่เข้ามาร่วมเพราะหวังผลตอบแทน และการมีส่วนร่วมต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความจำเป็น ความต้องการ วัฒนธรรม นอกจากนี้สมาชิกทุกคนต้องมีโอกาสในการ ดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ และต้องได้รับผลจากการพัฒนาอย่างสม่ำเสมออีกด้วย และ อนันต์ ชัมภรัตน์ ยังกล่าวอีกกล่าวว่า การที่จะพัฒนาชนบทให้ประสบผลสำเร็จต้องให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วม ในการแก้ปัญหาของตนเองโดยตนเอง รู้จักวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ที่ตนเองเป็นอยู่ และพร้อมที่จะ เปลี่ยนแปลงเมื่อจำเป็น เมื่อคนเกิดสำนึก และมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงแล้ว กระบวนการพัฒนา ก็จะเกิดจากความสมัครใจ และมีความเป็นตัวของตัวเอง ผลแห่งการพัฒนาจะตกอยู่กับประชาชนส่วน ใหญ่ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทนั้น ชุมชนควรมีบทบาทใน

การมีส่วนร่วมอยู่ ๔ ลักษณะคือ ๑) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ๒) มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ๓) มีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ๔) มีส่วนร่วมในการประเมินผล^{๑๑}

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง โดยเฉพาะบริบทของกระบวนการวางแผน ดำเนินงานในเรื่องหนึ่งเรื่องใด อันเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเองอย่างแท้จริง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสม ตลอดจนสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ยังครอบคลุมไปถึงการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของ ตนเองในการจัดการ และควบคุมการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม ตั้งแต่เริ่มคิดเห็น ปัญหาจนกระทั่งถึงขั้นตอน การติดตามตรวจสอบทุกขั้นตอนเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งได้มีโอกาสในการวางแผน กำหนดรูปแบบ การบริหาร และประเมินผลตลอดจนการตัดสินใจ ในการกำหนดอนาคตของตนเอง และชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่วนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนั้น ต้องเป็นกระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการดำเนินงาน การพัฒนา มีส่วนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ ภูมิปัญญา และความชำนาญของชุมชน แก้ไขปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ ผู้เกี่ยวข้อง^{๑๒}

การมีส่วนร่วมของประชาชนในสังคม เมือง การส่งเสริมสนับสนุนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลที่เกิดขึ้น คือมีการร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ องค์ความรู้ และความชำนาญร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสม สนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและผู้ที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะการทำงานเป็นทีม (Team Work) อีกทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงครอบคลุมไปถึงการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของ ตนเองในการจัดการ และควบคุมการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม ตั้งแต่เริ่มคิดเห็น ปัญหาจนกระทั่งถึงขั้นตอน การติดตามตรวจสอบทุกขั้นตอนเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งได้มีโอกาสในการวางแผน กำหนดรูปแบบ การบริหาร และประเมินผลตลอดจนการตัดสินใจ ในการกำหนดอนาคตของตนเอง และ ชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังนั้น การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามา มีส่วนในการดำเนินงาน การพัฒนา มีส่วนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการใช้ความคิด

^{๑๑} อนันต์ ชัมภรัตน์, การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าทุ่งป่าทามของชุมชนบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างในเขตจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานี, **ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔), หน้า ๗๖.

^{๑๒} กิตติชัย รัตน์, **การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ**, (กรุงเทพมหานคร: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๘-๑๖๙.

สร้างสรรค์ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา และความชำนาญของชุมชนร่วมกันกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม คุ่มค่า และเกิดประโยชน์แก่ชุมชนส่วนรวม อย่างเหมาะสมสูงสุด^{๑๓}

การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับศาสตร์หลายแขนงทั้งทางด้านจิตวิทยาสังคมซึ่งได้อธิบายถึง ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคล หนึ่ง ในสถานการณ์กลุ่มการเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของสังคม ทางด้านการเมืองให้ทัศนะว่า การมีส่วนร่วมเป็นการกระจายอำนาจในการตัดสินใจให้แก่สมาชิกในสังคม สร้างความเท่าเทียมกัน และเพิ่มพลังอำนาจให้แก่สมาชิกทุกคนทางด้านการพัฒนาให้มีความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็น กระบวนการที่ผู้มีส่วนได้เสียในการพัฒนาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางในการ พัฒนา ด้วยตัวเอง พร้อมทั้งมีส่วนรับผลประโยชน์และผลเสียที่เกี่ยวข้องจากการพัฒนา^{๑๔}

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการ นโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสารการให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ การ ร่วมตัดสินใจทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบายการจัดทำแผนงานโครงการหรือกิจกรรมที่อาจ มี ผลกระทบต่อ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมการจัดการ สิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งการปฏิบัติการติดตามและประเมินผลตามนโยบาย แผนงานโครงการหรือ กิจกรรมนั้น^{๑๕}

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถจะนำไปสู่สังคมแห่งความพร้อมเพรียง ความร่วมมือ ความเข้าใจ การตัดสินใจในความเป็นเจ้าของท้องถิ่นนั้นโดยมีวิธีการ ลักษณะ ขั้นตอน ต่าง ๆ มากมายรวมทั้งพฤติกรรมของประชาชนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องกับระบอบ ประชาธิปไตย ของคนในชาติทั้งการร่วมการวางแผนหรือร่วมกันตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การ ร่วมกันปฏิบัติตามสิ่งที่ ตนเองให้ความเห็นหรือเป็นข้อตกลงร่วมกัน ร่วมกันรับประโยชน์ที่เกิดจากการ ตัดสินใจในการกระทำ ของชุมชน ร่วมกันตรวจสอบประเมินผลภายหลังจากการกระทำ และร่วมกัน ปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่ เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้นอย่างชัดเจนเป็นรูปตามที่กฎหมายกำหนดให้กระทำได้ ซึ่ง หากจะกล่าวโดยรวมจะ พบว่า แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องสอดคล้องจากจุดเริ่มต้น ของสิ่งที่จะกระทำไปจนสิ้นสุด ในสิ่งที่กระทำร่วมกันมาอย่างยาวนานหรือจบโครงการพัฒนาท้องถิ่น นั้น และเกิดการยอมรับร่วมกัน อย่างไม่มีข้อโต้แย้งเพราะมาจากจุดเริ่มต้นที่อาศัยการส่งเสริมการมี ส่วนร่วมจากประชาชนอย่างแท้จริง และการมีส่วนร่วมถือเป็นยุทธวิธีที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของ กระบวนการพัฒนาและส่งเสริมความเป็น ธรรมในสังคม การให้ประชาชนมีส่วนร่วมใน

^{๑๓} พระมหาประกาศิต วิฑิตปัทมิก, แนวคิดพื้นฐานเพื่อการบริหารและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕), หน้า ๒๔๘-๒๕๔.

^{๑๔} เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ, การวิจัยการมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตร, ประมวลสาระชุดวิชาการ วิจัยเพื่อการพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรหน่วยที่ ๙, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๐.

^{๑๕} ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ, รายงาน การศึกษา, (มูลนิธิเอเชีย: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘.

กระบวนการพัฒนาที่เหมาะสม โดยความสมัครใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมทั้งระยะสั้น ระยะยาว ต่อเนื่องในเรื่องของการจัดการทรัพยากรชุมชนแล้วย่อมทำให้เกิด ความพึงพอใจ และไม่มีความขัดแย้งในชุมชน ย่อมทำให้แผนการพัฒนานั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และ นโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ได้โดยง่าย ในการพัฒนาท้องถิ่น และการจัดการทรัพยากรในชุมชนจะ สำเร็จได้ก็ด้วยความร่วมมือของประชาชนในการช่วยกันดำเนินกิจกรรมทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะทำ ได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงานลงมือทำงานอย่างเต็มที่ อันเป็นการสร้างความรู้สึกมั่นใจในตนเองภูมิใจในความสามารถ และผลงานตลอดจนความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ มีความชื่นชม และรักในการทำงานร่วมกันเป็นทีมมากยิ่งขึ้น และ กระบวนการมีส่วนร่วมจะช่วยส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการจัดการการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นการพัฒนาจากล่างขึ้นบน ผู้ได้ประโยชน์จะมีส่วนร่วมในองค์การ ในการกำหนดชนิดการพัฒนาตามที่ชุมชนต้องการ และอาจมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ดำเนินโครงการ ติดตามผลการพัฒนาในโครงการพัฒนาภาครัฐที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ กับชุมชน จึงต้องมีการ วางแผน แบบบูรณาการที่เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อ สนองความต้องการของท้องถิ่น พร้อม ๆ กับการพิจารณาถึงนโยบายของชาติ และความสามารถ ในการ ตอบสนองของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การมีส่วนร่วมจึงหมายถึงการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียการร่วมมือมีส่วนเกี่ยวข้องโดยได้เข้าไปมีส่วนร่วมช่วยเข้าไปมีอิทธิพลและบทบาทไม่ว่าขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือในทุก ขั้นตอนของกิจกรรมการดำเนินการอันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนองค์การหรือสังคมนั้นๆ การ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านต่าง ๆ คือการให้และรับรู้ ข้อมูลข่าวสารให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะร่วมตัดสินใจทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบายการจัดทำ แผนงานโครงการหรือกิจกรรมการปฏิบัติตามโครงการติดตามและประเมินผลตามนโยบาย แผนงาน กล่าวได้ว่าเป็นการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ครอบคลุม ทุกขั้นตอนตั้งแต่ในระดับเบื้องต้น ระดับกลาง และระดับสูง เพื่อสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคน ของชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือและเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา ความร่วมมือ ร่วมใจ การประสานงาน ความรับผิดชอบความร่วมมือร่วมใจ รวมถึงได้รับผลประโยชน์จาก การพัฒนานั้นอย่างเสมอภาค

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) จึงเป็นการกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งการจัดสรร ทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการ ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุม โดยตรงจากประชาชน ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มี เป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน ก็คือการใช้ข้อมูลต่อสาธารณชนและให้ สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่นำเสนอหรือนโยบายรัฐ และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเพื่อ หาทางออกที่ดีที่สุดสำหรับทุก ๆ คน การมีส่วนร่วมของประชาชนยังจัดเป็นรูปแบบหนึ่งของ แนวความคิดในการกระจายอำนาจจากส่วนกลางมาสู่ส่วนท้องถิ่น เพราะ

ประชาชนในท้องถิ่น คือ ผู้ที่รับ ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นตนเองดีกว่าผู้อื่น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นการเปิดกว้าง ในความคิดเห็นโดยการสื่อสารสองทางในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประชาชน ซึ่งในแต่ละประเด็นนั้นไม่ สามารถใช้เกณฑ์ในเกณฑ์หนึ่งมาตัดสินใจได้เหมือนกัน โดยแท้จริงนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของ ประชาชนอาจจะไม่สามารถกระทำได้ในทุก ๆ ประเด็น ดังนั้นจึงมีแนวทางทั่ว ๆ ไปบางประการเกี่ยวกับ ประเด็นที่ควรใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการกระบวนการมีส่วนร่วม ของประชาชน ได้แก่ การตัดสินใจและมีผลกระทบที่สำคัญ การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อบางคน มากกว่าคนอื่น การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของบางคนหรือกลุ่มคนที่มียุติธรรม การ ตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว ความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการ ตัดสินใจ ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีอยู่ในเกือบทุกกิจกรรมของสังคมขึ้นอยู่กับความสนใจ และประเด็นในการพิจารณา แต่มีเงื่อนไขพื้นฐานในการมีส่วนร่วมว่าประชาชนต้องมีอิสรภาพ ความเสมอภาค และความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้การมีส่วนร่วมต้องมีวัตถุประสงค์หรือ จุดมุ่งหมาย ต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย และต้องมีกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการมีส่วนร่วมของ ประชาชนดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของ ประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและการ ตัดสินใจของรัฐ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด กล่าวคือ เป็นการ สื่อสารสองทาง ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วยการแบ่งสรรข้อมูลร่วมกัน ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในสังคม ทั้งนี้ เพราะการมีส่วนร่วมของ ประชาชนเป็นการเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจการลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา เป็นการสร้าง ฉันทามติ และทำให้ง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ อีกทั้งช่วยหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าใน กรณีที่ร้ายแรง ที่สุด ช่วยให้เกิดความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม และช่วยให้ทราบความห่วงกังวลของประชาชน และคำนึงของสาธารณชน รวมทั้งเป็นการพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน

ลักษณะการมีส่วนร่วม

ลักษณะของการมีส่วนร่วมมี ๒ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ เช่น การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตาม ประเมินผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยที่โครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

ลักษณะที่ ๒ การมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นสองประเภท คือ การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมือง และการเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ โดยการส่งเสริม สิทธิและพลังอำนาจของพลเมือง โดยประชาชนหรือชุมชน เพื่อพัฒนาขีดความสามารถใน

การจัดการเพื่อ รักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิด กระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับ ผลประโยชน์จากการพัฒนา และมีการเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชน มีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาสู่ส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมี ลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหารมีอำนาจต่อรองในการจัดการทรัพยากรโดยอยู่ ในมาตรฐานเดียวกัน ประชาชนสามารถตรวจสอบได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนา ให้แก่ประชาชน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการที่ประชาชนหรือสมาชิกเพื่อหวังผลในกิจกรรมร่วมกัน โดยอาศัยสมาชิกในกลุ่มแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ มีวัตถุประสงค์และการดำเนินงานร่วมกัน ได้แสดงเจตนาทั้งด้วยการแสดงออกโดยการให้ความคิดเห็นและการลงมือกระทำเพื่อแก้ไขปัญหาและหรือดำเนินการพัฒนาที่ก่อให้เกิดผลในที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางที่กลุ่มชอบอันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง กลุ่มชนและสังคมโดยรวม จากผลของการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นเป็นความตั้งใจที่ แท้จริงของประชาชนซึ่งทำให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

๑. เป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนพึ่งพาตนเอง ช่วยให้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของเขาจะทำให้ทันคน มีอำนาจต่อรองกันมากขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งช่วย พัฒนาประชาธิปไตยโดยสร้างสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของประเทศในที่สุด^{๑๖}

๒. เป็นการเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ก้าวหน้าและสมบูรณ์แบบนั้นกลไก ที่สำคัญคือการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเชิงนโยบายของประชาชนได้แก่การเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เข้าไปสร้างกฎหมายและการบริหารราชการแผ่นดิน หากกลไกนี้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้วก็ไม่ จำเป็นต้องมีกลไกนอกระบบเข้ามาแต่ถ้าหากมีการเรียกร้องเกิดขึ้นแสดงว่าระบบไม่สามารถตอบสนอง ความต้องการของประชาชนและยิ่งกลไกในระบบเป็นกลไกที่รวมอำนาจจากเบื้องต้นหรือหรือรวมศูนย์ และอยู่ห่างจากปัญหา ทำให้กลไกระบบไม่สามารถเข้าถึงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง การเรียกร้องอาจ รุนแรงมากขึ้นตามลำดับ^{๑๗}

กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในประเทศไทยได้ถูกบัญญัติไว้ตามกรอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนและการบริหารราชการ แบบมีส่วนร่วมกำหนดให้ส่วนราชการจัดหาหรือสนับสนุนกลไกในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการบริหารงานของภาครัฐมากขึ้นดังความในมาตรา ๗๘ (๕) ซึ่งบัญญัติให้รัฐต้อง จัด ระบบงานราชการและงานของรัฐอย่างอื่นเพื่อให้การจัดทำและการให้บริการสาธารณะ

^{๑๖} สมยศ หุ่่งหว่า, สังคมชนบทกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๔.

^{๑๗} มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, กติกา เครื่องมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ, ๒๕๕๘), หน้า ๓.

เป็นไปอย่าง รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน และใน มาตรา ๘๗ กำหนดให้รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยต้องส่งเสริม ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ อย่างครบวงจรเริ่มตั้งแต่การกำหนดนโยบายการตัดสินใจ จนถึงการ ติดตามตรวจสอบ โดยเห็นถึงประโยชน์จากแนวคิดการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ตามเจตนารมณ์ ของรัฐธรรมนูญ แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๑ - พ.ศ. ๒๕๕๕) จึงทำให้ หน่วยงานในภาครัฐ องค์กรต่าง ๆ ได้ดำเนินการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมผ่านช่องทางหรือกลไกในการให้ข้อมูลข่าวสารและรับฟังความคิดเห็น และให้หน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ศึกษาเรียนรู้การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมหรือการบริหาร ราชการในระบบเปิดจากการปฏิบัติจริง และพัฒนาระดับการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับ ภาครัฐมากขึ้น เพื่อกระตุ้นการปรับเปลี่ยนสู่การบริหารราชการที่เปิดเผย โปร่งใส เน้นการมีส่วนร่วมของ ประชาชน และพัฒนาระบบราชการเพื่อตอบสนองความต้องการและเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเป็น สำคัญ สอดคล้องกับที่ได้มีการนำเสนอกระบวนการมีส่วนร่วม สามารถจัดแบ่งขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้^{๓๘}

กระบวนการที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน ได้แก่ การรับรู้ เข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผน และร่วมวางแผนกิจกรรม

กระบวนการที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ/ดำเนินการ ได้แก่การเกี่ยวข้องกับการดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ และการตัดสินใจ

กระบวนการที่ ๓ มีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์ เป็นการมีส่วนร่วมในการจัดสรรประโยชน์ หรือผลของกิจกรรม หรือผลของการตัดสินใจที่เกิดขึ้น

กระบวนการที่ ๔ มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล ได้แก่ความพยายามที่จะประเมินประสิทธิภาพประสิทธิผลของโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ และพิจารณาวิธีการที่จะดำเนินการต่อเนื่อง ต่อไป ผลการประเมินนี้ ก็จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าในกระบวนการมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอน ซึ่งเป็น ขั้นตอนของการวางแผนต่อไป

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้ง ๔ ประการ ได้ลงลึกไปยังรายละเอียดให้เห็นรูปธรรมโดยการแบ่งออกเป็น ๔ แบบ คือ

๑. แบบการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) เป็นการมีส่วนร่วมที่เป็นการแสดงออกด้านความคิดเกี่ยวกับการจัดระบบ หรือกำหนดระบบของโครงการ เป็นการประเมินปัญหาหรือทางเลือกที่จะสามารถเป็นไปได้ที่จะนำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาโดยการประเมินสภาพที่เป็นอยู่และ สาเหตุของปัญหา ซึ่งในขั้นตอนนี้ยังแบ่งย่อยออกเป็น ๓ ส่วนได้แก่

^{๓๘} ถวิวัติ บุรีกุล และคณะ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ, รายงานการศึกษา, (มูลนิธิเอเชีย: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔.

๑.๑ การมีส่วนร่วมในขั้นต้น (Initial Decision) เป็นการค้นหาความต้องการที่แท้จริง ซึ่ง เป็นวิธีการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมของโครงการ

๑.๒ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนเตรียมการ (Ongoing Decision) เป็นการหาโอกาส หรือ ช่องทางในการแก้ปัญหา รวมทั้งลำดับความสำคัญของโครงการที่จะต้องดำเนินการ

๑.๓ การมีส่วนร่วมในขั้นการตัดสินใจปฏิบัติการ (Operation Decision) เป็นการ หา บุคลากรเข้ามาปฏิบัติการ ได้แก่ อาสาสมัคร ผู้ประสานงาน หรือกลุ่มที่รวมตัวกันตามประเพณี เช่นกลุ่มสตรีหรือกลุ่มหนุ่มสาวเพื่อที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรม โดยการเป็นสมาชิกร่วมดำเนินการ คัดเลือกผู้นำ และการสร้างกำลังอำนาจให้แก่องค์กร

๒. แบบการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) เป็นการดำเนินงานตาม โครงการและแผนงานและเป็นการก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมและผลงานที่ ปรากฏในขั้นตอนนี้และยังแบ่งออกมาให้เป็น ๓ ส่วนคือ

๒.๑ การมีส่วนร่วมในการสละทรัพยากร (Resource Contribution) ได้แก่การมี ส่วน ร่วมสละแรงกาย การสละเงิน การให้วัสดุอุปกรณ์ และการให้คำแนะนำซึ่งทรัพยากรเหล่านี้จะ ให้อย่าง คุ้มค่า

๒.๒ การมีส่วนร่วมในการบริหารและการประสานงาน (Administration and Coordination) จะมีส่วนร่วมด้วยวิธีการจ้างบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการ การฝึกอบรมผู้ที่จะเข้า ปฏิบัติในโครงการหรือการให้คำปรึกษาในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการและเป็นผู้ประสานงานใน โครงการด้วย

๒.๓ การมีส่วนร่วมในการเข้าเป็นผู้ปฏิบัติในโครงการ มักพบว่ามีลักษณะเป็นการ บังคับให้เข้ามาปฏิบัติในโครงการมากที่สุด การมีส่วนร่วมในการบังคับให้ปฏิบัติจะต่างจากการให้ ความ ร่วมมือเพราะความบังคับให้ทำนั้น ผลประโยชน์ (Benefits) จะไม่ใช่เป็นสิ่งที่สำคัญแต่ถ้าเป็น การมีส่วน ร่วมด้วยความเต็มใจนั้น จะคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับหลังเกิดการมีส่วนร่วมด้วย

๓. แบบการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ยังแบ่งออกได้ ๓ ส่วนคือ

๓.๑ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ (Material Benefits) ได้แก่การมีส่วนร่วมในการ เพิ่มผลผลิต รายได้ หรือทรัพย์สิน

๓.๒ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ในด้านสังคม (Social Benefits) ได้แก่ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่สังคมเช่น โรงเรียน สถานที่สาธารณะ หรือส่วนกลางของชุมชน เช่นการเพิ่ม คุณภาพชีวิต การเกิดระบบน้ำประปา

๓.๓ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ในด้านบุคคล (Personal Benefits) ได้แก่ ความ นับถือตนเอง (Self-Esteem) พลังอำนาจทางการเมือง (Political Power) ความคุ้มค่าของ ผลประโยชน์ (Sense of Efficacy)

๔. แบบการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) หมายถึงการมีส่วนร่วมในการ วัดผลและวิเคราะห์ผลของการดำเนินงาน รวมทั้งเป็นการค้นหาข้อดีข้อบกพร่องเพื่อหาแนวทางแก้ไข การทำงานให้มีประสิทธิภาพต่อไป แต่การมีส่วนร่วมในขั้นนี้ส่วนใหญ่บทบาทดังกล่าวจะเป็นเจ้าหน้าที่

ภาครัฐ โดยจะเป็นการประเมินผลของงบประมาณที่จัดสรรนั้นนำไปใช้อย่างไรบ้างกรณีแม้แต่เจ้าหน้าที่ เองยังไม่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนดังกล่าว การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนี้จะเป็นสิ่งที่แสดง ให้เห็นถึงอิทธิพลของพลังงานความคิดของมวลชนที่จะทำให้โครงการพัฒนาหรือสามารถนำมา ประยุกต์ใช้ต่อไป^{๑๙}

สำหรับขั้นตอนการมีส่วนร่วมให้เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นที่ได้เพิ่มเติมขั้นตอน การมีส่วนร่วม ๕ ขั้นตอนเพราะมองว่า ความซับซ้อนของกระบวนการมันไม่ได้สิ้นสุดลงไป คือ

๑. การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหาในชุมชน และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของชุมชน และจัดลำดับความสำคัญของความสำคัญนั้น

๒. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วน ร่วมในการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ แนวทางในการดำเนินงานกำหนดทรัพยากรและแหล่งของทรัพยากรที่ใช้

๓. การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยการช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงานหรือโครงการบริหารงานและประสานงาน ตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔. การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์ที่เกิดจากโครงการพัฒนาเป็นขั้นที่ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากโครงการ หรือมีส่วนร่วมในการรับผลเสียที่อาจเกิดจากโครงการ ซึ่งผลประโยชน์หรือผลเสียนี้อาจเป็นด้านกายภาพ หรือด้านจิตใจที่มีผลต่อสังคมหรือบุคคลได้

๕. การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลโครงการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วน ร่วมในการประเมินว่าโครงการพัฒนาที่ดำเนินการนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินผลย่อย ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าของโครงการที่กระทำกัน เป็นระยะๆหรือการประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอดของโครงการทั้งหมด^{๒๐}

การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ เช่น การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผนการตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมถึง การรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยที่โครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถี ชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นสองประเภท คือ

^{๑๙} นันทวัฒน์ บรมานันท์, การบริหารสาธารณะในระบบกฎหมายปกครองของฝรั่งเศส, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนิติธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๕๕๕.

^{๒๐} อีรพงษ์ แก้วหาญ, กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓-๒๕.

๑. การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมือง โดยประชาชนหรือชุมชน เพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

๒. การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาสู่ส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อการจัดการทรัพยากรโดยอยู่ในมาตรฐานเดียวกันและประชาชนสามารถตรวจสอบได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ ประชาชนเพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง มีโอกาส ได้เข้าร่วมในการรับรู้ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ร่วมแสดงทัศนะ ร่วมเสนอปัญหา/ประเด็นที่สำคัญ ที่เกี่ยวข้องร่วมคิดแนวทางร่วมการแก้ไขปัญหา ร่วมในกระบวนการตัดสินใจและร่วมกระบวนการพัฒนา ในฐานะหุ้นส่วนการพัฒนาทางสังคม สามารถแบ่งออกได้เป็น ๕ ประเด็น ได้แก่

๑. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ข้อมูล (Inform) เป็นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นการสื่อสารทางเดียว แต่เป็นระดับที่สำคัญ เพราะเป็นการเริ่มต้นที่ส่วนราชการเปิดโอกาส ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการอื่นๆ ต่อไป

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปรึกษาหารือ (Consult) เป็นการรับฟังความคิดเห็น โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น บอกข้อปัญหาและข้อเสนอแนะต่างๆ กับส่วนราชการ

๓. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้ามาเกี่ยวข้อง (Involve) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องในกระบวนการกำหนดนโยบาย การวางแผนงาน/โครงการ การมีส่วนร่วม ในระดับนี้ อาจดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการที่มีตัวแทนภาคประชาชนเข้ามาร่วม

๔. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ความร่วมมือ (Collaborate) เป็นการเปิดโอกาส ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในบทบาทหรือฐานะหุ้นส่วนหรือภาคีในการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานภาครัฐ

๕. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเสริมอำนาจประชาชน (Empower) เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นการมอบอำนาจการตัดสินใจให้ประชาชนเป็นผู้กำหนด

การประยุกต์ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วม

กรมพัฒนาชุมชน^{๒๑} ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานของภาครัฐ ได้แก่

๑. ประชาชนเกิดการเรียนรู้ เนื่องจากกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้การศึกษาแก่ผู้เข้าร่วม ทำให้ได้รับทราบข่าวสาร และเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในสถานการณ์ต่าง ๆ และ ในขณะเดียวกันประชาชนก็สามารถสะท้อนถึงปัญหาของชุมชนในภาครัฐอื่นจะทำให้การตัดสินใจใน นโยบายต่าง ๆ ได้ผลที่ตรงเป้าหมายขึ้น

๒. ให้ความสำคัญในการพัฒนาคน เมื่อประชาชนได้รับการเรียนรู้ จะเกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง มีความรู้สึกรับรู้ถึงการเป็นเจ้าของ มีความรับผิดชอบ มีมโนธรรม และตระหนักในความสามารถ ของตนเอง ก่อให้เกิดความรักหวงแหนในทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน มีการอนุรักษ์ และเฝ้าระวังรักษา อันเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

๓. ผลลัพธ์ทางสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อองค์กรภาครัฐยอมเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น การตัดสินใจ นโยบายจะเกิดจากการปรึกษาหารือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ผลลัพธ์ทางสังคมก็จะเกิดการ ประนีประนอม และหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน อาทิเช่น โครงการต่าง ๆ ของภาครัฐหากประชาชน สามารถโต้แย้งเสนอความคิดเห็น และร่วมแสวงหาทางออกจนเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ ก็จะเป็นการ ตัดสินใจในการปฏิบัติตามนโยบายต่าง ๆ ได้ดีขึ้นเนื่องจากการมีส่วนร่วมทำให้มีการสื่อสารสองทาง ระหว่างภาครัฐ และภาคประชาชน มีการทบทวนและตัดสินใจนโยบายที่ผ่านเวทีสาธารณะหรือการประชา วิจารณ์ ที่เป็นกลไกช่วยให้การตัดสินใจดีขึ้น

๔. กระบวนการมีส่วนร่วมจะช่วยส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการจัดการการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นการพัฒนาจากล่างขึ้นบน ผู้ได้ประโยชน์จะมีส่วนร่วมในองค์การในการกำหนดชนิดการพัฒนา ตามที่ชุมชนต้องการ และอาจมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ดำเนินโครงการ ติดตามผลการพัฒนา ในโครงการ พัฒนาภาครัฐที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ กับชุมชน

การมีส่วนร่วม นอกจากจะทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมีปฏิริยาเชิงสร้างสรรค์ของประชาชน และผู้เกี่ยวข้องแล้ว ยังสามารถตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ดังนี้^{๒๒}

๑. ทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง

๒. ทำให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปด้วยความราบรื่น ไม่มีอุปสรรค เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมมักเกี่ยวข้องกับบุคคลหลากหลาย และอาจรวมถึงสาธารณชนทั่วไป การสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วม

^{๒๑} กรมพัฒนาชุมชน, คู่มือนักพัฒนา เรื่อง การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: บางกอกบล็อก, ๒๕๕๗), หน้า ๒ – ๕.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๓ – ๑๗๔.

ร่วม จะเป็นการสร้างความเข้าใจ ทำให้การดำเนินกิจกรรมไม่ถูกต่อต้าน แต่จะเป็นการสนับสนุนให้เกิดแนว ร่วมการดำเนินกิจกรรมมากขึ้นอีกด้วย

๓. ใช้การมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือหรือกลไกในการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะปัจจุบันประชาชนมีการตื่นตัวในเรื่องบทบาทและสิทธิของตนเองในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้เกิดเวทีการระดมความคิดเห็น อย่างกว้างขวาง ส่งผลดีต่อกระบวนการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ

๔. หลักการและแนวคิดพื้นฐานของการมีส่วนร่วมนั้นเป็นการเกี่ยวข้องกันทางด้านสังคม จิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุ จุดมุ่งหมาย ของกลุ่มนั้น เพราะเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการคิด ริเริ่ม วางแผน วิเคราะห์ ตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบตามมา

ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงถือเป็นยุทธวิธีที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของกระบวนการพัฒนา และส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสม โดย ความสมัครใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมทั้งระยะสั้น ระยะยาวต่อเนื่องในเรื่องของการจัดการทรัพยากร ชุมชนแล้วย่อมทำให้เกิดความพึงพอใจ และไม่มีความขัดแย้งในชุมชน ย่อมทำให้แผนการพัฒนานั้น สำเร็จตามวัตถุประสงค์ และในการพัฒนาท้องถิ่นนั้นจะสำเร็จได้ก็ด้วยดีจากความร่วมมือของ ประชาชนในการช่วยกันดำเนินกิจกรรมทุกๆ อย่างให้มากที่สุด เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจลงมือทำงาน อย่างเต็มที่ อันเป็นการสร้างความรู้สึกมั่นใจในตนเอง ภูมิใจในความสามารถ และผลงานตลอดจน ความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ มีความชื่นชม และรักในการทำงานร่วมกันเป็นทีมมากยิ่งขึ้น และ การมี ส่วนร่วมที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้ต้องอยู่บนพื้นฐานความสมัครใจที่จะเข้ามามีส่วนในการกำหนดการ เปลี่ยนแปลงมีการจัดสรรและแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมด้วย ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมโดยรอบ ซึ่งการมีส่วนร่วมนี้ประชาชนจะแสดงบทบาทได้ ๒ ลักษณะ คือ

๑. การมีส่วนร่วมโดยตรง หมายถึง ประชาชนมีบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมใน กระบวนการต่าง ๆ โดยตรง ทั้งการแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ พิจารณา ตัดสินใจ และการปฏิบัติ โดยตรงเต็มศักยภาพภายใต้ขอบเขตของกติกาที่ถูกกำหนดไว้

๒. การมีส่วนร่วมผ่านตัวแทน หมายถึง การส่งผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่แทนตนหรือ กลุ่มของตน เช่น การให้หัวหน้าครัวเรือนเข้าไปเป็นคณะกรรมการดำเนินการในด้านต่าง ๆ ร่วมกับ ภาครัฐต่าง ๆ

อีกทั้งต้องมีการวางแผนแบบบูรณาการที่เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมจาก ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อสนองความต้องการของท้องถิ่น พร้อม ๆ กับการพิจารณาถึงนโยบายของ ชาติ และความสามารถในการตอบสนองของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วม

คำว่า เครือข่าย มีความหมายแตกต่างกันไปตามมุมมองของแต่ละบุคคล แต่จากการ วิเคราะห์เครือข่ายรูปแบบต่างๆ กลุ่มเครือข่ายนี้ ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรม

ร่วมเป็นมโนภาพที่เห็นว่า สามารถสร้างความเข้าใจในเบื้องต้นได้โดยง่าย คือ ภาพข่ายใยแมงมุม ซึ่งแสดงให้เห็นการถักทอโยงใยกัน ของเส้นใยที่พาดผ่านกันไปมาหลายเส้น หลากทิศทาง ดังนั้น ความหมายอย่างง่ายที่ผมขอให้ไว้ ณ ที่นี้ สำหรับคำว่า เครือข่าย คือ การเชื่อมโยงอย่างมีเป้าหมาย การเชื่อมโยงนี้ อาจเป็นการเชื่อมโยงระหว่าง ระบบที่ปฏิบัติการอยู่เข้าด้วยกัน เช่น การเชื่อมโยงคอมพิวเตอร์เข้าเป็นเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นต้น หรืออาจเป็นการเชื่อมโยงระหว่าง บทบาทของ บุคคล/องค์กรต่าง ๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ร่วมใดๆ ของภาคีสมาชิก ซึ่งถ้าหากพิจารณาถึงลงไปอีก หน่อย ในความเป็นบุคคล/องค์กร ก็จะพบความแตกต่างของระบบการทำงาน (ของบุคคล) และความแตกต่างของระบบการทำงาน (ขององค์กร) ที่ปรากฏออกมา ตามการปฏิบัติตัว และตามบทบาท การกิจที่มีลักษณะเฉพาะ ของแต่ละบุคคล/องค์กร การเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย จึงเท่ากับการเชื่อมโยง หลาย ๆ ระบบย่อย (ที่ต่างมีลักษณะจำเพาะของระบบ)^{๒๓} ให้รวมกันขึ้นมาใหม่ เป็นอีกหนึ่งระบบ ของหน่วยสมาชิกทุกหน่วย ที่เข้ามารวมกัน

จากพื้นฐานของการเชื่อมโยงระบบ ระหว่างบุคคล/องค์กร เป็นเครือข่าย ก็คือ การ รวบรวมความหลากหลาย เข้ามาเป็นหนึ่งเดียวกัน ให้เกิดมีความเป็นเอกภาพ คำว่า เอกภาพนี้ ใน กระบวนการดำเนินงานเครือข่ายในเบื้องต้นนี้ว่า เป็นการมีเป้าหมายร่วมกัน เป้าหมายที่ตรงกันนี้เอง ที่ นำให้ความหลากหลายมาบรรจบ เชื่อมโยงกันได้ ผลจากการรวบรวมกันนี้ ย่อมก่อให้เกิดพลังใน การ ดำเนินการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้โดยเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสภาพสังคมปัจจุบัน ที่ ลักษณะทาง โครงสร้างสังคม และวิถีชีวิตของผู้คน มีความหลากหลายขึ้นกว่าเก่าก่อน ได้ก่อให้เกิด ความ สลับซับซ้อนของปัญหามากขึ้น เป็นเงาตามตัวเช่นกัน

การแก้ไขปัญหาวิธีคิด วิธีปฏิบัติในลักษณะวิธีการที่เคยทำกันมาแต่เดิมนั้น จึงมี ประสิทธิภาพน้อยลงเรื่อยๆ จนแทบจะกล่าวได้ว่า ไร้ประสิทธิภาพไปเลย สำหรับปัญหาในขณะนี้ ดังนั้น วิธีคิด วิธีปฏิบัติในการแก้ปัญหา จึงต้องปรับเปลี่ยนไป โดยที่เห็นได้เด่นชัดก็คือ ถ้าการแก้ไขปัญหา ยังคงยึดอยู่บนพื้นฐานที่ให้หน่วยงานของรัฐเป็นตัวจักรสำคัญแล้วก็คงยากที่จะประสบผลสำเร็จอย่าง แท้จริง เนื่องจากเราจะพบกับปัญหาสำคัญ อันเนื่องมาจากความเป็นระบบราชการของรัฐ คือ หนึ่ง การแยกส่วนกันในการทำงาน สอง ความติดขัดล่าช้า จากระเบียบขั้นตอนการปฏิบัติ สาม การทำงาน ตามสายการบังคับบัญชา ที่อาศัยการสั่งการในแนวดิ่ง และสี่ เป็นการรวมศูนย์อำนาจ - ทรัพยากร

ในขณะที่ เครือข่าย เป็นการเริ่มต้นด้วยการสร้างเป้าหมายร่วมกัน ของภาคีสมาชิก ซึ่ง แม้ว่า สมาชิกที่เกี่ยวข้อง จะมีบทบาทหน้าที่ความถนัดต่างๆ กัน แต่เมื่อทุกคนได้เข้ามารับรู้ใน เป้าหมาย หรือปัญหาร่วมกันแล้ว สมาชิกแต่ละส่วน ก็จะได้ปรับ และแสดงบทบาทตามศักยภาพ/ ความถนัดของตน เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของเครือข่ายได้อย่างตรงต่อสภาพที่แท้จริง โดยมีต้อง ร้องการสั่งการใดๆ จากผู้กำหนดนโยบายในสายงานบังคับบัญชา ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะมีได้รู้ หรือเข้าใจ ในสภาพปัญหาที่แท้จริงของพื้นที่

^{๒๓} ธนา ประมุขกุล, เครือข่าย, (ขอนแก่น: ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

ทั้งนี้ เครือข่าย คือรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคลกลุ่มหรือหลายองค์การหลายๆ องค์การที่ต่างก็มีทรัพยากรเป้าหมายมีวิธีการทำงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเองบุคคลหรือกลุ่ม เหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลานานพอสมควรแม้ว่าจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตามแต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้เป็นการเข้าร่วมเป็นองค์การ เครือข่ายแม้ว่าองค์การเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกันเช่นมีเป้าหมายร่วมกันมีประโยชน์ร่วมกัน องค์การเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วน ขององค์การเท่านั้น^{๒๔}

อีกทั้ง เครือข่าย ยังเป็นการเชื่อมโยงของกลุ่มคนหรือองค์การ ที่สมัครใจจะแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือ กิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในข่ายด้วยความเป็นอิสระเท่าเทียมกันภายใต้ พื้นฐานของความเคารพสิทธิเชื่อถือเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน และมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์การ ที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน^{๒๕}

ดังนั้น เครือข่ายจึงเป็นรูปแบบการทำงาน ในลักษณะสร้างความร่วมมือประสานงานกัน ในแนวราบ ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง ด้วยการระดมสรรพกำลัง อันรวมถึงคน สติปัญญา ความสามารถ และทรัพยากรในการทำงาน เพื่อเอาชนะอุปสรรค ที่เป็นจุดอ่อนของระบบงานราชการ ดังกล่าว ข้างต้น และเป็นแนวทางที่ตรงกันกับ แนวคิดของการพัฒนาปัจจุบัน ที่ให้ยึดพื้นที่ ประสานภารกิจ และร่วมทรัพยากร (Area, Function, Participation) เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนา

หลักการที่สำคัญของเครือข่าย

กาญจนา แก้วเทพ^{๒๖} ได้กล่าวถึง หลักการที่สำคัญของเครือข่ายมี ๗ ประการ คือ

๑. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common perception) การที่สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหา มีสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และมีความต้องการความช่วยเหลือใน ลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนิน กิจกรรมบางอย่างเพื่อแก้ปัญหาคความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common vision) การมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคต ร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะช่วยดำเนิน ไป

^{๒๔} กาญจนา แก้วเทพ, เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอเล็ก แห่ง ประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓.

^{๒๕} อารณ ภู่วิทยพันธ์, Competency Based HRVHRD, (กรุงเทพมหานคร: เอชอาร์ เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖-๔๓.

ด้วยกัน จะช่วยให้กระบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยบรรเทา ความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองที่แตกต่างลงไป

๓. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (mutual interests/benefit) การที่ สมาชิกแต่ละคนมาร่วมกันเพื่อประสานผลประโยชน์และความต้องการซึ่งผลประโยชน์ และความ ต้องการนั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ดังนั้น จึงมีการรวมตัวกันบน ฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดให้รวมเป็นเครือข่าย

๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (all stakeholder participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกมีความสำคัญต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลง มือกระทำอย่างแข็งขัน ดังนั้น สมาชิกในเครือข่ายจึงควรเสริมสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของ ความเท่าเทียมกันและใน ฐานะหุ้นส่วนของเครือข่าย และควรสานต่อความสัมพันธ์ในแนวราบ

๕. กระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship) การที่ สมาชิกในเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมสร้างกระบวนการทำงานของกันและกัน โดยที่จุดแข็งของฝ่าย หนึ่งไป ช่วยเหลืออีกฝ่ายหนึ่งที่มีจุดอ่อน ซึ่งจะทำให้เกิดการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การ เสริมสร้างต่อกันนั้นเกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่าย ซึ่งมีผลดีมากกว่าการไม่รวมเป็นเครือข่าย

๕. การพึ่งพิงร่วมกัน (interdependence) การเติมเต็มในส่วนที่ขาดของแต่ละฝ่าย เนื่องจากทุกฝ่ายต่างก็มีข้อจำกัดในกระบวนการทำงาน และมีความรู้ประสบการณ์ที่แตกต่าง ดังนั้น จึงมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย

๗. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (interaction) การที่สมาชิกในเครือข่ายมีการทำ กิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก และผลการปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกันนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

การประยุกต์ใช้แนวคิดเครือข่าย

การประยุกต์ใช้แนวคิดเครือข่าย เพื่อขยายวงความสัมพันธ์ให้กว้างขวางขึ้น นำไปสู่การ ขยายกิจกรรม ขยายความช่วยเหลือเกื้อกูลที่มีต่อกันตลอดจนพัฒนาศักยภาพของแต่ละองค์กรให้ แสดงบทบาททั้งผู้ให้และผู้รับอย่างเหมาะสม สร้างกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกัน และกันผ่านทางการติดต่อกันโดยตรงระหว่างบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมเครือข่าย เป็นการ แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางวัตถุแก่กัน และยังเป็นการแบ่งปันทรัพยากรให้แก่กลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่า เพื่อประโยชน์ในการรวบรวมและเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลระหว่างองค์กร เป็นแหล่งสำหรับการทำงาน สนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของตนเองและยังทำให้เกิดการรวมหมู่ที่มีพลังอิทธิพลมากกว่าองค์กรเดียว อย่างมากมาย เป็นเวทีสำหรับการปฏิบัติงานรวมในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การสร้างแหล่งสะสมทุนเพื่อ การพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ ในอนาคต และเป็นการรวมตัวกันนำประเด็นปัญหาร้องเรียนสู่หน่วยงานที่

เกี่ยวข้องหรือนำไปสู่การเสนอหรือผลักดันนโยบายที่เหมาะสมมากกว่าเดิม^{๒๗} ซึ่งความสำคัญของเครือข่ายทางสังคม ดังนี้

๑. ทำให้เกิดการปรับตัวที่มีเหตุผลบนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด คือ การใช้พฤติกรรมที่มีเหตุผล หากทุกคนได้ควบคุมทรัพยากรและให้ความสนใจทรัพยากรและเหตุการณ์เมื่อนั้นเครือข่ายทางสังคมจะกำหนดชนิดของทรัพยากรที่ทำให้เครือข่าย เข้าถึงกันได้ ดังนั้น เครือข่ายทางสังคมจึงกำหนดความสามารถในหน้าที่ของตนเองออกมา โดยช่วยให้บุคคลสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตนเองวางไว้แม้ว่าจะขาดปัจจัยต่าง ๆ ได้

๒. ช่วยให้เกิดการแพร่กระจายของการนำเอาเครือข่ายมาใช้ในทางปฏิบัติ ได้แก่ การถ่ายทอดประสบการณ์การทำงาน ในทางปฏิบัติและความเข้าใจในหน้าที่การทำงาน ช่วยให้เกิดความคล่องตัวในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น และนำไปสู่การแก้ไขปัญหา เป็นช่องทางของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย เป็นช่องทางของข้อมูล ที่เกี่ยวกับเครือข่ายทางสายอาชีพและการค้า กิจกรรมที่สามารถสร้างพฤติกรรมปรับตัวในการทำงานโดยสามารถเข้าถึงมาตรฐานสากลที่กำหนดไว้

๓. สร้างความน่าเชื่อถือ ช่วยให้เกิดการและแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ได้อย่างง่าย และสะดวก สร้างหลักประกันความเสี่ยงในการตัดสินใจ หรือการเข้าร่วมกิจกรรม ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ทำให้รู้สึกมีความปลอดภัย ไม่มีความเสี่ยงเกิดขึ้น กลไกของความน่าเชื่อถือที่เกิดขึ้นและนำไปสู่ความมั่นคงในธุรกิจได้

๔. เป็นช่องทางอย่างหนึ่งในการระดมทรัพยากร (แรงงาน ทุน ข้อมูล) เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เนื่องจากปัจจุบันการช่วยเหลือกันนั้นสามารถกำหนดบทบาทจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ดังนั้น หากมีทรัพยากรเครือข่ายอยู่จะสามารถใช้เป็นช่องทางในรูปแบบต่าง ๆ สร้างวัฒนธรรมร่วมกันได้ เพื่อก่อให้เกิดธุรกิจเกิดความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น เป็นผลให้สามารถลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการได้

๕. สามารถกำหนดความเป็นอิสระของกลุ่มตนเองและสามารถต่อรองในเรื่องการ กระจายอำนาจและทรัพยากร กล่าวคือ การพัฒนาศักยภาพของตนเองนั้นมีข้อจำกัด จึงหลีกเลี่ยง ไม่ได้ที่จะต้องประสานกิจกรรม หรือสร้างความร่วมมือกันในการทำงานตามความสามารถและหน้าที่ ที่ตนเองครอบครองอยู่ ดังนั้น หากได้รับการจัดสรรหน้าที่การทำงานตามความสามารถที่มีอยู่ในลักษณะของเครือข่ายอาชีพ ก็จะทำให้เกิดความสำเร็จมีความได้เปรียบในการแข่งขัน และเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างง่าย

๕. เป็นแนวร่วมใหม่ที่ช่วยแก้ปัญหาในกรณีที่ภาครัฐไม่มีประสิทธิภาพใน การจัดการ (เช่น ร่วมด้วยช่วยกัน เครือข่ายอนุรักษ์มรดกต่าง ๆ) เนื่องจากความสัมพันธ์ส่วนตัวนี้ สามารถสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นได้ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญที่จะแสดงอิทธิพลและนำมาสู่การตัดสินใจร่วมกัน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า อาชีพ เกษตรกร เป็นพื้นฐานของประเทศไทยและทุกๆประเทศในโลกที่เป็นส่วนสำคัญการผลิตอาหาร ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัย ๔ ของชีวิต บางประเทศไม่มีเกษตรกร ต้องพึ่งพา

^{๒๗} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗.

การนำเข้าอาหารเป็นหลัก จึงนับเป็นโชคดีของประเทศไทยที่มีคนทำอาชีพเกษตรกร นับล้านครัวเรือน ช่วยกันผลิตอาหารเพื่อให้คนไทยและชาวโลกได้กิน ไม่ต้องหวังพึ่งพาการนำเข้าอาหารจากประเทศอื่น เกษตรกรหลายๆประเทศ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีคุณค่าในอาชีพสมกับภารกิจหนักหนา ในการรับผิดชอบปากท้องของคนในชาติ เช่น ชาวนาญี่ปุ่นที่มีคุณภาพชีวิตดีเยี่ยมราวเศรษฐีย่อมๆ สามารถเดินทางท่องเที่ยวไปทั่วโลกพักโรงแรมห้าดาว ซื้อบ้าน รถ ทรัพย์สิน ด้วยรายได้จากการปลูกข้าวของตนเองด้วยการใช้แนวคิดเกษตรผสมผสานและพึ่งพาตนเอง การประยุกต์ใช้แนวคิดเครือข่ายเพื่อขยายวงความสัมพันธ์ให้กว้างขวางขึ้น นำไปสู่การ ขยายกิจกรรม ขยายความช่วยเหลือเกื้อกูลที่มีต่อกันตลอดจนพัฒนาศักยภาพของแต่ละองค์กรให้ แสดงบทบาททั้งผู้ให้และผู้รับอย่างเหมาะสม สร้างกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกัน และกันผ่านทางการติดต่อกันโดยตรงระหว่างบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมเครือข่าย เป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางวัตถุแก่กัน และยังเป็น การแบ่งปันทรัพยากรให้แก่กลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่า เพื่อประโยชน์ในการรวบรวมและเผยแพร่ข่าวสาร ข้อมูลระหว่างองค์กร เป็นแหล่งสำหรับการทำงาน สนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของตนเองและยังทำให้เกิดการรวมหมู่ที่มีพลังอิทธิพลมากกว่าองค์กรเดียว อย่างมากมาย เป็นเวทีสำหรับการปฏิบัติงานรวมในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การสร้างแหล่งสะสมทุนเพื่อ การพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ ในอนาคต

ดังนั้น เครือข่ายการมีส่วนร่วม จึงมีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนงานพัฒนาเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ ผู้คนพูดถึงเครือข่ายของหน่วยงานการพัฒนา วิจัย ธุรกิจและในสาขาวิชาชีพต่างๆ ปัจจุบันเครือข่ายทำงานอย่างไรทำไมบางเครือข่ายประสบความสำเร็จ บางเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ คนในชุมชนและองค์กรชุมชนควรเป็นอย่างไร เครือข่ายเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วจะทำหน้าที่อย่างไร ชุมชนจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง ล้วนแต่เป็นคำถามที่ยังต้องการกระบวนการค้นหาคำตอบอีกมาก ในทางสังคมวิทยาเครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่มโดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่าย เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี ๓ ลักษณะคือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอๆ กัน

๒.๕ ข้อมูลทั่วไปและบริบทพื้นที่วิจัย

ชุมชนตำบลไทรงาม^{๒๘} แต่เดิมเป็นชุมชนขึ้นอยู่กับตำบลบางไทรป่า อำเภอบางปลา จังหวัดนครปฐม ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๐๖ ทางอำเภอบางเลน ได้แบ่งแยกตำบลหลายตำบล เพื่อขยาย

^{๒๘} องค์การบริหารส่วนตำบลไทรงาม, แผนพัฒนาท้องถิ่นตำบลไทรงาม (พ.ศ.๒๕๖๖-๒๕๗๐), (นครปฐม: องค์การบริหารส่วนตำบลไทรงาม, ๒๕๖๖), หน้า ๔.

เขตการปกครองเพิ่มขึ้น ตำบลไทรงามแบ่งแยกมาจากตำบลบางไทรป่า จำนวน ๑๑ หมู่บ้าน สาเหตุที่เรียกว่าตำบลไทรงาม ก็เนื่องมาจากมีต้นไทรขนาดใหญ่มากขึ้นอยู่ปากคลองบริเวณหน้าศาลเจ้าแม่พวงมาลัยศรี ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ พอมีการขยายเขตการปกครอง และให้ตั้งชื่อตำบล ชาวบ้านจึงลงมติ เรียกชื่อตำบลว่า ตำบลไทรงาม ตามชื่อของต้นไทร นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ โดยมีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านกลางบริเวณ หมู่ที่ ๑,๒,๓,๔ มีการทำการเกษตรกรรม ประมงและปศุสัตว์พื้นที่ส่วนใหญ่มีความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมสำหรับการเกษตรกรรม ลักษณะของดินในพื้นที่เป็นดินร่วน ดินเหนียว พื้นราบเหมาะแก่การเพาะปลูกข้าว โดยราษฎรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ ๘๕ ประกอบอาชีพทำการเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ปลูกข้าว พืชไร่ประมงรับราชการ และที่เหลือประกอบอาชีพส่วนตัว และรับจ้าง

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อดำบลนิลเพชร อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ทิศใต้ ติดต่อดำบลบางภาษี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ทิศตะวันออก ติดต่อดำบลไทรน้อย อำเภไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลบางไทรป่า อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

การปกครอง

ตำบลไทรงาม มีเนื้อที่ประมาณ ๒๔,๗๙๗ ไร่ โดยแบ่งเป็นหมู่บ้านเต็มทั้งหมู่บ้าน จำนวน ๑๑ หมู่บ้าน ดังนี้ หมู่ที่ ๑ บ้านคลองเจ๊ก หมู่ที่ ๒ บ้านหมู่ หมู่ที่ ๓ บ้านท่าเรือ หมู่ที่ ๔ บ้านตลาดบางไทร หมู่ที่ ๕ บ้านต้นตาล หมู่ที่ ๖ บ้านคลองบางไทร หมู่ที่ ๗ บ้านไผ่จระเข้ หมู่ที่ ๘ บ้านไผ่สามตาลิ่ง หมู่ที่ ๙ บ้านคลองคุณพระประชาศรี หมู่ที่ ๑๐ บ้านคลองญี่ปุ่น หมู่ที่ ๑๑บ้านคลองสอง

ประชากร

ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนประชากร ตำบลไทรงาม มีประชากรทั้งสิ้น ๑,๕๕๑ ครอบครัว รวม ๕,๑๘๐ คน แยกเป็น ชาย ๒,๕๙๓ คน หญิง ๒,๕๘๗ คน (ที่มา สำนักงานทะเบียนอำเภอบางเลน ข้อมูล ณ เดือน พฤษภาคม ๒๕๖๔)

การคมนาคมขนส่ง

ตำบลไทรงาม ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอบางเลน ๑๓ กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดนครปฐม ประมาณ ๕๘ กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร เส้นทางคมนาคมที่ใช้ติดต่อในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลไทรงาม และพื้นที่ใกล้เคียงมี การคมนาคมเดินทางไปยังตำบลไทรงาม ๓ เส้นทาง คือ

-เส้นทางที่ ๑ ถนนสายบางเลน – วัดไผ่โรงวัว ระยะทางจากตัวอำเภอบางเลน ๙ กิโลเมตร

-เส้นทางที่ ๒ ถนนสายบางเลน – บางหลวง ระยะทางจากตัวอำเภอบางเลน ๖ กิโลเมตร

-เส้นทางที่ ๓ ถนนสายบางเลน – นิลเพชร ระยะทางจากตัวอำเภอบางเลน ๕ กิโลเมตร

อาชีพและเศรษฐกิจ

๑) การทำเกษตร ประชากรในตำบลไทรงาม มีพื้นที่ทำเกษตรทั้งสิ้น ๒๒,๒๗๔ ไร่ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ ๘๕ ได้แก่ การทำนาข้าว พืชไร่ สวนผัก สวนผลไม้ ไม้ดอก ดังนี้

- พื้นที่นาข้าว เนื้อที่ ๒๑,๖๗๔ ไร่
- พื้นที่พืชไร่ เนื้อที่ ๑๒ ไร่
- พื้นที่สวนผัก เนื้อที่ ๒๐๖ ไร่
- พื้นที่สวนผลไม้ เนื้อที่ ๑๑๓ ไร่
- พื้นที่ไม้ดอก เนื้อที่ ๒๖๙ ไร่

๒) การประมง

- การประมงที่ขึ้นชื่อคือ บ่อเลี้ยงกุ้ง และเลี้ยงปลา พื้นที่ประมง เนื้อที่ ๑,๖๓๐ ไร่

๓) การปศุสัตว์

- การปศุสัตว์ คือ การเลี้ยงโค และการเลี้ยงสุกร พื้นที่เลี้ยงสัตว์ เนื้อที่ ๗๐ ไร่

๔) การพาณิชย์และกลุ่มอาชีพ

- กองทุนหมู่บ้าน (กทบ.) โดยได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาล ในปี พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นเงินหมู่บ้านละ ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท เพื่อให้สมาชิกกู้เงิน ภายใต้การบริหารงานของคณะกรรมการ ซึ่งปัจจุบันมีกองทุน ๑๑ กองทุน

- กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านจักสานผักตบชวา จำนวน ๒ กลุ่ม

๕) แรงงาน

ราษฎรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ ๘๐ ประกอบอาชีพทำการเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ปลุกข้าว พืชไร่ประมง รับราชการ และที่เหลือประกอบอาชีพส่วนตัว และรับจ้าง

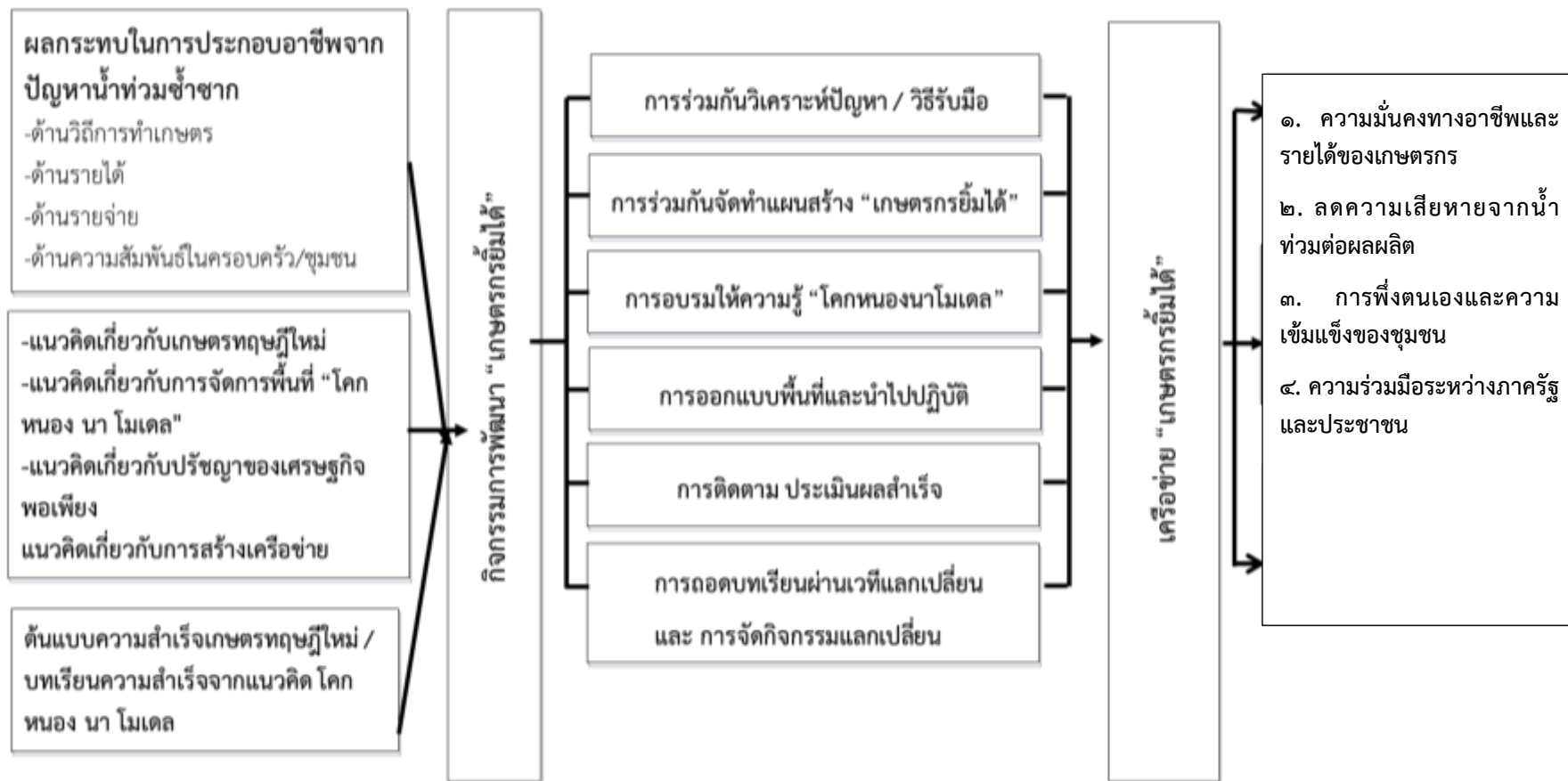
ข้อมูลด้านแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ โดยมีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านกลางบริเวณ หมู่ที่ ๑,๒,๓,๔ มีการทำการเกษตรกรรม ประมงและปศุสัตว์พื้นที่ส่วนใหญ่มีความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมสำหรับการเกษตรกรรม

- แหล่งน้ำธรรมชาติหลักที่ไหลผ่าน ได้แก่ แม่น้ำท่าจีน
- ลำน้ำ/ลำห้วย/คลอง จำนวน ๘ สาย คือ คลองตาตำ คลองเจ๊ก คลองส้มกลิ้ง คลองบางไทร คลองประสพโชค คลองคุณพระประชาศรีย์ คลองญี่ปุ่น และคลองสอง
- บึง/หนอง และอื่นๆ จำนวน ๑ แห่ง

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบแนวทางในการศึกษาวิจัยในเรื่องการปรับตัวของเกษตรกรในการประกอบอาชีพบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่ชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เพื่อพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการทำเกษตรบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม และเพื่อแนวทางการขยายผลพื้นที่เรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ จริยธรรมการวิจัยและการพิทักษ์สิทธิ์
- ๓.๗ การขับเคลื่อนงานวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) ได้จัดทำขั้นตอนการดำเนินงานของรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมออกเป็น ๕ ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre - Research) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และ การสะท้อนผล (Reflection)^๑

การวิจัยในครั้งนี้ มีผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และ กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ (Participants) ข้อมูลวิจัยที่รวบรวมได้จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ เนื้อหา (Content Analysis) และมีการตรวจสอบข้อมูล

^๑ ศาสตราจารย์ ดร.พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ, “การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีพ จากวิถีเศรษฐกิจแบบพึ่งตลาดสู่วิถีเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชาวไร่ไถ่และไร่นาสำปะหลังอำเภอสว่างวีระบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์”, รายงานการวิจัย, (วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕), หน้า ๗๙-๘๐.

แบบสามเส้า (Triangulation Technique) โดยมีรายละเอียดดังนี้ เมื่อได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การจดบันทึก และการบันทึกเสียงมาแล้ว ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ซึ่งจะทำให้การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นั้นถูกต้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงและตอบปัญหาการวิจัย โดยการตรวจสอบแหล่งข้อมูลพิจารณาในแหล่งบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ ในการศึกษาในครั้งนี้ได้ใช้การตรวจสอบจากแหล่งบุคคลมากที่สุด โดยการสอบถามข้อมูลจากกลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และผู้เข้าร่วมกิจกรรมหลายกลุ่มในคำถามเดียวกัน เพื่อเป็นการยืนยันในข้อมูลที่ได้รับว่ามีความถูกต้องกันหรือไม่ มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกับประเด็นตามวัตถุประสงค์ในการทำวิจัย ดังนี้

๓.๑.๑ การพัฒนาชุดความรู้ การบริหารจัดการพื้นที่เพื่อการประกอบอาชีพของเกษตรกรจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก

๓.๑.๒ กิจกรรมอบรมพัฒนา เกษตรกรยั่งยืนได้ และการร่วมกันพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ/พื้นที่เรียนรู้ การทำเกษตรบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก

๓.๑.๓ การสร้างเครือข่ายศูนย์เรียนรู้ เกษตรกรยั่งยืนได้ ร่วมเป็นแกนนำขยายผล และหาเครือข่ายสนับสนุนจากภายนอก

๓.๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มเป้าหมายและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มหลัก คือ

๓.๒.๑ กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการวิจัย จำนวน ๑๕ คน จากผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ ๑,๒,๓,๔ ตำบลบางไทรป่า ซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก ทำการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก มีพื้นที่ไม่น้อยกว่า ๑ ไร่ อาศัยอยู่ในชุมชนไม่น้อยกว่า ๕ ปี ได้รับเงินเยียวยาจากผลกระทบน้ำท่วมพื้นที่เกษตร และสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนา เกษตรกรยั่งยืนได้

๓.๒.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) และผู้ร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) รวมจำนวน ๑๐ ท่าน ทำการคัดเลือกแบบเจาะจงจากกลุ่มเกษตรกรที่ร่วมปฏิบัติการนักวิชาการด้านการเกษตร นักวิชาการด้านโคกหนองนาโมเดล ผู้นำชุมชน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ แบบสัมภาษณ์ โดยกำหนดโครงสร้างในข้อคำถามและ การสนทนากลุ่ม เนื่องจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงกำหนดให้ตัวผู้วิจัยเองเป็นเครื่องมือในการวิจัย นอกจากตัวผู้วิจัยเองผู้วิจัยก็ยังเลือกใช้เครื่องมืออื่นๆ เช่น บันทึกภาคสนามของผู้วิจัย ที่ได้ทำการบันทึกระหว่างการสังเกต และการประชุมกลุ่มย่อย ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการจัดเก็บข้อมูลทุกระยะของการทำกิจกรรมกลุ่มย่อยกับกลุ่มเป้าหมาย โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการ ดังนี้

๓.๓.๑ เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research) เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย ประกอบด้วย

- ๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)
- ๒) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)
- ๓) การสัมภาษณ์เพื่อประเมินความรู้ผู้เรียนก่อนได้รับการฝึกอบรม
- ๔) การสัมภาษณ์เพื่อประเมินความรู้ผู้เรียนหลังได้รับการฝึกอบรม
- ๕) การร่วมสังเกตเพื่อรวบรวมเหตุการณ์ที่ผู้วิจัยพบในระหว่างการทำกิจกรรม ของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม
- ๖) สรุปประเมินผล และนำเสนอผลผ่านเวทีถอดบทเรียน

๓.๓.๒ การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่สร้างไว้เพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัยมีเนื้อหาครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และมีความถูกต้องเชื่อถือได้ ดังนี้

๑. การตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ (Validity) ประกอบด้วย
 - ๑.๑ ดำเนินการตรวจสอบปรับปรุง การแบ่งวรรคตอน การสะกดคำ การจัดวางข้อความ การพิสูจน์อักษรของเครื่องมือ และนำเครื่องมือที่สร้างไว้เสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมดุชนิพนธ์เพื่อขอคำแนะนำเกี่ยวกับความถูกต้องของข้อความ การนิยามศัพท์ ความสอดคล้องครอบคลุมของเนื้อหา ความชัดเจนของการใช้ภาษาและความซ้ำซ้อนของข้อความ หรือเนื้อหางานวิจัย
 - ๑.๒ ผู้วิจัยนำรายชื่อผู้เชี่ยวชาญการตรวจสอบเครื่องมือเสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมดุชนิพนธ์เพื่อขอความเห็นชอบ หลังจากนั้นผู้วิจัยทำการติดต่อผู้เชี่ยวชาญด้วยตนเองเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ และรายละเอียดการตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) ของแบบสัมภาษณ์ และแบบสนทนากลุ่ม
 - ๑.๓ ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่มให้มีความเที่ยงตรง (Validity) ตามที่ผู้เชี่ยวชาญการตรวจสอบได้ให้ข้อคิดเห็นและคำแนะนำ
 ๒. นำแบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่มที่ได้รับการแก้ไขแล้ว เสนอต่อคณะกรรมการควบคุมดุชนิพนธ์ตรวจสอบความถูกต้องของภาษาและความครบถ้วนตามคำนิยามอีกครั้ง โดยแบบสอบถามทั้งหมดได้รับการปรับปรุงให้สมบูรณ์
 ๓. จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่มฉบับจริง และนำไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
 ๔. ผู้วิจัยลงพื้นที่ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม และเก็บข้อมูลการวิจัยโดยการจดบันทึก การถ่ายภาพและการบันทึกเสียง

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. การศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่ชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๒. การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการทำเกษตรบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๓. การขยายผลส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถประกอบอาชีพทำเกษตรบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ผู้วิจัยได้เริ่มรวบรวมข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระยะการเตรียมการเพื่อสำรวจแนวทางการทำวิจัย จากแหล่งข้อมูล สอบถามรายชื่อและตำแหน่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และเตรียมความพร้อมให้สามารถดำเนินการวิจัยในพื้นที่ที่โครงการได้รับการอนุมัติ ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ เทคนิคการจัดประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Workshop) และ เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยและเก็บ รวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่างๆ เหล่านี้

ผู้วิจัย ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ตามขั้นตอนดังนี้

๑. การติดต่อประสานงานกับชุมชน เพื่อเข้าไปศึกษาตามขั้นตอนการวิจัย

๒. การประสานงานเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และรายละเอียดของการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการวิจัยร่วมกัน

๓. การนัดหมายวัน เวลา และสถานที่เพื่อดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัย จัดประชุมระดมสมองเพื่อสร้างรูปแบบและวางแผนการนำรูปแบบไปใช้

๔. การจดบันทึกและรวบรวมข้อมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์และรายงานผล

๕. การติดตามประเมินผล

๖. การประเมินผลและเขียนรายงานผลการศึกษาค้นคว้าวิจัย

ทั้งนี้ ผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น เพื่อทำความรู้จัก พูดคุย และสร้างความคุ้นเคยกับประชาชนในชุมชนบ้านคลองแวงลิตทำให้มีความคุ้นเคยและได้รับความไว้วางใจ ซึ่งในกระบวนการเก็บข้อมูลในวิจัยเชิงปฏิบัติการ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสร้าง กระบวนการมีส่วนร่วม อันประกอบด้วย เทคนิค Participatory workshop เทคนิค AIC เทคนิค Timeline เทคนิค Participatory Mapping เทคนิค Facilitators และ เทคนิคสวมบทบาทสมมติ (RPG) เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลจากกระบวนการมีส่วนร่วมต่างๆ เหล่านี้ สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๕ ระยะ คือ การเตรียมการ (Pre - Recsearch) การวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และ การสะท้อนผล (Reflection) โดยมีกิจกรรมที่สำคัญดังนี้

๑. ระยะเตรียมการ (Pre-Research) การจัดประชุมกลุ่มย่อยกับประธานชุมชน และคณะกรรมการชุมชน เพื่อสร้างความคุ้นเคย และชี้แจงวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แผนการทำงานโดยใช้เทคนิค Participatory workshop เทคนิค AIC และเทคนิค Timeline ทั้งนี้ ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยต้องการข้อมูลของปัญหา ผลกระทบในการประกอบอาชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่ชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๒. ระยะการวางแผน (Planning) จัดเวทีประชุมสานเสวนา โดยแผนการทำงานโดยใช้เทคนิค Participatory workshop และเทคนิค Timeline

๓. ระยะการปฏิบัติตามแผน (Action) นำแผนไปปฏิบัติด้วยกิจกรรมการอบรมให้ความรู้ เกษตรกรยั่งยืนได้ การพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการทำเกษตรบนพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม และมีการติดตามประเมินผล ดูความเปลี่ยนแปลง อย่างต่อเนื่อง

๓.๑ กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพ เกษตรกรยั่งยืนได้ โดยดำเนินการพัฒนาชุดความรู้และจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับ โคก หนอง นา โมเดล และการออกแบบพื้นที่ทำเกษตร โคก หนอง นา โมเดล

๓.๒ ดำเนินกิจกรรมติดตามการทำงานโดยใช้เทคนิค Facilitators

๓.๓ กิจกรรมการสร้างเครือข่าย ทำการจัดประชุมถอดบทเรียนร่วมกับผู้นำชุมชน ผู้ร่วมปฏิบัติการวิจัย นักวิชาการ

๔. ระยะการสังเกตผล (Observation) ทำการติดตามสถานการณ์ จัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน สรุปผลความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมถึงการพัฒนาและสร้างเครือข่ายขยายผลไปยังชุมชนใกล้เคียง

๕. ระยะสะท้อนผล (Reflection) จัดเวทีคืนข้อมูลชุมชน การจัดประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถอดบทเรียน สรุปผลการดำเนินงานและวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินงานและวางแผนในการแก้ไขปัญหาในครั้งต่อไป พัฒนาข้อตกลงร่วมกันอย่างยั่งยืน ให้สอดคล้องวัตถุประสงค์และความต้องการที่เกิดจากคนในชุมชน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ในการเก็บข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการบันทึกข้อมูลจากกระบวนการทำกิจกรรม ตามกรอบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการวิเคราะห์ข้อมูล จึงจำแนกวิเคราะห์ เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

๒. ข้อมูลที่เกิดจากการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยใช้วิธีการนำเสนอด้วยเทคนิคการเล่าเรื่อง (Story Telling) ร่วมกับ เทคนิคการโค้ตคำพูดของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยครอบคลุมประเด็นของเรื่องที่ทำ สิ่งที่ได้เรียนรู้ ผลการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงประเด็นสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ นั่นคือ ข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมนั้น มีความสมบูรณ์นั้น ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และสามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจนสมบูรณ์และสอดคล้องกับกรอบความคิดในการวิจัยหรือไม่ โดยผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลตลอดกระบวนการวิจัย และในส่วนการนำเสนอผลการวิจัย ใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลแบบบรรยายและพรรณนาจากการวิเคราะห์เชิงประจักษ์ ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็น และสรุปนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๓.๖ จริยธรรมในการวิจัยและการพิทักษ์สิทธิ์

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญและตระหนักถึงสิทธิส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง และเพื่อป้องกันมิให้เกิดผลเชิงลบต่อกลุ่มตัวอย่างโดยมิได้เจตนาจึงกำหนดแนวทางการศึกษาด้านจริยธรรมในการวิจัยไว้ ดังนี้

๑. ผู้วิจัยทำการเชิญกลุ่มตัวอย่างและนำหนังสือเชิญกลุ่มประชากรศึกษาด้วยตนเอง พร้อมกับชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยให้ทราบและอธิบายให้เข้าใจ เปิดโอกาสให้ซักถาม และให้เวลาสำหรับการตัดสินใจ เพื่อให้การตัดสินใจเข้าร่วมโครงการเป็นไปด้วยความเข้าใจ เต็มใจและสมัครใจ

๒. กระบวนการและขั้นตอนการวิจัย จะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทางร่างกายและจิตใจต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม โดยผู้วิจัยจะไม่บังคับให้เข้าร่วมกิจกรรมหากไม่พร้อม หรือไม่สมัครใจ เมื่อแสดงความคิดเห็น ผู้วิจัยต้องรับฟังความคิดเห็นของทุกคน และวางตัวเป็นกลาง ไม่ตัดสินความคิดเห็นใครว่าถูกหรือผิด

๓. ระหว่างการจัดประชุมวางแผนตามเทคนิคกระบวนการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ซึ่งเน้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้พูด และแสดงออกอย่างเท่าเทียมกันโดยเสรี ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีสิทธิที่จะไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนตัวต่อที่ประชุมได้ ผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้จัดประชุมและผู้ดำเนินการประชุมไม่ควรรู้เฝ้า การให้เกียรติและคำนึงถึงสิทธิส่วนบุคคลของผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน

๔. ผู้วิจัยต้องทำความเข้าใจขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วมต่าง ๆ มีไหวพริบในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าและสามารถจัดการกับความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม ไกล่เกลี่ยและหาข้อยุติให้ได้ แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างเหมาะสม

๕. สร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองในการประชุม เพื่อคลายความเครียดและเกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้เข้าประชุม

๖. รับฟังความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน วางตัวเป็นกลาง ไม่ตัดสินความคิดเห็นว่าใครถูกหรือผิด

๗. หากจะต้องมีการถ่ายภาพ หรือจดบันทึก จะแจ้งให้ผู้เข้าร่วมประชุมทราบและขออนุญาตก่อนทุกครั้ง

๘. สร้างความมั่นใจให้แก่ผู้เข้าประชุม เกี่ยวกับข้อมูลที่ผู้เข้าประชุมให้ความร่วมมือจะนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยเท่านั้น

๙. เนื่องจากข้อจำกัดเกี่ยวกับเรื่องจริยธรรมในการวิจัย ซึ่งผลจากการวิจัยอาจมีผลกระทบต่อกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยระมัดระวังอย่างที่สุดในการใช้ข้อมูลบุคคลกล่าวอ้างในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามหนังสือรับรองเลขที่ ว.๓๙๔/๒๕๖๖ และผู้วิจัยได้กำหนดพิทักษ์สิทธิ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ และผู้ให้ข้อมูลยินยอมให้ข้อมูล ซึ่งผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิ์จะตอบสัมภาษณ์หรือปฏิเสธก็ได้ และระหว่างการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสามารถยกเลิกหรือไม่ตอบคำถามโดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ ข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดจะเก็บไว้เป็นความลับในกรณีที่ไม่ต้องการเปิดเผย หรือมีประเด็นที่ไม่ควรเปิดเผย และจะเสนอผลการวิจัยเป็นแบบภาพรวม ทั้งนี้ ในการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจะไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูลว่าข้อมูลใดเป็นของใคร โดยจะทำการลงรหัสผู้ให้ข้อมูลแทนการระบุตัวบุคคล และทำการลงรหัสในการนำเสนอ

ข้อมูลแทนการ ระบุชื่อบุคคลผู้ให้ข้อมูล เช่น สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ, วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๗
สัมภาษณ์ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม, วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๗.

๓.๗ การขับเคลื่อนงานวิจัย

ตารางที่ ๓.๑ แผนการขับเคลื่อนงานวิจัย

วัตถุประสงค์	ประเด็นเก็บข้อมูล	ร่างคำถามสัมภาษณ์	แหล่งข้อมูล	การวิเคราะห์ข้อมูล
๑.เพื่อศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงามอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม	๑.๑ การประกอบอาชีพเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วม ๑.๒ ด้านวิถีการทำเกษตรกร ๑.๓ ด้านรายจ่าย ๑.๔ ด้านรายได้ ๑.๕ ด้านครอบครัว ๑.๖ ด้านชุมชน ๑.๗ ด้านอาชีพ	๑. ความเป็นอยู่ช่วงน้ำมาเยาะเป็นอย่างไรบ้าง ๒. น้ำท่วมมีผลกระทบกรรรายจ่ายในครอบครัวอย่างไรบ้าง ๓.ด้านอาชีพการเกษตรกร ในช่วงน้ำท่วมเป็นอย่างไรบ้าง ๔.ความเป็นอยู่ของครอบครัวในช่วงน้ำท่วมเป็นอย่างไรบ้าง ๕.การประกอบอาชีพข่มน้ำท่วมเป็นอย่างไรบ้าง	๑.ตัวแทนชาวบ้านพื้นที่ที่มีที่นามากกว่า ๕ ไร่ ประกอบอาชีพทำนาไม่น้อยกว่า ๕ ปี ๒.ปราชญ์ชาวบ้าน ๒ คน ๓.เจ้าของกิจการโรงสี ๑ คน ๔.เจ้าของกิจการปุ๋ย ๑ คน ๕.เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอบางเลน ๑ คน ๖.พัฒนาชุมชน อบต.ไทรงาม ๑ คน	- สนทนากลุ่ม - แบบบันทึกการเก็บข้อมูล - เกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
		๑. ปัจจัยด้านวิถีการเกษตรกรเช่นที่นา/แหล่งน้ำ/แรงงาน/เงินทุน/เครื่องมือ/พันธุ์ข้าว เปลี่ยนแปลงเป็นเป็นอย่างไรบ้าง ๒. กระบวนการผลิตได้แก่ ชาวบ้านพื้นที่น้ำท่วมมีผลกระทบรายจ่ายในครอบครัวในตำบล	๑ เอกสาร/บทความทางวิชาการ/รายงานการวิจัย/วิทยานิพนธ์/รายงานสภาพน้ำท่วมในพื้นที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๒. เกษตรในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ ๓. ปราชญ์ชาวบ้าน	- ประเด็นการสนทนากลุ่ม ถอดบทเรียนการปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก - แบบบันทึกการเก็บข้อมูล

วัตถุประสงค์	ประเด็นเก็บข้อมูล	ร่างคำถามสัมภาษณ์	แหล่งข้อมูล	การวิเคราะห์ข้อมูล
		ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม เป็นอย่างไร		
๒.เพื่อออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม	๒.๑ การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและวิธีแนวทางการพื้นที่น้ำท่วมอย่างไร - การร่วมกันจัดทำแผนสร้าง “เกษตรกรยิ้มได้” -การอบรมให้ความรู้”โคกหนอง นา”	การปรับตัวของเกษตรกรเพื่อการประกอบอาชีพได้ในพื้นที่น้ำท่วม ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม เป็นอย่างไร	๑. แนวคิด/ทฤษฎี/เอกสาร/บทความทางวิชาการ/รายงานการวิจัย/วิทยานิพนธ์ ๒. เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่น้ำท่วม ๓. ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมสงเคราะห์ ๔. ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาพื้นที่น้ำท่วม	- แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด - ประเด็นการสนทนากลุ่ม
	๒.๒ แนวทางของนวัตกรรม การปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่การเกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม	มีนวัตกรรมอะไรที่สามารถให้เกิดการปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่การเกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม ได้อย่างเหมาะสมหลักของเกษตรกรในอดีต จนถึงปัจจุบัน?	๑. แนวคิด/ทฤษฎี/เอกสาร/บทความทางวิชาการ/รายงานการวิจัย/วิทยานิพนธ์ ๒. ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัย ๓.ผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการน้ำ	- แบบบันทึกผลการวิเคราะห์การวิจัยที่เกี่ยวข้อง - แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

วัตถุประสงค์	ประเด็นเก็บข้อมูล	ร่างคำถามสัมภาษณ์	แหล่งข้อมูล	การวิเคราะห์ข้อมูล
๓. เพื่อสร้างเครือข่ายเรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม	๓.๑ การปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม	- การปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม เป็นอย่างไร	๑. เอกสาร/บทความทางวิชาการ/รายงานการวิจัย/วิทยานิพนธ์ ๒.ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยและสร้างนวัตกรรมทางการศึกษา	ประเด็นการสนทนากลุ่ม
	๓.๒ การปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม	- การปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม ใช้ได้จริงหรือไม่	๑. พื้นที่น้ำท่วมที่ไม่ใช่ พื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม ๒. เกษตรกรพื้นที่น้ำท่วมที่ไม่ใช่ พื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม	๑.แบบสังเกต ๒.แบบประเมิน กิจกรรม ๓.แบบติดตามผล
	๓.๓ การสร้างเครือข่ายเรียนรู้การปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม	- เกษตรกรแกนนำขยายผลการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เพื่อดำรงชีพในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม	๑. เกษตรกรแกนนำการดำรงชีพในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม	แบบสอบถาม ความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม
	๓.๔ ผลสำเร็จและการขยาย	- เกษตรกรแกนนำขยายผลการพัฒนา	๑. เกษตรกรแกนนำการดำรงชีพใน	แบบสอบถาม ความคิดเห็น

วัตถุประสงค์	ประเด็นเก็บข้อมูล	ร่างคำถามสัมภาษณ์	แหล่งข้อมูล	การวิเคราะห์ข้อมูล
	ผลเพื่อสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกรแกนนำเพื่อเรียนรู้การปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม	พื้นที่เรียนรู้เพื่อดำรงชีพในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม อย่างไร	พื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม	เกี่ยวกับการปรับตัวพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรของชุมชน ต.ไทรงาม อ.บางเลน จ.นครปฐม

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการวิจัยแบ่งเป็น ๔ ตอนเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

๔.๑ ผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๔.๒ ออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๔.๓ แนวทางการขยายผลพื้นที่เรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

๔.๑ การศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ทำการสัมภาษณ์พูดคุยกับกลุ่มเกษตรกรและผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้นำชุมชน ผู้แทนหน่วยงานรัฐ องค์การบริหารส่วนตำบล สภาเกษตรกร รวมถึงการศึกษาจากเอกสารรายงานที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำขึ้น เช่น รายงานการจ่ายดชดเชยเยียวยา น้ำท่วม ในการเก็บข้อมูลจะใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูล โดยมีการเตรียมคำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าเรื่องราว ประสบการณ์ และความรู้สึกได้อย่างอิสระและละเอียด การสัมภาษณ์ดำเนินไปในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกผ่อนคลายและให้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด โดยเน้นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างลึกซึ้งจากมุมมองของเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ต้องการสำรวจผลกระทบที่ซับซ้อนและมีมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และจิตใจ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกถูกนำมาถอดเทป (Transcription) และดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการอ่านซ้ำ ทำความเข้าใจ และจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่คล้ายคลึงกัน เพื่อค้นหาประเด็นหลัก รูปแบบ และความสัมพันธ์ของผลกระทบที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

ภาพที่ ๔.๑ ลงพื้นที่พูดคุยเกษตรกร

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับตัวแทนชาวบ้านในพื้นที่ที่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรมในชุมชนตำบลไทรงามอำเภอบางเลนจังหวัดนครปฐม เพื่อที่จะศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการศึกษาได้แก่การประกอบอาชีพของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วม ศึกษาด้านวิธีการทำเกษตรด้านรายจ่ายด้านรายได้ด้านครอบครัว ด้านชุมชน ซึ่งการลงพื้นที่ในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ได้มุ่งเน้นกลุ่มเกษตรกรที่ประสบปัญหา กลุ่มผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง พบว่า ชุมชนในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีระบบชลประทานที่พึ่งพาได้เฉพาะฤดูแล้ง ขณะที่ในฤดูฝนมักประสบปัญหาน้ำหลากหรือน้ำท่วมซ้ำซากเป็นประจำทุกปี อีกทั้งในช่วง ๒-๓ ปีที่ผ่านมาจากนโยบายการผันน้ำ การใช้พื้นที่ใกล้เคียงเป็นพื้นที่รับน้ำตามนโยบายรัฐ ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมที่ซ้ำซากนานขึ้น จากเดิมจะท่วมในช่วงเดือนตุลาคม – ธันวาคม แต่ในช่วง ๒-๓ ปีที่ผ่านมาบางปีก็ท่วมตั้งแต่สิงหาคม น้ำหลากมาตั้งแต่สิงหาคม- ธันวาคม จากข้อมูลภาคสนาม พบว่าปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากไม่ได้เกิดจากธรรมชาติอย่างเดียว แต่มีสาเหตุจากระบบระบายน้ำที่ไม่เพียงพอ การบุกรุกพื้นที่รับน้ำเดิม และการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น การถมที่เพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้าง ทำให้การระบายน้ำชะลอลง ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมช้่นนานกว่าที่ควร หนึ่งในผู้นำชุมชนได้ให้ข้อมูลว่า “เราเคยมีบึง มีคลองธรรมชาติ แต่นับวันก็ถูกถมจนไม่มีทางให้น้ำไหล น้ำก็เลยท่วมทุกปี แล้วกว่าจะลดก็หลายอาทิตย์”^๑

ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบโดยตรงต่อการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม และสร้างความไม่มั่นคงในการดำรงชีพของชาวบ้านในพื้นที่ ผลกระทบไม่ได้มีเฉพาะผลผลิตทางการเกษตรที่เสียหายเท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงรายได้ของครัวเรือน และความสามารถในการดำรงชีพในระยะยาว โดยเฉพาะเกษตรกรที่ไม่มีทุนสำรองเพียงพอในการฟื้นฟูการผลิต น้ำท่วมที่เกิดขึ้นซ้ำซากในช่วงฤดูฝนส่งผลให้เกษตรกรไม่สามารถวางแผนการเพาะปลูกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ฤดูกาลเพาะปลูกถูกกระทบ

^๑ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕ ตำบลไทรงาม, ๓ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

ทั้งต้นฤดูและปลายฤดู บางรายถึงขั้นต้องละทิ้งอาชีพเดิมไปหารายได้ทางเลือกที่ไม่มั่นคง เช่น รับจ้างทั่วไป หรือหันไปทำงานนอกพื้นที่ “ปกติก็ปลูกผัก ๓ รอบต่อปี แต่พอน้ำท่วมรอบแรก ต้องรื้อแปลงหมด บางทีก็ไม่มีแรงใจจะปลูกใหม่แล้ว ไปทำงานรับจ้างแทน ยังไม่เหนื่อยใจเท่าเห็นผักที่ปลูกไว้เน่าตายหมด”^๒ เกษตรกรรายหนึ่งได้กล่าวว่า “ปีไหนน้ำมามาก ปลูกผักไม่ทันได้เก็บก็เสียหาย ข้าวก็น้ำท่วมจมหมดทั้งนา เราไม่รู้จะเอาเงินที่ไหนไปเริ่มใหม่ทุกปี”^๓ นอกจากนี้ บางพื้นที่การเกษตรยังถูกน้ำท่วมจนไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้อีกหลายเดือน ส่งผลให้ที่ดินบางส่วนกลายเป็นพื้นที่รกร้าง อีกเสียงหนึ่งสะท้อนถึงผลกระทบทางสังคมและจิตใจว่า “เวลาน้ำมา ลูกหลานก็ลำบากไปด้วย โรงเรียนก็ไปไม่ได้ รายได้ไม่มี ค่าใช้จ่ายยังต้องจ่ายทุกวัน บางทีก็รู้สึกท้อแท้”^๔

จากรายได้ของครัวเรือนที่พึ่งพาการเกษตรเป็นหลักลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีทุนสำรองหรือประกันภัยพิพล ในบางปีครัวเรือนไม่มีรายได้หลักเลย ทำให้ต้องกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินนอกระบบ “เคยขายผักได้เดือนละหมื่นสองหมื่น พอน้ำท่วมก็ไม่มีรายได้เลยทั้งเดือน ต้องยืมเงินดอกเบี้ยร้อยละ ๑๐ มาใช้จ่ายในบ้าน”^๕ “มันไม่ได้แค่เสียผลผลิต แต่เหมือนเสียทั้งปี ไม่มีอะไรเก็บเลย แล้วจะเอาอะไรกิน จะเอาอะไรมาส่งลูกเรียน”^๖ ในขณะที่รายได้ลดลง รายจ่ายกลับไม่ลดตาม ครัวเรือนยังคงมีภาระค่าใช้จ่ายคงที่ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าเล่าเรียน ค่ารักษาพยาบาล และที่สำคัญคือ “ต้นทุนการเริ่มต้นใหม่” หลังน้ำลด ไม่ว่าจะเป็นค่าซื้อเมล็ดพันธุ์ใหม่ ค่าพันธุ์แปลงเพาะปลูก หรือค่าจ้างแรงงาน “ปลูกใหม่แต่แต่ละครั้งต้องลงทุนเป็นหมื่น แล้วก็ไม่แน่ว่าจะรอด ถ้าน้ำมาอีกก็เสียหายอีก ลงทุนซ้ำไปซ้ำมา”^๗ “หนี้ในครัวเรือนก็เพิ่มขึ้นทุกปี ปีที่แล้วกู้ ธ.ก.ส. ปีนี้ก็ต้องกู้ใหม่เพราะของเก่าก็ยังใช้ไม่หมด”^๘ นอกจากนี้ปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดจากน้ำท่วมยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว ความเครียดจากความไม่มั่นคงทางรายได้ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในครัวเรือน บางครอบครัวต้องแยกย้ายกันไปทำงานต่างพื้นที่เพื่อนำเงินกลับมาเลี้ยงชีพ ทำให้ขาดความผูกพันระหว่างกันโดยเฉพาะพ่อแม่ลูก “พ่อแม่ต้องไปทำงานก่อสร้างที่นนทบุรี ปล่อยให้ยายเลี้ยงหลานอยู่บ้าน บางทีหลานก็คิดถึงพ่อแม่ กลายเป็นเด็กเก็บกด ไม่ค่อยพูดจากับใคร”^๙ “ก่อนหน้านี้เราทำงานในสวนอยู่ด้วยกัน พอไม่มีสวนทำ ก็ต่างคนต่างต้องไปหาเงิน บางทีเครียดมากก็ทะเลาะกันบ่อย”^{๑๐}

^๒ สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศหญิง อายุ ๔๙ ปี, เกษตรกรปลูกผัก, ๓ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^๓ สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๒ ปี, เกษตรกรทำนาและรับจ้าง, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^๔ สัมภาษณ์คุณยายเพศหญิง อายุ ๖๗ ปี, ชาวบ้าน, ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^๕ สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๘ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^๖ สัมภาษณ์หญิงแม่ลูกสาม อายุ ๔๔ ปี, เกษตรกรและแม่บ้าน, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^๗ สัมภาษณ์เกษตรกรชาย อายุ ๕๕ ปี, ผู้ปลูกข้าวและพืชผสมผสาน, ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^๘ สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศหญิง อายุ ๔๐ ปี, ผู้ดูแลการเงินครัวเรือน, ๒ สิงหาคม ๒๕๖๗.

^๙ สัมภาษณ์คุณยาย อายุ ๖๕ ปี, เกษตรกร, ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๑๐} สัมภาษณ์สามีภรรยาคนหนึ่ง (เพศชาย อายุ ๕๑ ปี และหญิง อายุ ๔๘ ปี), ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงได้นำประเด็นมาจัดเวทีสะท้อนผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากต่อการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม ณ วัดไผ่สามตำลึง ตำบลไทร อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖ ในช่วงเวลา ๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น. โดยมีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลไทรงาม ผู้แทนจากสภาเกษตรกรจังหวัดนครปฐม เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลไทรงาม ผู้นำชุมชน และกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ โดยผู้วิจัยได้ใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Workshop) ที่เป็นการประชุมที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข้อมูล, การระดมสมอง, และการตัดสินใจร่วมกัน ในการจัดกิจกรรมเป็นการให้กลุ่มเกษตรกรได้อธิบายสะท้อนปัญหาผลกระทบจากน้ำท่วม โดยมีผู้แทนจากหน่วยงานเป็นผู้โยนคำถามสอบถามในประเด็นต่าง ๆ เช่น จากปัญหาน้ำท่วมที่ผ่านมาท่านได้รับผลกระทบในการประกอบอาชีพอย่างไรบ้าง ได้รับความเสียหายอย่างไรบ้าง จากนั้นเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม โดยใช้การระดมสมอง (Brainstorm) มาทำการระดมความคิด เพื่อปลูกไอเดียสร้างสรรค์แนวทางการแก้ปัญหาที่เหมาะสม รวมถึงความต้องการพัฒนาตนเองของกลุ่มเกษตรกร หาไอเดียสร้างสรรค์เพื่อแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน โดยผู้วิจัยได้ทำหน้าที่เป็นกระบวนกรผู้นำการพูดคุยแลกเปลี่ยนในแนวทางการแก้ไขปัญหาและการรับมือกับปัญหาที่เหมาะสมโดยนำแนวคิดยั่งยืนต่อไป

ภาพที่ ๔.๒ กิจกรรมระดมความคิดศึกษาผลกระทบจากน้ำท่วม

ทั้งนี้ จากเวทีดังกล่าว ผู้วิจัยได้สังเคราะห์นำเสนอประเด็นผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ใน ๕ ด้าน คือ ด้านการประกอบอาชีพทำเกษตร ด้านรายได้และรายจ่าย ด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว ด้านสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิต และด้านภูมิสัมพันธ์กิจกรรมส่วนรวมของชุมชน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑.๑ ผลกระทบด้านการประกอบอาชีพเกษตรกร

ผลกระทบด้านการทำเกษตรกรรมจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม สามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) ความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของเกษตรกรอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่ พืชไร่ พืชสวน และพืชผักต่าง ๆ ที่ปลูกไว้ล้วนได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมซึ่งเป็นเวลานาน ทำให้เกิดความเสียหายทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพของผลผลิต “เมื่อเกิดน้ำท่วม พืชผลที่อยู่ในระยะกำลังเติบโตจะถูกแช่อยู่ในน้ำจนเกิดการเน่าเสีย รากพืชไม่สามารถดูดซับสารอาหารจากดินได้ ส่งผลให้ต้นพืชขาดสารอาหาร ใบร่วงเหี่ยวเฉาและไม่สามารถให้ผลผลิตตามปกติได้ พืชบางชนิดที่มีความอ่อนไหวต่อน้ำ เช่น ผักใบเขียว หรือพืชที่ต้องการพื้นที่แห้งในการเจริญเติบโต ก็จะตายลงในเวลาอันสั้น ไม่สามารถฟื้นฟูให้กลับมาให้ผลผลิตได้ทันเวลา”^{๑๑} นอกจากนี้ ปัญหาน้ำท่วมยังทำให้เกษตรกรต้องเลื่อนเวลาในการเพาะปลูกออกไปจากช่วงที่เหมาะสมเดิม ซึ่งส่งผลกระทบต่อวงจรการผลิตทั้งปี เกษตรกรไม่สามารถวางแผนการปลูกหรือเก็บเกี่ยวได้อย่างแน่นอน ทำให้สูญเสียโอกาสในการทำรายได้ และต้องเผชิญกับความเสี่ยงด้านราคาผลผลิตในตลาดที่อาจผันผวน เพราะไม่สามารถส่งผลผลิตออกจำหน่ายได้ตรงตามฤดูกาลที่ตลาดต้องการ

อีกทั้ง ต้นทุนในการเพาะปลูกยังเพิ่มสูงขึ้น เพราะเกษตรกรต้องจัดซื้อพันธุ์พืชใหม่ ลงทุนด้านการเตรียมดินและระบบระบายน้ำที่ได้รับความเสียหาย รวมถึงอาจต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีเพิ่มเติมเพื่อฟื้นฟูสภาพดินและเร่งการเจริญเติบโตของพืช ทำให้ต้นทุนต่อการอบการผลผลิตสูงขึ้น ในขณะที่รายได้กลับลดลงอย่างต่อเนื่อง ความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงามไม่ได้เป็นเพียงความสูญเสียในด้านผลผลิตเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อความมั่นคงในอาชีพของเกษตรกรอย่างลึกซึ้ง และอาจนำไปสู่ความยากจนและหนี้สินที่สะสมเรื้อรัง หากไม่มีมาตรการในการป้องกันและฟื้นฟูที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับบริบทของชุมชนต่อไป

๒) ความเสียหายต่อปศุสัตว์จากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ปศุสัตว์ถือเป็นอีกหนึ่งแหล่งรายได้สำคัญของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซึ่งการเลี้ยงวัว ควาย เป็ด ไก่ และสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ เป็นทั้งอาชีพเสริมและอาชีพหลักที่เกื้อหนุนต่อระบบเศรษฐกิจภายในครัวเรือน อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก ความเสียหายที่เกิดกับการเลี้ยงสัตว์กลับส่งผลกระทบรุนแรงไม่แพ้ด้านการเพาะปลูก และยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นเมื่อเกิดน้ำท่วมเป็นระยะเวลานานติดต่อกัน

^{๑๑} สัมภาษณ์ เพศชาย อายุ ๖๑ ปี, ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

ในช่วงที่น้ำหลากเข้าท่วมพื้นที่อย่างฉับพลันหรือท่วมขังนานหลายวัน สัตว์เลี้ยงจำนวนมากมักประสบกับภาวะเครียดจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ไม่สามารถปรับตัวได้ทัน ทำให้สัตว์เกิดอาการเจ็บป่วย เช่น โรคทางเดินอาหาร โรคทางเดินหายใจ หรือโรคที่เกิดจากการติดเชื้อจากน้ำสกปรก รวมถึงสัตว์บางชนิดที่อ่อนแออาจล้มตายลงได้ภายในเวลาไม่นาน ในกรณีที่ระดับน้ำสูงขึ้นอย่างรวดเร็วโดยไม่ได้รับการเตือนล่วงหน้า ยังมีสัตว์ที่หลุดออกจากคอก หรือถูกกระแสน้ำพัดพาไปจนไม่สามารถติดตามกลับคืนมาได้ สร้างความเสียหายอย่างหนักแก่เกษตรกร “นอกจากตัวสัตว์แล้ว สิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงสัตว์ เช่น คอกเลี้ยง ที่พักรักษาตัว รางน้ำ รางอาหาร มักได้รับความเสียหายจากน้ำที่ท่วมขังหรือกัดเซาะจนพังทลาย ไม่สามารถใช้งานได้ ส่งผลให้เกษตรกรต้องใช้จ่ายเพื่อซ่อมแซมหรือสร้างใหม่ ซึ่งเป็นภาระด้านต้นทุนที่เพิ่มขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้”^{๑๒} อีกหนึ่งประเด็นสำคัญที่มักถูกมองข้าม คือความเสียหายต่อแหล่งอาหารสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นหญ้าสดที่ปลูกไว้ในทุ่งหรืออาหารสำเร็จรูปที่เก็บไว้ในโรงเก็บ ล้วนเสื่อมสภาพหรือเสียหายจากน้ำท่วม ทำให้ไม่สามารถนำมาใช้เลี้ยงสัตว์ได้ ส่งผลให้เกษตรกรต้องจัดหาอาหารสัตว์จากแหล่งอื่นในราคาที่แพงขึ้น ซึ่งในบางกรณีอาจต้องซื้อจากพื้นที่ไกลหรือขนส่งทางน้ำ ยิ่งเพิ่มต้นทุนในการเลี้ยงสัตว์และลดผลกำไรจากการจำหน่ายลงอย่างชัดเจน

ด้วยเหตุนี้ ความเสียหายต่อปศุสัตว์จึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่กระทบต่อความมั่นคงด้านเศรษฐกิจของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก เกษตรกรต้องเผชิญกับความเสี่ยงต่อการสูญเสียทั้งทรัพย์สิน รายได้ และความต่อเนื่องของอาชีพ อีกทั้งยังต้องแบกรับภาระต้นทุนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยไม่มีความแน่นอนว่าจะสามารถฟื้นฟูกลับมาได้ในระยะเวลาใด หากไม่ได้รับการสนับสนุนหรือมีระบบป้องกันความเสียหายที่เป็นรูปธรรม

๓) ความเสียหายต่ออุปกรณ์และโครงสร้างพื้นฐานจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นเป็นประจำในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม นอกจากจะส่งผลกระทบต่อพืชผลทางการเกษตรและปศุสัตว์แล้ว ยังสร้างความเสียหายอย่างใหญ่หลวงต่ออุปกรณ์และโครงสร้างพื้นฐานด้านการเกษตร ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการดำรงอาชีพของเกษตรกรในยุคปัจจุบันที่พึ่งพาเทคโนโลยีและเครื่องมือกลมากขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต “ในช่วงที่น้ำท่วมขัง อุปกรณ์การเกษตร เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยา รถไถนา และเครื่องจักรกลอื่น ๆ มักได้รับความเสียหายจากการจมน้ำ โดยเฉพาะอุปกรณ์ที่ไม่ได้รับการเคลื่อนย้ายหรือเก็บรักษาในพื้นที่ปลอดภัย อุปกรณ์ไฟฟ้าและเครื่องยนต์ที่ถูกน้ำท่วมมักเสื่อมสภาพหรือใช้งานไม่ได้ ส่งผลให้เกษตรกรต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซม หรือจำเป็นต้องจัดซื้อใหม่ ซึ่งเป็นภาระทางการเงินที่หนักหน่วง โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่รายได้จากการผลิตลดลงเนื่องจากความเสียหายของผลผลิต”^{๑๓}

^{๑๒} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๘ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๑๓} สัมภาษณ์เกษตรกรท่านหนึ่ง, ๒ สิงหาคม ๒๕๖๗.

นอกจากอุปกรณ์แล้ว โครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตรก็ได้รับผลกระทบไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ระบบชลประทานที่ใช้ควบคุมการระบายน้ำและส่งน้ำเข้าสู่แปลงเกษตร เช่น ท่อส่งน้ำ ประตุน้ำ และร่องน้ำ มักถูกแรงดันจากกระแสน้ำกัดเซาะจนพังทลายหรืออุดตัน ทำให้ไม่สามารถควบคุมระบบน้ำในฤดูกาลถัดไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ คันนาและแนวกันน้ำที่สร้างไว้เพื่อป้องกันน้ำหลากก็ได้รับความเสียหายจนไม่สามารถกันน้ำได้ในครั้งต่อไป “ถนนในไร่นาและทางสัญจรเพื่อเข้าถึงพื้นที่เพาะปลูกซึ่งส่วนใหญ่เป็นถนนลูกรังหรือคันดิน มักถูกน้ำกัดเซาะจนกลายเป็นหลุมเป็นบ่อหรือขาดเป็นช่วง ทำให้การสัญจร การขนส่งปุ๋ย พันธุ์พืช หรือผลผลิตกลายเป็นเรื่องยากลำบาก และต้นทุนในการขนส่งเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน”^{๑๔}

เมื่ออุปกรณ์และโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญต่อการเกษตรได้รับความเสียหายซ้ำซาก การฟื้นฟูจึงต้องใช้ทรัพยากรทั้งเวลาและงบประมาณอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกษตรกรไม่สามารถพัฒนาอาชีพของตนได้อย่างยั่งยืน กลับต้องตกอยู่ในภาวะพึ่งพิงและล้มลุกคลุกคลานอยู่กับการซ่อมแซมและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าอยู่เสมอ

ดังนั้น ความเสียหายต่ออุปกรณ์และโครงสร้างพื้นฐานจากน้ำท่วมซ้ำซากไม่เพียงแต่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ยังบั่นทอนความมั่นคงของวิถีชีวิตในระยะยาวของเกษตรกรในตำบลไทรงาม หากไม่มีการวางแผนป้องกันและพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและภัยพิบัติที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

๔) การเพิ่มต้นทุนในการผลิตจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

น้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นเป็นประจำในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้ส่งผลกระทบต่อการค้าของเกษตรกรในหลายมิติ โดยเฉพาะในด้านต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรที่เคยวางแผนต้นทุนไว้อย่างรัดกุมในแต่ละรอบการเพาะปลูกต้องเผชิญกับภาระค่าใช้จ่ายที่เกินกว่าที่คาดการณ์ไว้ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความมั่นคงในอาชีพ และทำให้ไม่สามารถพัฒนาการผลิตได้อย่างยั่งยืน “ภายหลังจากเหตุการณ์น้ำท่วม สิ่งแรกที่เกษตรกรต้องดำเนินการคือการฟื้นฟูพื้นที่การเกษตรที่ได้รับความเสียหาย ไม่ว่าจะเป็นการถมดิน ปรับระดับพื้นที่ ขุดร่องระบายน้ำ หรือซ่อมแซมคันนา ซึ่งล้วนต้องอาศัยแรงงาน เวลา และต้นทุนจำนวนมาก นอกจากนี้ พื้นที่บางส่วนอาจไม่สามารถใช้งานได้ทันทีเนื่องจากดินอุ้มน้ำ หรือโครงสร้างของดินถูกทำลายจนไม่สามารถเพาะปลูกได้ตามปกติ จึงต้องมีการบำรุงฟื้นฟูด้วยปุ๋ยอินทรีย์หรือสารปรับปรุงสภาพดินเพิ่มเติม ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว”^{๑๕}

ในด้านอุปกรณ์การเกษตร เกษตรกรต้องใช้จ่ายเงินในการซ่อมแซมหรือเปลี่ยนใหม่ ทั้งในส่วน of เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยา หรือเครื่องมือกลต่าง ๆ ที่จมน้ำเสียหายจนไม่สามารถใช้งานได้

^{๑๔} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๑๕} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๒ ปี, เกษตรกรทำนาและรับจ้าง, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

ตามปกติ ซึ่งอุปกรณ์เหล่านี้ถือเป็นต้นทุนถาวรที่ควรใช้งานได้ระยะยาว แต่กลับกลายเป็นภาระรายจ่ายที่เกิดซ้ำซากในทุกฤดูน้ำหลาก

อีกหนึ่งภาระต้นทุนที่หลีกเลี่ยงไม่ได้คือการจัดหาพันธุ์พืชใหม่ หลังน้ำลด พืชเดิมที่ปลูกไว้ส่วนใหญ่เสียหายจนไม่สามารถฟื้นคืนได้ “เกษตรกรจึงจำเป็นต้องซื้อพันธุ์พืชใหม่ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นข้าว ผัก หรือไม้ผล ซึ่งไม่เพียงแต่เพิ่มต้นทุนโดยตรง แต่ยังอาจต้องจัดหาในราคาที่สูงขึ้น เนื่องจากความต้องการพันธุ์พืชในช่วงหลังน้ำท่วมมักมีมากกว่าปริมาณที่ตลาดสามารถรองรับได้”^{๑๖} ยิ่งไปกว่านั้น เกษตรกรยังต้องวางแผนในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับสถานการณ์ เช่น การเปลี่ยนชนิดพืชให้เหมาะกับพื้นที่ที่ขึ้นและ หรือการลงทุนในระบบยกแปลงและระบายน้ำเพิ่มเติม ซึ่งล้วนแต่ต้องใช้เงินทุนที่อาจเกินกำลังของครัวเรือนทั่วไป โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่รายได้จากผลผลิตเดิมสูญหายไปจากภัยพิบัติ

ดังนั้น การเพิ่มขึ้นของต้นทุนการผลิตที่เกิดจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบเชิงเศรษฐกิจของเกษตรกรอย่างชัดเจน แต่ยังเป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในระยะยาว หากไม่มีระบบสนับสนุนที่มีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านเงินทุน เทคโนโลยี และองค์ความรู้ เกษตรกรจะต้องแบกรับภาระนี้อย่างเดียวดาย ท่ามกลางความไม่แน่นอนของสภาพภูมิอากาศที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นในทุกปี

๕) การขาดรายได้และปัญหาหนี้สินจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

การประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่มีรายได้ขึ้นอยู่กับฤดูกาลและผลผลิตที่ได้รับในแต่ละรอบการเพาะปลูก เมื่อเกิดภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมซ้ำซากขึ้นในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เกษตรกรจึงได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง โดยเฉพาะด้านรายได้ที่ขาดหายไปอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตามกำหนดเวลา และบางรายถึงขั้นสูญเสียผลผลิตทั้งหมดที่ลงทุนลงแรงมาตลอดหลายเดือน ส่งผลให้ไม่สามารถมีรายรับเข้าครัวเรือนได้ตามวงจรปกติของอาชีพ

การขาดรายได้ในช่วงเวลาที่เหมาะสมควรเป็นช่วงแห่งการเก็บเกี่ยวและจำหน่ายผลผลิต นำมาซึ่งปัญหาในระดับครัวเรือนทันที เพราะเกษตรกรยังคงมีภาระค่าใช้จ่ายประจำที่ต้องแบกรับ ทั้งค่าอาหาร ค่าการศึกษา ค่าเดินทาง ค่ารักษาพยาบาล และค่าสาธารณูปโภคต่าง ๆ เมื่อไม่มีรายได้มาใช้จ่าย เกษตรกรจำเป็นต้องพึ่งพาการกู้ยืมเงินจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งระบบธนาคาร สถาบันการเงินภาคประชาชน รวมไปถึงแหล่งเงินกู้นอกระบบ ซึ่งมักมีอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าปกติ และมีความเสี่ยงต่อการถูกเอารัดเอาเปรียบ “ต้องกู้ยืมเงินเพื่อประกอบประคองการดำรงชีวิตชั่วคราวในช่วงไม่มีรายได้ กลายเป็นภาระหนี้สินที่สะสมเพิ่มขึ้นทุกปี โดยเฉพาะเมื่อเกษตรกรยังต้องใช้เงินกู้ดังกล่าวในการลงทุนซ่อมแซมพื้นที่เกษตรกรรม จัดซื้อพันธุ์พืช อุปกรณ์ และปรับปรุงระบบการผลิตใหม่อีกครั้ง ซึ่งเป็นการ

^{๑๖} สัมภาษณ์เกษตรกรท่านหนึ่ง, ๒ สิงหาคม ๒๕๖๗.

ก่อนนี้ซื้อชิ้นระหว่าง หนึ่งเพื่อบริโภค และ หนึ่งเพื่อการผลิต ที่ยากจะหลุดพ้นหากขาดแหล่งรายได้ที่มั่นคงกลับคืนมา”^{๑๗}

ภาวะหนี้สินที่สะสมเรื้อรังนี้นำไปสู่ปัญหาทางเศรษฐกิจและจิตใจของเกษตรกร ไม่เพียงแต่ทำให้ขาดความมั่นใจในการวางแผนอนาคต แต่ยังอาจส่งผลให้หลายครัวเรือนต้องจำใจขายที่ดินหรือทรัพย์สินเพื่อชำระหนี้ ขณะที่บางรายอาจต้องละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมไปประกอบอาชีพอื่นที่ตนไม่ถนัด หรือย้ายถิ่นฐานไปทำงานรับจ้างในเมืองเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ซึ่งกระทบต่อโครงสร้างสังคมของชุมชนในระยะยาว

ดังนั้น ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากไม่ได้สร้างผลกระทบแค่เพียงในเชิงกายภาพของพื้นที่เกษตรเท่านั้น แต่ยังซึมลึกสู่โครงสร้างเศรษฐกิจครัวเรือนของเกษตรกรในรูปแบบของ การขาดรายได้ และการก่อหนี้สิน ที่ยากจะคลี่คลายโดยลำพัง หากปราศจากการสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคการเงิน หรือสถาบันพัฒนาเกษตรในเชิงระบบ การจัดทำมาตรการเยียวยาและส่งเสริมอาชีพเสริม ตลอดจนสร้างระบบประกันความเสี่ยงที่เข้าถึงได้ จึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนในการช่วยให้เกษตรกรสามารถหลุดพ้นจากวงจรความยากจนที่เกิดจากภัยธรรมชาติได้อย่างแท้จริง

๖) การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบอาชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ในวิถีชีวิตของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม การประกอบอาชีพเกษตรกรรมถือเป็นรากฐานสำคัญในการเลี้ยงชีพและดำรงชีวิตมายาวนาน อย่างไรก็ตาม ภัยพิบัติทางธรรมชาติ โดยเฉพาะปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นเป็นประจำในพื้นที่ ได้ส่งผลกระทบอย่างต่อเนื่องต่อความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของเกษตรกรจำนวนมาก จนกระทั่งบางครัวเรือนจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบอาชีพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ “เมื่อเกิดน้ำท่วมพื้นที่เพาะปลูกถูกน้ำท่วมขัง พืชผลเสียหาย ไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้ตามแผนที่วางไว้ ขณะที่รายได้จากผลผลิตหลักที่ควรนำมาใช้จ่ายในครัวเรือนก็หายไปอย่างสิ้นเชิง”^{๑๘} ทำให้เกษตรกรหลายรายต้องหันมาพึ่งพารายได้เสริมจากอาชีพอื่นแทน เพื่อเลี้ยงดูครอบครัวและประคับประคองชีวิตให้อยู่รอดในช่วงที่ไม่สามารถทำเกษตรกรรมได้ “การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนมีทั้งในรูปแบบของการเปลี่ยนอาชีพชั่วคราว เช่น รับจ้างทั่วไป งานก่อสร้าง งานโรงงาน หรือขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชุมชน รวมถึงการเดินทางออกไปทำงานนอกพื้นที่ เช่น ไปทำงานในเขตเมือง หรือเดินทางไปทำงานต่างจังหวัด ซึ่งบางรายต้องย้ายถิ่นฐานไปอยู่กับญาติพี่น้องชั่วคราวเพื่อหางานทำ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการปรับตัวของเกษตรกรภายใต้สถานการณ์ที่ไม่อาจควบคุมได้”^{๑๙}

แม้ว่าการเปลี่ยนอาชีพในลักษณะดังกล่าวจะช่วยบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายในระยะสั้น แต่ก็มิมีผลกระทบตามมาในหลายด้าน ทั้งในแง่ของแรงงานในครัวเรือนที่ขาดหายไปจากภาคการเกษตร

^{๑๗} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๖ ปี, เกษตรกรทำสวนผัก, ๒ สิงหาคม ๒๕๖๗.

^{๑๘} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๑๙} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๖ ปี, อาชีพรับจ้าง, ๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๗.

ดั้งเดิม ความไม่มั่นคงของรายได้จากอาชีพรับจ้างที่ขึ้นอยู่กับฤดูกาลและภาวะเศรษฐกิจ รวมถึงผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ต้องแยกย้ายกันอยู่ หรือขาดความต่อเนื่องในการถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรสู่รุ่นต่อไป

ในระยะยาว การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบอาชีพที่ไม่ได้มาจากการวางแผนอย่างเป็นระบบ อาจนำไปสู่ปัญหาด้านโครงสร้างอาชีพในชุมชน เกษตรกรอาจสูญเสียทักษะเดิม และไม่สามารถกลับคืนสู่อาชีพดั้งเดิมได้อย่างมั่นคง อีกทั้งอาชีพใหม่ที่เลือกไปก็อาจไม่เหมาะสมกับศักยภาพของตนหรือไม่สอดคล้องกับบริบทชีวิตเดิม ทำให้ตกอยู่ในความเสี่ยงด้านความยากจนและคุณภาพชีวิตที่ลดลง

ดังนั้น ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากไม่ได้เพียงทำลายผลผลิตและทรัพย์สินของเกษตรกรเท่านั้น แต่ยังบีบบังคับให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและรูปแบบการประกอบอาชีพอย่างเร่งด่วน เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ หากไม่ได้รับการสนับสนุนในเชิงนโยบาย อบรมอาชีพเสริม หรือการสร้างงานในท้องถิ่น ก็อาจกลายเป็นปัจจัยเร่งให้ชุมชนสูญเสียความมั่นคงในวิถีการดำรงชีวิตแบบเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนไปในที่สุด

๔.๑.๒ ผลกระทบด้านรายได้และรายจ่าย

ผลกระทบด้านรายได้และรายจ่ายจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จากการศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพของเกษตรกรในพื้นที่ตำบลไทรงาม พบว่าปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน โดยเฉพาะในด้าน รายได้ และ รายจ่าย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) ผลกระทบด้านรายได้

(๑) การขาดรายได้จากผลผลิตหลักทางการเกษตร อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่ โดยเฉพาะในด้านการประกอบอาชีพ เกษตรกรรมซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักของครัวเรือน พืชผลทางการเกษตรที่ปลูกไว้ไม่ว่าจะเป็นข้าว พืชผัก หรือผลไม้ ล้วนได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากสถานการณ์น้ำท่วม จนทำให้ไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตามที่วางแผนไว้ และส่งผลให้เกษตรกรขาดรายได้อย่างสิ้นเชิง “เมื่อเกิดน้ำท่วม พืชผลทางการเกษตรที่อยู่ในช่วงกำลังเติบโตจะถูกน้ำท่วมขังเป็นเวลานาน ส่งผลให้รากพืชเน่า เปลือกและใบพืชเกิดเชื้อรา ต้นพืชขาดออกซิเจน และไม่สามารถสังเคราะห์แสงได้ตามปกติ กระบวนการเจริญเติบโตจึงหยุดชะงัก และในที่สุดพืชก็ยืนต้นตายก่อนถึงกำหนดเก็บเกี่ยว หรือหากสามารถเก็บเกี่ยวได้ ก็ได้ผลผลิตในปริมาณที่น้อยกว่าปกติ และคุณภาพต่ำไม่เป็นที่ต้องการของตลาด เช่น ข้าวเปลือกเปียกและดำ ผลไม้มีรอยช้ำหรือเน่าเสียก่อนเวลา พืชผักใบเหี่ยวเหลือง มีเชื้อราและส่ง

กลืนเหม็น”^{๒๐} ผลกระทบดังกล่าวทำให้เกษตรกรไม่สามารถจำหน่ายผลผลิตเพื่อสร้างรายได้ตามฤดูกาลปกติ และเมื่อไม่มีรายได้จากการขายพืชผลตามที่ควรจะเป็น วงจรทางเศรษฐกิจภายในครัวเรือนก็เริ่มหยุดชะงักทันที รายได้ที่เคยนำมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เช่น ซื้ออาหาร ค่าการศึกษา หรือค่าสาธารณูปโภค ต้องหยุดลง ขณะที่ภาระค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ยังคงดำเนินต่อไปตามปกติ

ที่สำคัญไปกว่านั้น การที่พืชผลเสียหายหรือคุณภาพต่ำ ยังหมายความว่าเกษตรกรไม่สามารถนำผลผลิตไปแปรรูปหรือเพิ่มมูลค่าได้ตามแผนงาน ส่งผลต่อโอกาสในการสร้างรายได้เสริมจากผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป ทั้งยังพลาดโอกาสในการสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับผู้ที่เคยมีการติดต่อไว้ก่อนหน้านี้ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือในระยะยาว

กล่าวได้ว่า การขาดรายได้จากผลผลิตหลักทางการเกษตรเป็นผลกระทบที่รุนแรงและเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาทางเศรษฐกิจในครัวเรือนของเกษตรกร การพึ่งพารายได้จากการเกษตรเพียงอย่างเดียวในสถานการณ์ที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ภัยพิบัติจากธรรมชาติ จึงเป็นความเปราะบางที่ต้องได้รับการแก้ไขทั้งในระยะสั้นและระยะยาวผ่านการสนับสนุนด้านเงินทุน ระบบประกันภัยพืชผล และการพัฒนาทักษะอาชีพเสริม เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางรายได้ให้กับครอบครัวเกษตรกรได้อย่างยั่งยืน

(๒) รายได้จากการเลี้ยงสัตว์ลดลงหรือสูญหาย อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

การเลี้ยงสัตว์ถือเป็นหนึ่งในแหล่งรายได้สำคัญของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ซึ่งมักดำเนินควบคู่ไปกับการเพาะปลูกพืชผล โดยเกษตรกรในพื้นที่นิยมเลี้ยงวัว ควาย เป็ด ไก่ และสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริม หรือในบางครอบครัวก็ถือเป็นรายได้หลัก อย่างไรก็ตาม ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อกิจกรรมด้านการเลี้ยงสัตว์ จนทำให้รายได้จากภาคปศุสัตว์ลดลงอย่างมาก หรือในบางกรณีถึงขั้นสูญเสียรายได้ทั้งหมดในรอบการเลี้ยงนั้น “ในช่วงที่เกิดน้ำท่วมฉับพลันหรือท่วมขังเป็นระยะเวลานาน สัตว์เลี้ยงที่ถูกเลี้ยงไว้ในพื้นที่ต่ำหรือในคอกที่ไม่มีระบบป้องกันน้ำท่วมอย่างเพียงพอ มักประสบภาวะเครียด และไม่สามารถปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงได้ วัวและควายอาจล้มล้ม บาดเจ็บ หรือเป็นโรคระบบทางเดินหายใจจากความชื้นสะสม ส่วนไก่และเป็ดมักจมน้ำ ติดเชื้อ หรือหนีออกจากคอกไปกับกระแสน้ำ ทั้งนี้ยังมีสัตว์จำนวนไม่น้อยที่ตายลงระหว่างช่วงเวลาน้ำท่วม ทำให้ไม่สามารถนำไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ได้ตามปกติ”^{๒๑}

นอกจากนี้ ภายหลังจากสถานการณ์น้ำลดลง สัตว์เลี้ยงที่เหลือรอดมักอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ เจ็บป่วย หรือมีภาวะขาดสารอาหาร เนื่องจากขาดแคลนอาหารสัตว์ธรรมชาติ และแหล่งหญ้าสดที่เคยใช้เลี้ยงสัตว์ถูกน้ำท่วมจนหมดสิ้น เกษตรกรจึงต้องจัดหาอาหารสำเร็จรูปมาเลี้ยงแทน ซึ่งมีราคาสูง และบางครั้งต้องสั่งซื้อจากแหล่งที่อยู่ไกล เพิ่มต้นทุนในการดูแลสัตว์ในแต่ละวันอย่างมาก อีกทั้งยังต้องมีค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลสัตว์ เช่น ค่ายา ค่าวัคซีน และค่าจ้างสัตวแพทย์

^{๒๐} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๒๑} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

รายได้จากการเลี้ยงสัตว์ที่เคยเป็นส่วนช่วยสนับสนุนเศรษฐกิจครัวเรือนในช่วงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว จึงลดลงอย่างชัดเจน หรืออาจไม่มีเลยในบางช่วงปี หากเกิดน้ำท่วมติดต่อกันหลายรอบหรือยืดเยื้อเป็นเวลานาน ผลกระทบเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้เกษตรกรขาดรายได้ทันทีเท่านั้น แต่ยังส่งผลในระยะยาว เช่น การไม่สามารถฟื้นฟูฝูงสัตว์ได้ตามจำนวนเดิม ขาดโอกาสในการขยายกิจการ หรือสูญเสียแหล่งรายได้เสริมที่เคยเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน

ดังนั้น รายได้จากการเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรในพื้นที่ที่ประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากไม่ได้ลดลงเพียงเพราะจำนวนสัตว์ที่ตายลงเท่านั้น แต่ยังเกิดจากต้นทุนการดูแลที่เพิ่มขึ้น ความสามารถในการจำหน่ายที่ลดลง และการฟื้นฟูที่ต้องใช้เวลาและทรัพยากรจำนวนมาก ทำให้ครัวเรือนจำนวนไม่น้อยต้องพึ่งพาหนี้สิน หรือเปลี่ยนอาชีพเพื่อทดแทนรายได้ที่หายไป หากไม่มีมาตรการป้องกันหรือระบบสนับสนุนที่ยั่งยืน รายได้จากการเลี้ยงสัตว์ในชุมชนเกษตรกรรมเช่นนี้อาจกลายเป็นเพียงอดีตที่ไม่สามารถฟื้นกลับมาได้อย่างมั่นคง

(๓) การสูญเสียรายได้ระยะยาวจากการต้องหยุดการผลิต อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ในระบบเศรษฐกิจเกษตรกรรม รายได้ของเกษตรกรล้วนผูกพันกับ รอบการผลิต ที่ต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับฤดูกาล หากเกิดความขัดข้องที่ทำให้การผลิตต้องหยุดชะงักนั้นหมายถึงการสูญเสียรายได้ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งเป็นสิ่งที่เกษตรกรในตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม กำลังเผชิญอยู่จากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี “เมื่อเกิดน้ำท่วม พื้นที่เพาะปลูกจำนวนมากถูกน้ำท่วมซึ่งเป็นเวลานาน ไม่สามารถเพาะปลูกพืชชนิดใดได้ทันตามฤดูกาลเดิม พื้นดินที่เคยใช้ผลิตกลับกลายเป็นดินเลนที่ต้องใช้เวลาในการฟื้นฟู ทำให้เกษตรกรต้องหยุดกิจกรรมการผลิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การเลื่อนรอบการปลูกออกไป ส่งผลให้ช่วงเวลาเก็บเกี่ยวขาดหาย ซึ่งหมายความว่าเกษตรกรจะไม่มีรายได้เข้ามาในรอบการผลิตนั้น และหากเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นติดต่อกันทุกปี ความสูญเสียจะสะสมและกระทบต่อแผนการผลิตในระยะยาวอย่างชัดเจน”^{๒๒}

ผลกระทบที่ตามมาไม่ใช่เพียงการขาดรายได้เพียงหนึ่งฤดูกาล แต่ยังรวมไปถึงการไม่สามารถวางแผนการผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าหรือขยายตลาดได้ เช่น การวางแผนปลูกพืชหมุนเวียน การปลูกพืชอายุสั้นหลังฤดูเก็บเกี่ยว หรือการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ หากรอบการผลิตต้องถูกตัดขาดด้วยภัยพิบัติน้ำท่วม การวางแผนในระยะยาวทั้งหมดก็ต้องถูกยกเลิกหรือชะลอออกไปอย่างไม่มีกำหนด

นอกจากนี้ การหยุดการผลิตยังทำให้แรงงานในครัวเรือนที่เคยทำงานในไร่นาต้องขาดกิจกรรมสร้างรายได้ เกิดภาวะว่างงานแฝง และหากต้องหันไปพึ่งพาอาชีพรับจ้างแทน ก็ย่อมมีรายได้ไม่แน่นอนสูง ทั้งในเรื่องรายได้และความมั่นคงของอาชีพ ทำให้ไม่สามารถชดเชยรายได้ที่หายไปจากการเกษตรได้อย่างเพียงพอ

^{๒๒} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

กล่าวได้ว่า การหยุดการผลิตอันเนื่องมาจากน้ำท่วมซ้ำซาก มิใช่เพียงเรื่องของ ช่วงเวลาหนึ่งที่ไม่ได้เก็บเกี่ยว แต่เป็นการสูญเสียที่ลึกซึ้งถึงระดับโครงสร้างเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรที่อาจทำให้เกษตรกรไม่สามารถพัฒนาอาชีพหรือรักษาความมั่นคงทางรายได้ไว้ในระยะยาว หากไม่มีการจัดการฟื้นฟูพื้นที่และระบบการผลิตอย่างมีแผนรองรับ ทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน

(๔) โอกาสในการมีรายได้เสริมถูกจำกัด อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ในสถานการณ์ปกติ เกษตรกรจำนวนมากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มักพึ่งพารายได้เสริม จากอาชีพอื่น ๆ นอกเหนือจากการทำการเกษตร เช่น การรับจ้างทั่วไป งานก่อสร้าง การค้าขายตามตลาดนัด หรือแม้แต่การแปรรูปผลิตภัณฑ์พื้นบ้านเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในช่วงที่ว่างจากการเพาะปลูก รายได้เสริมเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพุงฐานะของครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงที่ราคาพืชผลตกต่ำ หรือผลผลิตทางการเกษตรได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิด ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก สิ่งแรกที่ได้รับผลกระทบไม่ใช่เพียงพื้นที่ทางการเกษตรเท่านั้น แต่ยังรวมถึง การสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่ทำงานภายนอกชุมชน ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพเสริมของเกษตรกร น้ำท่วมขังถนนทางเข้าหมู่บ้าน หรือทำให้เส้นทางหลักกลายเป็นโคลนตมและไม่สามารถใช้งานได้โดยสะดวก ส่งผลให้การเดินทางออกไปรับจ้างทำงานนอกพื้นที่เป็นไปได้ยากหรือแทบเป็นไปไม่ได้ในบางช่วงเวลา

นอกจากนี้ ตลาดนัดหรือสถานที่ค้าขายที่อยู่บริเวณใกล้เคียงก็มักได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน ผู้ค้าและผู้บริโภคไม่สามารถเดินทางมาซื้อขายได้ตามปกติ ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนหยุดชะงัก เกษตรกรที่เคยนำผลผลิตหรือสินค้าแปรรูปไปจำหน่ายเพื่อหารายได้เสริม ก็ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมเหล่านั้นได้ ในขณะเดียวกัน บางครอบครัวที่เคยอาศัยแรงงานในครัวเรือนออกไปรับจ้างรายวัน ก็ต้องเผชิญกับสถานการณ์ว่างงานโดยปริยาย

ผลกระทบนี้ยังเชื่อมโยงถึงระดับครัวเรือนอย่างชัดเจน เพราะเมื่อขาดรายได้หลักจากภาคการเกษตร และโอกาสในการหารายได้เสริมก็ถูกจำกัดอย่างมาก ครอบครัวเกษตรกรจึงตกอยู่ในภาวะไร้รายได้ อย่างสมบูรณ์ ทำให้ต้องพึ่งพาการกู้ยืมเงิน หยิบยืมจากญาติพี่น้อง หรือขายทรัพย์สินบางส่วนเพื่อยังชีพในช่วงวิกฤต ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญของการเกิด คือ หนี้สินสะสม และความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาว

ดังนั้น การที่โอกาสในการมีรายได้เสริมของเกษตรกรถูกจำกัดในช่วงน้ำท่วม ไม่เพียงแต่เป็นผลพวงจากการถูกตัดขาดทางกายภาพ เช่น ถนนและการเดินทางเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบในระดับโครงสร้างเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชนอย่างลึกซึ้ง ทำให้ครอบครัวเกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในช่วงวิกฤต และอาจตกอยู่ในวงจรความยากจนหากไม่มีมาตรการช่วยเหลือที่เพียงพอและทันเวลา

๒) ผลกระทบด้านรายจ่าย

(๑) ค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูพื้นที่การเกษตร อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ภายหลังจากเหตุการณ์น้ำท่วมซ้ำซากผ่านพ้นไป เกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มิได้เผชิญเฉพาะความสูญเสียในด้านพืชผลและรายได้เท่านั้น หากแต่ยังต้องเผชิญกับภาระ ค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูพื้นที่การเกษตร ซึ่งเป็นภารกิจสำคัญในการเตรียมความพร้อมสำหรับการเพาะปลูกในรอบใหม่ ค่าใช้จ่ายเหล่านี้มักเกิดขึ้นทันทีหลังน้ำลด และเป็นภาระที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หากเกษตรกรต้องการกลับมาผลิตเพื่อยังชีพและสร้างรายได้อีกครั้ง “หนึ่งในภาระค่าใช้จ่ายที่สำคัญคือ การถมดินและปรับพื้นที่ พื้นที่เพาะปลูกที่ถูกน้ำท่วมขังมักมีการทรุดตัว ดินถูกกัดเซาะ พื้นที่บางส่วนกลายเป็นแอ่งน้ำหรือหลุมลึกที่ไม่สามารถปลูกพืชได้ตามปกติ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องนำดินมาถมและปรับระดับให้เหมาะสม ซึ่งมีค่าใช้จ่ายทั้งในด้านค่าขนส่งดินและค่าจ้างแรงงาน”^{๒๓}

อีกองค์ประกอบหนึ่งที่มีภัยเสียหายจากน้ำท่วมคือ คันนาและระบบระบายน้ำ คันนาที่กั้นน้ำหรือแบ่งแปลงเพาะปลูกมักถูกน้ำกัดเซาะหรือพังทลาย ทำให้ไม่สามารถกักน้ำหรือควบคุมการไหลของน้ำในฤดูกาลถัดไปได้ เช่นเดียวกับร่องน้ำหรือท่อระบายน้ำที่อาจถูกตะกอนอุดตัน หรือพังเสียหายจนต้องขุดลอกหรือเปลี่ยนใหม่ทั้งหมด ภาระค่าใช้จ่ายในส่วนนี้จึงครอบคลุมทั้งค่าซ่อมแซมอุปกรณ์และโครงสร้างพื้นฐาน ตลอดจนค่าแรงงานที่ต้องจ้างจากภายนอก

นอกจากโครงสร้างพื้นฐานแล้ว เกษตรกรยังต้องเผชิญกับ ค่าใช้จ่ายในการบำรุงดิน พื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมมักมีสภาพดินเสื่อมโทรม ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกทันที จำเป็นต้องใช้สารปรับปรุงดิน เช่น ปูนขาวหรือสารอินทรีย์ต่าง ๆ และเพิ่มธาตุอาหารในดิน รวมทั้งต้องใส่ปุ๋ยเพิ่มเติมทั้งในรูปแบบปุ๋ยเคมีและปุ๋ยหมัก เพื่อเร่งการฟื้นตัวของหน้าดินให้กลับมามีสภาพที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกได้โดยเร็ว

ดังนั้น ค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูพื้นที่เกษตรกรรมหลังน้ำท่วมมิใช่เรื่องเล็กน้อยหรือชั่วคราว หากแต่เป็นภาระหนักที่ต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมากทั้งทางการเงินและแรงงาน การขาดแหล่งสนับสนุนด้านทุนหรือองค์ความรู้ในการจัดการดินและระบบน้ำ อาจทำให้เกษตรกรไม่สามารถกลับมาผลิตได้เต็มประสิทธิภาพ และกลายเป็นการตอกย้ำวงจรความยากจนในระดับครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง

(๒) ค่าใช้จ่ายในการจัดซื้ออุปกรณ์และพันธุ์พืชใหม่ อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ไม่ได้เพียงสร้างความเสียหายต่อพืชผลหรือพื้นที่การเกษตรเท่านั้น แต่อีกหนึ่งภาระสำคัญที่ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ ค่าใช้จ่ายในการจัดซื้ออุปกรณ์และพันธุ์พืชใหม่ ซึ่งเป็นต้นทุนการผลิตที่มีจำนวนมากและเกิดขึ้นทันทีหลังจากน้ำลด หากเกษตรกรไม่มีอุปกรณ์ที่จำเป็นหรือพันธุ์พืชพร้อม

^{๒๓} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๘ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

สำหรับเพาะปลูกในรอบถัดไป ก็จะไม่สามารถเริ่มการผลิตใหม่ได้อย่างทันท่วงที “ในช่วงน้ำท่วม อุปกรณ์ทางการเกษตรหลายชนิด เช่น เครื่องพ่นยา เครื่องสูบน้ำ รถพรวนดิน หรือเครื่องมือไฟฟ้าอื่น ๆ มักถูกน้ำท่วมจนจมน้ำเป็นเวลานาน ซึ่งส่งผลให้ระบบไฟฟ้าหรือเครื่องยนต์ภายในชำรุดและไม่สามารถใช้งานได้ แม้จะมีการนำขึ้นมาตากแห้งหรือซ่อมแซม แต่ในหลายกรณีกลับใช้งานไม่ได้เต็มประสิทธิภาพ หรือชำรุดจนต้องซื้อใหม่ทั้งหมด โดยเฉพาะในกรณีของเครื่องสูบน้ำที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการจัดการน้ำหล่อเลี้ยงแปลงเพาะปลูกหลังน้ำท่วม”^{๒๔} ขณะเดียวกัน พันธุ์พืชที่เก็บไว้สำหรับการปลูกในรอบต่อไป เช่น เมล็ดพันธุ์ข้าว ผัก หรือพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ มักถูกน้ำท่วมเสียหายเน่า หรือหมดอายุการใช้งาน หากไม่ได้เก็บรักษาในที่สูงหรือภาชนะกันน้ำ พันธุ์พืชเหล่านี้จะสูญเสียความสามารถในการงอก และไม่สามารถนำมาเพาะปลูกต่อได้ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องจัดหาพันธุ์พืชใหม่ทั้งหมด ซึ่งอาจมีราคาสูงขึ้นในช่วงหลังภัยพิบัติ เนื่องจากมีความต้องการพร้อมกันจำนวนมากจากหลายพื้นที่ที่ประสบภัยเหมือนกัน

การจัดซื้ออุปกรณ์ใหม่และพันธุ์พืชเหล่านี้จึงก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายที่สูงมากในช่วงเวลาสั้น ๆ และส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายที่ ไม่สามารถเลื่อนออกไปได้ หากต้องการเริ่มต้นการผลิตใหม่โดยไม่เสียฤดูกาลหรือโอกาสในการสร้างรายได้ เกษตรกรบางรายที่ขาดเงินทุนหมุนเวียนจึงจำเป็นต้องกู้ยืมเงินมาใช้จ่ายในการจัดซื้อ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาหนี้สินสะสม และยิ่งเพิ่มความเปราะบางให้กับเศรษฐกิจครัวเรือนในระยะยาว

ดังนั้น ค่าใช้จ่ายในการจัดซื้ออุปกรณ์และพันธุ์พืชใหม่หลังน้ำท่วม เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากความเสียหายทางกายภาพของภัยพิบัติ และส่งผลโดยตรงต่อการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกร หากไม่มีระบบสนับสนุนด้านทุนหรือมาตรการช่วยเหลือเฉพาะหน้าอย่างทันท่วงที เกษตรกรจะไม่สามารถฟื้นตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ และอาจต้องละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมไปในที่สุด

(๓) ค่าอาหารสัตว์และค่ารักษาสัตว์ป่วย อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นเป็นประจำในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้สร้างผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือนเกษตรกร โดยเฉพาะในด้านต้นทุนที่เกี่ยวข้องกับ ค่าอาหารสัตว์ และ ค่ารักษายาบาลสัตว์ที่เจ็บป่วย ซึ่งกลายเป็นภาระทางการเงินที่หนักหน่วงและยากจะหลีกเลี่ยงสำหรับเกษตรกรที่ยังคงต้องดูแลสัตว์เลี้ยงในช่วงหลังน้ำลด

ในภาวะปกติ เกษตรกรส่วนใหญ่มีคอกเลี้ยงอาหารสัตว์จากธรรมชาติ เช่น หญ้าสดตามท้องนา วัชพืชริมคลอง หรือเศษพืชผลจากการเพาะปลูกที่เหลือใช้ แต่เมื่อเกิดน้ำท่วม แหล่งอาหารเหล่านี้จะถูกน้ำท่วมขังหรือเน่าเสีย ไม่สามารถนำมาใช้เลี้ยงสัตว์ได้อย่างปลอดภัย เกษตรกรจึงจำเป็นต้อง จัดซื้ออาหารสัตว์สำเร็จรูป เข้ามาทดแทน ซึ่งมีต้นทุนสูง โดยเฉพาะในกรณีที่ต้องใช้เป็นเวลาหลายสัปดาห์หรือหลายเดือนจนกว่าพื้นที่ธรรมชาติจะกลับคืนสภาพเดิม “ไม่เพียงเท่านั้น สัตว์เลี้ยงที่อยู่ในสภาพแวดล้อมชื้นแฉะ หรือแช่น้ำเป็นเวลานาน มักเกิดอาการเจ็บป่วย เช่น โรคผิวหนัง อังทำอักเสบ โรคระบบทางเดินหายใจ หรือการติดเชื้อในระบบทางเดินอาหาร สัตว์บางชนิดมีอาการ

^{๒๔} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๖ ปี, เกษตรกรทำสวนผัก, ๒ สิงหาคม ๒๕๖๗.

ชิม น้ำหนักลด หรืออ่อนแอไม่สามารถกินอาหารได้ตามปกติ เกษตรกรจึงต้องพาสัตว์ไปรักษากับสัตวแพทย์ หรือซื้อยาและวัคซีนมาดูแลเอง ซึ่งทำให้เกิด ค่ารักษาพยาบาลสัตว์จำนวนมาก โดยเฉพาะในครัวเรือนที่มีสัตว์เลี้ยงจำนวนมาก เช่น ฟาร์มวัวหรือเป็ดไก่จำนวนมากหลายร้อยตัว”^{๒๕}

นอกจากนี้ ยังมีค่าใช้จ่ายแฝง เช่น ค่าทำโรงเรือนชั่วคราวใหม่ ค่าระบบให้อาหารหรือให้น้ำที่เสียหายจากน้ำท่วม ซึ่งยังเพิ่มภาระต่อระบบการเลี้ยงสัตว์ และกลายเป็นปัจจัยที่ทำให้ต้นทุนรวมสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยที่รายได้จากการจำหน่ายสัตว์มักหายไปในช่วงเวลาเดียวกัน

ดังนั้น ค่าอาหารสัตว์และค่ารักษาสัตว์ป่วย คือภาระที่หนักหนาสาหัสของเกษตรกรในช่วงหลังน้ำท่วม ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อภาคการผลิตปศุสัตว์ แต่ยังบั่นทอนความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในระยะยาว หากขาดการช่วยเหลือหรือระบบสนับสนุนที่เพียงพอ เกษตรกรจำนวนมากอาจไม่สามารถฟื้นฟูกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และอาจต้องละทิ้งอาชีพนี้ไปโดยสิ้นเชิง

(๔) ค่าใช้จ่ายประจำในครัวเรือนที่ยังคงดำเนินต่อ แม้ไม่มีรายได้จากเกษตรกรรม อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

หนึ่งในผลกระทบสำคัญที่มักเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องหลังจากเกิดน้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม คือภาระ ค่าใช้จ่ายประจำในครัวเรือน ที่ยังคงต้องดำเนินต่อไปตามปกติ แม้ว่าเกษตรกรจะไม่มีรายได้จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเลยก็ตาม ภาระรายจ่ายเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และกลายเป็นแรงกดดันทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงต่อครอบครัวเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติ “ในภาวะน้ำท่วมพืชผลเสียหาย สัตว์เลี้ยงล้มตาย หรือไม่สามารถออกไปรับจ้างทำงานอื่นได้ ทำให้รายได้ในครัวเรือนลดลงหรือขาดหายไปโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม ภาระค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็น ค่าอาหาร ซึ่งเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่สุด โดยเฉพาะในสถานการณ์น้ำท่วมที่วัดฤทธิเดชในท้องถิ่นหายากขึ้น หรือมีราคาแพงขึ้น ทำให้ค่าใช้จ่ายด้านนี้สูงขึ้นตามไปด้วย”^{๒๖} นอกจากนี้ ครอบครัวเกษตรกรยังต้องแบกรับ ค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ที่ยังต้องใช้อย่างต่อเนื่อง แม้ไม่ได้มีรายได้มารองรับ ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ไม่สามารถเลื่อนออกไปได้ และหากไม่ชำระตรงเวลา ก็อาจถูกตัดการให้บริการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตในครัวเรือนโดยตรง

อีกด้านหนึ่งที่ได้รับผลกระทบแต่ไม่อาจเพิกเฉยได้คือ ค่าการศึกษา ของบุตรหลานในครอบครัว เกษตรกรยังต้องรับผิดชอบค่าเทอม ค่าอุปกรณ์การเรียน ค่าเดินทางไปโรงเรียน หรือแม้แต่ค่าใช้จ่ายในการเรียนออนไลน์ในช่วงที่เกิดภาวะฉุกเฉิน ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายต่อเนื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง หากไม่สามารถจ่ายได้ อาจส่งผลกระทบต่อโอกาสทางการศึกษาของเด็กในครอบครัว และนำไปสู่ปัญหาในระยะยาวเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน “แม้แต่ ค่าเดินทาง ค่ารักษาพยาบาล ค่าซ่อมแซมที่อยู่อาศัย หรือค่าใช้จ่ายทั่วไปในการดำรงชีวิต ก็ยังคงเกิดขึ้นทุกวัน ทำให้ครอบครัว

^{๒๕} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๒๖} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

เกษตรกรต้องดิ้นรนหาเงินมารองรับ แม้จะไม่มีรายได้เข้ามาเลยจากภาคเกษตรในช่วงเวลานั้น หลายครอบครัวจึงจำเป็นต้อง กู้ยืมเงิน หรือขายทรัพย์สินบางส่วน เพื่อนำมาใช้จ่าย ซึ่งนำไปสู่ปัญหาหนี้สินเรื้อรังที่สะสมอย่างต่อเนื่อง”^{๒๗}

ดังนั้น ค่าใช้จ่ายประจำในครัวเรือนที่ยังคงดำเนินต่อไปแม้ไม่มีรายได้จากเกษตรกรรมเป็นแรงกดดันซ้อนทับที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรอยู่ในภาวะเปราะบางทางเศรษฐกิจอย่างยิ่ง การขาดระบบประกันรายได้หรือสวัสดิการทางสังคมที่เหมาะสม ยิ่งทำให้สถานการณ์ยากลำบากและยืดเยื้อ จำเป็นต้องมีมาตรการรองรับทั้งในเชิงระยะสั้น เช่น เงินช่วยเหลือฉุกเฉิน และในเชิงระยะยาว เช่น การพัฒนาระบบอาชีพเสริมหรือกลไกการออมชุมชนที่เข้มแข็ง

(๕) ดอกเบี้ยจากหนี้สินที่กู้มาใช้จ่ายและฟื้นฟูการผลิต อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

เมื่อเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ต้องเผชิญกับสถานการณ์น้ำท่วมซ้ำซากที่ทำลายทั้งพืชผล อุปกรณ์การเกษตร สัตว์เลี้ยง และพื้นที่เพาะปลูก สิ่งตามมาอย่างเลี่ยงไม่ได้คือ การขาดรายได้ ในขณะที่ ค่าใช้จ่ายประจำและต้นทุนในการฟื้นฟูการผลิตยังคงดำเนินต่อเนื่อง ส่งผลให้เกษตรกรจำนวนมากจำเป็นต้อง กู้ยืมเงิน ทั้งจากแหล่งเงินในระบบ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) หรือจากแหล่งเงินนอกระบบที่มีการเข้าถึงง่ายกว่า แต่คิดดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่าหลายเท่า

การกู้เงินเหล่านี้แม้จะช่วยให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิตและเริ่มฟื้นฟูการผลิตได้ชั่วคราว แต่ก็ต้องแลกมาด้วย ภาระดอกเบี้ย ที่กลายเป็นต้นทุนแฝงและสร้างภาระทางการเงินอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อการผลิตในรอบถัดไปไม่สามารถคืนทุนหรือสร้างกำไรได้เพียงพอ การต้องจ่ายดอกเบี้ยทุกเดือนโดยไม่มีรายได้ประจำเข้ามาเสริม กลายเป็นความกดดันสะสมที่กัดกินเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง “ในหลายกรณี เกษตรกรบางรายที่ประสบความเสียหายอย่างรุนแรงจำเป็นต้องกู้หลายรอบหรือกู้จากหลายแหล่งพร้อมกัน เช่น กู้จากธนาคารเพื่อฟื้นฟูแปลงเกษตร แล้วกู้จากนายทุนหรือกลุ่มเงินกู้นอกระบบเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายรายวัน ผลที่ตามมาคือ ดอกเบี้ยทบต้น ที่ไม่สามารถชำระคืนได้ตรงเวลา จนนำไปสู่การผิมนัดชำระหนี้ และกลายเป็นปัญหาหนี้สินเรื้อรังในที่สุด”^{๒๘} การมีภาระหนี้และดอกเบี้ยที่สะสมเรื่อย ๆ นี้ ยังส่งผลกระทบในเชิงจิตใจต่อเกษตรกรจำนวนมาก ทำให้เกิดความเครียด วิตกกังวล สูญเสียความมั่นใจในการประกอบอาชีพ และรู้สึกหมดหวังต่ออนาคต บางรายอาจต้องขายที่ดิน เครื่องมือ หรือสัตว์เลี้ยง เพื่อชำระหนี้หรือดอกเบี้ยให้ทันเวลา ซึ่งเท่ากับเป็นการสูญเสียปัจจัยการผลิตที่สำคัญ และทำให้ไม่สามารถดำรงอาชีพเกษตรกรรมต่อไปได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้น ดอกเบี้ยจากหนี้สินที่เกิดจากการกู้ยืมเพื่อยังชีพและฟื้นฟูหลังน้ำท่วม ไม่ใช่เพียงภาระในระดับตัวเลขทางบัญชีเท่านั้น หากแต่เป็น กับดักหนี้ ที่ทำให้เกษตรกรไม่สามารถฟื้นตัวได้

^{๒๗} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๘ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๒๘} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

อย่างแท้จริง จำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเข้ามาช่วยบรรเทาภาระนี้ ไม่ว่าจะเป็นการพักชำระหนี้ การสนับสนุนดอกเบี้ย หรือการจัดทำระบบเงินทุนหมุนเวียนปลอดดอกเบี้ยในภาวะวิกฤต เพื่อให้เกษตรกรมีโอกาสลุกขึ้นยืนและกลับมาฟื้นฟูอาชีพของตนได้อย่างมั่นคง

จากผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากต่อเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นเป็นประจำในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้ส่งผลกระทบรุนแรงต่อชีวิตและอาชีพของเกษตรกรอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะในมิติด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรต้องเผชิญกับสภาพ รายได้ลด-รายจ่ายเพิ่ม อย่างต่อเนื่องและซ้ำซาก ซึ่งนำไปสู่ภาวะความไม่มั่นคงและความเปราะบางทางเศรษฐกิจ การสูญเสียรายได้จากการเก็บเกี่ยวผลผลิตที่เสียหาย รวมถึงรายได้จากปศุสัตว์ที่ลดลง และโอกาสในการหารายได้เสริมที่ถูกจำกัด ทำให้ครัวเรือนขาดแหล่งรายรับ ขณะเดียวกันก็ต้องแบกรับค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นค่าอาหาร ค่าน้ำไฟ ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์และพื้นที่เกษตร ค่าอาหารสัตว์ ค่ารักษาสัตว์ป่วย รวมไปถึงดอกเบี้ยจากหนี้สินที่เกิดจากการกู้เงินเพื่อยังชีพหรือฟื้นฟูอาชีพหลังน้ำท่วม สถานการณ์เหล่านี้ ไม่เพียงส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและครอบครัวในด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังอาจลุกลามไปถึงปัญหาสังคมอื่น ๆ เช่น การหยุดเรียนของบุตรหลาน การย้ายถิ่นฐานเพื่อหางานทำ หรือการยุติอาชีพเกษตรกรไปอย่างถาวร หากไม่มี ระบบช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพ หรือ กลไกการบริหารจัดการภัยพิบัติที่ยั่งยืน เข้ามารองรับในระยะยาว เกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากเช่นนี้ก็อาจต้องติดอยู่ในวงจรของความยากจน หนี้สินเรื้อรัง และการสูญเสียโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนต่อไป

๔.๑.๓ ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว

ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ไม่เพียงส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและอาชีพของเกษตรกรเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบซึ่งไปถึง โครงสร้างและความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของชีวิตชุมชน โดยสามารถสรุปผลกระทบด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวได้ดังนี้

๑) ความตึงเครียดจากภาวะเศรษฐกิจ

ความตึงเครียดจากภาวะเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ภาวะน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้ก่อให้เกิดผลกระทบในหลากหลายด้านต่อชีวิตของเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของครอบครัว ซึ่งถือเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคม เกษตรกรที่ประสบภัยน้ำท่วมต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ทั้ง รายได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันกลับไม่ได้ลดลงตาม แต่กลับเพิ่มสูงขึ้นจากภาระในการฟื้นฟูพื้นที่เกษตร ซ่อมแซมทรัพย์สิน และดูแลสมาชิกในครอบครัว ภาระทั้งหมดเหล่านี้มักตกอยู่กับสมาชิกในครอบครัวโดยตรง จนนำไปสู่ความตึงเครียดและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างกัน

ความตึงเครียดจากภาวะเศรษฐกิจมักเริ่มจากความรู้สึกกดดันของผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งไม่สามารถหารายได้เข้าบ้านได้ตามปกติ ทำให้เกิดความรู้สึกผิด ความไม่มั่นใจในตนเอง และวิตกกังวลต่ออนาคตของครอบครัว ขณะเดียวกัน สมาชิกคนอื่น ๆ ก็อาจเริ่มตั้งคำถามหรือแสดงความรู้สึก

พอใจต่อสถานการณ์ที่ไม่ดีขึ้น “บางครั้งความเหนื่อยล้าและความเครียดที่สะสมโดยไม่สามารถหาทางออกได้ อาจนำไปสู่ การโต้เถียง ชัดแย้ง หรือกล่าวโทษซึ่งกันและกัน เช่น ภรรยากล่าวโทษว่าสามีไม่สามารถจัดการแก้ปัญหาได้ หรือสามีกล่าวโทษภรรยาว่าใช้ง่ายเกินไป ซึ่งล้วนเป็นปฏิกิริยาจากแรงกดดันทางอารมณ์ที่เกิดจากความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ”^{๒๙} นอกจากนี้ ความตึงเครียดในระดับคู่สมรสยังลามไปถึง ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับบุตร เช่น การที่พ่อแม่อาจใช้อารมณ์หรือคำพูดรุนแรงกับลูกจากความเครียดโดยไม่รู้ตัว หรือไม่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของลูกได้ เช่น ค่าเล่าเรียน ค่าอุปกรณ์การศึกษา หรือแม้แต่ค่าอาหารในแต่ละวัน สิ่งเหล่านี้ทำให้เด็กบางคนรู้สึกว่าเป็นภาระ หรือถูกทอดทิ้ง ส่งผลต่อเกิดความห่างเหินในครอบครัว สถานการณ์เหล่านี้ยังทำให้สมาชิกครอบครัวบางคนเลือกที่จะเงียบ หรือ ห่างกัน เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหา ซึ่งยิ่งทำให้ความเข้าใจและความผูกพันในครอบครัวลดลง เมื่อไม่มีการสื่อสารอย่างเปิดใจ และขาดการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ความเปราะบางในครอบครัวก็จะทวีความรุนแรงขึ้น จนอาจนำไปสู่ความแตกแยกหรือความรู้สึกโดดเดี่ยว แม้จะยังอาศัยอยู่ร่วมกันก็ตาม

ดังนั้น ความตึงเครียดจากภาวะเศรษฐกิจอันเกิดจากผลกระทบของน้ำท่วมซ้ำซาก เป็นปัญหาที่ไม่สามารถมองเห็นได้จากภายนอกเหมือนพืชผลที่จมน้ำหรือคอกสัตว์ที่พังทลาย แต่มันแฝงตัวอยู่ในจิตใจและความรู้สึกของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัว หากไม่มีการเยียวยาทางจิตสังคม หรือ การสนับสนุนจากภาครัฐและชุมชนเพื่อบรรเทาภาระในครัวเรือน ความสัมพันธ์ที่เคยแน่นแฟ้นอาจค่อย ๆ ร้าวลึก และกลายเป็นผลกระทบที่ยากจะฟื้นฟูในระยะยาว

๒) การแยกย้ายของสมาชิกครอบครัว

การแยกย้ายของสมาชิกครอบครัว อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ภาวะน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของครอบครัวเกษตรกรอย่างลึกซึ้ง หนึ่งในผลกระทบที่สำคัญคือ การแยกย้ายของสมาชิกครอบครัว อันเนื่องมาจากความจำเป็นในการหารายได้เสริม หรือการปรับตัวให้อยู่รอดท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจและภัยธรรมชาติที่เกิดซ้ำซาก “เมื่อน้ำท่วมทำให้พื้นที่เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ตามปกติ เกษตรกรจำนวนไม่น้อยจำเป็นต้องหาทางเลือกอื่นในการหารายได้ โดยเฉพาะการ ออกไปรับจ้างนอกพื้นที่หรือย้ายถิ่นฐานชั่วคราว ไปทำงานในเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียง เช่น งานก่อสร้าง งานในโรงงาน หรืองานรับจ้างทั่วไป เพื่อส่งเงินกลับมาเลี้ยงดูครอบครัวที่ยังอยู่ในพื้นที่”^{๓๐} การแยกย้ายในลักษณะนี้ส่งผลโดยตรงต่อ โครงสร้างและความผูกพันของสมาชิกในครอบครัว เพราะเมื่อสมาชิกต้องอยู่ห่างกัน การติดต่อสื่อสารและการมีปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันก็ลดลง เด็ก ๆ ที่เคยมีพ่อแม่ดูแลอย่างใกล้ชิด อาจต้องอยู่กับผู้สูงอายุ ญาติ หรือแม่กระทั่งเพียงลำพัง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางอารมณ์ การเรียนรู้ และความมั่นคงทางจิตใจ เด็กบางคนอาจรู้สึกโดดเดี่ยว หรือขาดแรงสนับสนุนในยามที่ต้องการ

^{๒๙} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๗.

^{๓๐} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๖๒ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๓๐} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๒ ปี, เกษตรกรทำนาและรับจ้าง, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

กำลังใจ “ผู้สูงอายุในครอบครัวที่เคยมีลูกหลานดูแลอย่างใกล้ชิด ก็อาจต้องเผชิญกับการอยู่เพียงลำพัง ในช่วงน้ำท่วม ซึ่งนอกจากจะมีความเสี่ยงต่อสุขภาพแล้ว ยังเป็นภาระด้านจิตใจ เพราะขาดคนพูดคุยดูแล และอาจเกิดอุบัติเหตุหรือเหตุฉุกเฉินโดยไม่มีผู้ช่วยเหลือทันเวลา”^{๓๑}

ในบางครอบครัว การแยกย้ายอาจทำให้ ภาระทั้งหมดตกอยู่ที่สมาชิกเพียงคนเดียว “เช่น ภรรยาต้องดูแลลูกเล็กและผู้สูงอายุเพียงลำพัง ขณะที่สามีออกไปรับจ้างนอกพื้นที่ หรือในทางกลับกัน ทำให้เกิดความเหนียวแน่นทั้งทางร่างกายและจิตใจ ส่งผลให้สมาชิกที่รับภาระหนักเริ่มรู้สึกเครียดเหนียวแน่น และอาจนำไปสู่ปัญหาความสัมพันธ์ที่บั่นทอนความมั่นคงของครอบครัว”^{๓๒}

ดังนั้น การแยกย้ายของสมาชิกครอบครัวอันเนื่องมาจากผลกระทบจากน้ำท่วมซ้ำซาก ไม่เพียงเป็นปัญหาเชิงเศรษฐกิจ แต่ยังส่งผลกระทบต่อเชิงสังคมและจิตวิทยาอย่างลึกซึ้ง ทำให้เกิดช่องว่างของความเข้าใจ ความห่างเหินในความสัมพันธ์ และการขาดกลไกสนับสนุนภายในครอบครัว หากปราศจากการวางแผนและสนับสนุนที่เหมาะสม ความมั่นคงของครอบครัวอาจถูกสั่นคลอนในระยะยาว

๓) การลดลงของกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว

การลดบทบาทกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในอดีต ครอบครัวเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มักมีความผูกพันกันแน่นแฟ้น ผ่านกิจกรรมร่วมกันในชีวิตประจำวัน เช่น การทำไร่าร่วมกัน การรับประทานอาหารพร้อมหน้าในทุกมื้อ หรือการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องราวของแต่ละวัน กิจกรรมเหล่านี้แม้ดูเรียบง่าย แต่กลับมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรัก ความเข้าใจ และความอบอุ่นในครอบครัว ซึ่งถือเป็นรากฐานของความมั่นคงทางสังคมในชุมชนชนบท “อย่างไรก็ตาม เมื่อประสบกับสถานการณ์ น้ำท่วมซ้ำซาก อย่างต่อเนื่อง ครอบครัวเกษตรกรต้องเผชิญกับ ภาระทางเศรษฐกิจและความไม่มั่นคงในอาชีพ อย่างหนักหน่วง สมาชิกในครอบครัวที่เคยทำกิจกรรมร่วมกันอย่างพร้อมหน้า จึงต้องแยกย้ายไปทำงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว บางคนอาจต้องออกไปรับจ้างตั้งแต่เช้าตรู่จนค่ำ บางคนทำงานเสริมหลายอย่างในวันเดียว จนแทบไม่มีเวลาพักผ่อน ส่วนบุตรหลานก็อาจต้องรับภาระงานบ้านแทนผู้ปกครอง ส่งผลให้กิจกรรมที่เคยทำร่วมกันค่อย ๆ ลดลง หรือหายไป”^{๓๓}

การขาดกิจกรรมร่วมกัน เช่น การรับประทานอาหารพร้อมกันในทุกมื้อ กลายเป็นสิ่งหายากในบางครอบครัว เพราะเวลาในการกลับบ้านของแต่ละคนไม่ตรงกัน หรือมีสมาชิกบางคนต้องไปทำงานนอกพื้นที่ การไม่ได้พบหน้ากันอย่างสม่ำเสมอ ทำให้การสื่อสารและความเข้าใจซึ่งกันและกันลดลงตามไปด้วย “การขาดเวลาทำกิจกรรมอย่างการดูแลสวน ปลูกผัก หรือเลี้ยงสัตว์ร่วมกัน ซึ่งเคยเป็นวิถีชีวิตเกษตรกรแบบครอบครัว ก็ส่งผลให้สมาชิกโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ขาดโอกาสในการ

^{๓๑} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๓๒} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศหญิง อายุ ๔๙ ปี, เกษตรกรปลูกผัก , ๓ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๓๓} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๘ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

เรียนรู้จากประสบการณ์จริงและขาดความผูกพันกับพื้นฐานชีวิตของตนเอง”^{๓๔} อีกทั้ง การลดลงของกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว ยังส่งผลทางจิตวิทยาอย่างเจ็บปวด ๆ สมาชิกในครอบครัวอาจเริ่มรู้สึกโดดเดี่ยว ไม่ได้รับการเอาใจใส่ หรือขาดการสนับสนุนด้านอารมณ์ในยามที่เผชิญปัญหา ความอบอุ่นที่เคยมีจึงค่อย ๆ หายไป กลายเป็นเพียง บ้านที่อยู่ร่วมกัน มากกว่า ครอบครัวที่มีความผูกพัน

ดังนั้น การลดบทบาทกิจกรรมร่วมกันในครอบครัวอันเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจหลังน้ำท่วมซ้ำซาก ถือเป็นผลกระทบที่ไม่อาจมองข้าม เพราะเป็นการสั่นคลอน ความเป็นครอบครัว จากภายใน แม้จะมีความพยายามในการหาเลี้ยงชีพเพื่อความอยู่รอด แต่หากขาดความใกล้ชิดและความเข้าใจในครอบครัว ความมั่นคงทางจิตใจและสังคมในระยะยาวก็อาจสั่นคลอนตามไปด้วย

๔) ผลกระทบต่อบทบาทและหน้าที่ในครอบครัว

ผลกระทบต่อบทบาทและหน้าที่ในครอบครัว อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อทรัพย์สิน รายได้ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเกษตรกรเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลกระทบต่อโครงสร้างภายในครอบครัว โดยเฉพาะในเรื่อง บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเคยมีการแบ่งสัดส่วนกันอย่างเหมาะสมตามวัฒนธรรม วิถีชีวิต และความสามารถของแต่ละคน เมื่อเกิดวิกฤตซ้ำซาก บทบาทเหล่านี้กลับต้องเปลี่ยนไปอย่างกะทันหัน เพื่อความอยู่รอดเฉพาะหน้า ซึ่งอาจส่งผลในเชิงลบต่อความสมดุลของครอบครัว “ในบางครอบครัว เด็กหรือเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาหรืออาชีวศึกษา จำเป็นต้อง ออกจากโรงเรียนชั่วคราว เพื่อกลับมาช่วยพ่อแม่ทำงาน หรือทำหน้าที่แทนผู้ใหญ่ที่ต้องออกไปรับจ้างนอกพื้นที่ ซึ่งอาจรวมถึงงานหนัก เช่น ดูแลสัตว์ เก็บผลผลิต ซ่อมคอก หรือดูแลผู้สูงอายุ การที่เด็กต้องละทิ้งการศึกษาไปก่อนวัยอันควรเช่นนี้ ย่อมกระทบต่อโอกาสทางการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในระยะยาว”^{๓๕} “ขณะเดียวกัน ผู้สูงอายุซึ่งเคยได้รับการดูแลจากลูกหลาน อาจต้อง กลับมาเป็นผู้ดูแลบ้านหรือเลี้ยงหลาน ในช่วงที่คนวัยทำงานต้องออกไปรับจ้างนอกพื้นที่ สิ่งนี้แม้จะดูเป็นหน้าที่ในอดีต แต่ด้วยสภาพร่างกายและสุขภาพที่อ่อนแอลงตามวัย ทำให้กลายเป็นภาระที่หนักเกินความสามารถ และเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ ความเครียด หรือโรคภัยไข้เจ็บได้ง่าย”^{๓๖} “อีกกรณีหนึ่งที่เกิดขึ้นบ่อยในชุมชนที่เผชิญกับวิกฤตคือ ผู้หญิงต้องกลายมาเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจของครอบครัว แทนสามีที่ตกงานจากภาคการเกษตร เช่น ออกไปรับจ้างทั่วไป หรือประกอบอาชีพค้าขายเพื่อเลี้ยงลูกหลานและชำระหนี้สิน ภาระที่มากเกินไปเช่นนี้อาจทำให้ผู้หญิงรู้สึกกดดัน เหนื่อยล้า และขาดการสนับสนุนจากสมาชิกคนอื่น ขณะที่สามีบางรายที่ไม่สามารถกลับมาทำงานได้ตามปกติ อาจรู้สึกสูญเสียบทบาทของตนเอง จนนำไปสู่ความรู้สึกด้อยค่า และเกิดความตึงเครียดในครอบครัว”^{๓๗} สถานการณ์เช่นนี้จึงนำไปสู่ ความไม่สมดุลในบทบาทของสมาชิกในครอบครัว และอาจเกิด ความรู้สึกไม่เป็นธรรม เช่น คนหนึ่งต้องแบกรับภาระทั้งหมด ขณะที่อีกคนไม่

^{๓๔} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๖๒ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๓๕} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๗.

^{๓๖} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๓๗} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๖๒ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

มีบทบาทชัดเจน หรือสมาชิกบางคนรู้สึกว่ามันถูกเอาเปรียบหรือละเลย หากไม่มีการพูดคุยและจัดสรรบทบาทใหม่อย่างมีความเข้าใจ ความเปราะบางภายในครอบครัวก็จะทวีความรุนแรงขึ้น

ดังนั้น ผลกระทบของน้ำท่วมซ้ำซากต่อบทบาทและหน้าที่ในครอบครัว มิได้จำกัดเพียงการปรับตัวทางกายภาพ แต่ส่งผลกระทบถึงระดับจิตใจ ความรู้สึกคุณค่าในตนเอง และโครงสร้างของครอบครัวโดยรวม ซึ่งอาจนำไปสู่ความไม่เข้าใจ ความขัดแย้ง หรือความห่างเหินได้ในที่สุด หากไม่มีการสนับสนุนจากภายนอกหรือการเสริมพลังภายในครอบครัวอย่างเหมาะสม ในกรณีรุนแรงกว่านั้น สมาชิกในครอบครัวอาจเกิด ภาวะเหินห่างทางจิตใจ ต่อกัน แม้จะอยู่ร่วมชายคาเดียวกัน แต่กลับขาดความอบอุ่น ขาดการพูดคุยหรือรับฟังกันอย่างเข้าใจ ซึ่งเป็นสัญญาณของการสั่นคลอนความสัมพันธ์ภายในครอบครัวอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและผู้สูงอายุที่มีความเปราะบางทางจิตใจ หากไม่ได้รับการเยียวยาอย่างเหมาะสม อาจนำไปสู่ปัญหาทางสุขภาพจิต หรือพฤติกรรมเบี่ยงเบนในระยะยาวได้ ผลกระทบทางจิตใจที่เกิดขึ้นจากภัยพิบัติซ้ำซาก ซึ่งแม้จะมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่กลับเป็นรอยร้าวที่ลึก ที่กัดกร่อนความสัมพันธ์ในครอบครัวและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างช้า ๆ หากไม่มีการฟื้นฟูด้านจิตสังคมควบคู่ไปกับการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ความเปราะบางนี้อาจกลายเป็นต้นตอของปัญหาทางสังคมที่รุนแรงขึ้นในอนาคต

จากผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มิได้จำกัดอยู่แค่เพียงมิติของ ทรัพย์สินหรือรายได้ หากแต่ซึมลึกเข้าไปถึง หัวใจของสังคม นั่นคือ ครอบครัว ซึ่งเป็นหน่วยพื้นฐานของการดำรงชีวิตและการพัฒนาชุมชน เมื่อครอบครัวต้องเผชิญกับความสูญเสียซ้ำซาก บทบาทและความสัมพันธ์ภายในย่อมถูกรบกวน ความตึงเครียดจากเศรษฐกิจ การแยกย้ายของสมาชิก การลดลงของกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงความรู้สึกสิ้นหวัง ล้วนส่งผลต่อสุขภาพทางอารมณ์ ความผูกพัน และความเข้มแข็งของครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และหากปล่อยให้ปัญหาเหล่านี้ดำเนินไปโดยปราศจากการแก้ไข อาจนำไปสู่ ความเปราะบางเชิงโครงสร้างในระดับชุมชน ในที่สุด การช่วยเหลือครอบครัวที่ประสบภัยจึงไม่ควรมุ่งเน้นเพียงการเยียวยาทางเศรษฐกิจ เช่น การซ่อมแซมพื้นที่เพาะปลูก หรือชดเชยรายได้ที่สูญเสียไปเท่านั้น แต่ควร ควบคู่ไปกับการส่งเสริมด้านจิตสังคม เช่น การให้คำปรึกษารอบครัว การจัดกิจกรรมฟื้นฟูความสัมพันธ์ และการสร้างเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อเสริมสร้างกำลังใจและการอยู่ร่วมกันอย่างเข้มแข็งในระยะยาว

๔.๑.๔ ผลกระทบด้านสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิต

ผลกระทบด้านสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิตจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นในชุมชนตำบลไทรงามมิได้สร้างความเสียหายเพียงด้านเศรษฐกิจหรือโครงสร้างพื้นฐานเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรทั้งในมิติของ สุขภาพร่างกาย และ สุขภาพจิต ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีพ การทำงาน และการรักษาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน โดยสามารถแจกแจงได้ดังนี้

๑) ผลกระทบด้านสุขภาพร่างกาย

(๑) โรคที่มากับน้ำและสิ่งปนเปื้อน อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ไม่เพียงสร้างความเสียหายต่อทรัพย์สิน พื้นที่เกษตรกรรม หรือรายได้ของเกษตรกรเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลกระทบโดยตรงต่อสุขภาพร่างกายของประชาชน โดยเฉพาะในมิติของ โรคที่มากับน้ำ และสิ่งปนเปื้อน ซึ่งเป็นภัยเงียบที่มักแฝงตัวอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของผู้ประสบภัย และส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง

เมื่อน้ำท่วมเกิดขึ้น น้ำที่เอ่อล้นเข้าท่วมบ้านเรือน ไร่นา หรือพื้นที่สาธารณะ มักเป็นน้ำที่ปนเปื้อนด้วยสิ่งสกปรก เช่น ขยะ น้ำเสียจากครัวเรือน มูลสัตว์ หรือสารเคมีจากพื้นที่การเกษตร เมื่อเกษตรกรต้องลงพื้นที่เพื่อดูแลพืชผล ซ่อมแซมคันนา หรือจัดการสัตว์เลี้ยงขณะน้ำยังท่วมขัง จึงมีความจำเป็นต้องแช่อยู่ในน้ำนั้นเป็นเวลานาน และสัมผัสโดยตรงกับสารปนเปื้อนต่าง ๆ โดยไม่มีอุปกรณ์ป้องกันที่เหมาะสม “โรคที่พบได้บ่อยในสถานการณ์น้ำท่วมได้แก่ โรคน้ำกัดเท้า ซึ่งเป็นการติดเชื้อที่ผิวหนังจากการแช่น้ำนานหลายชั่วโมง ติดต่อกันหลายวัน ทำให้ผิวหนังบริเวณเท้าเปื่อย ลอก และเกิดบาดแผลที่นำไปสู่การติดเชื้อรุนแรงในภายหลังได้หากไม่ดูแลอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังพบโรคผิวหนังอักเสบ จากการติดเชื้อแบคทีเรียหรือเชื้อรา รวมถึงอาการแพ้ น้ำสกปรกที่ส่งผลให้เกิดผื่นคัน หรือแผลอักเสบ”^{๓๘} “อีกโรคสำคัญที่มักมากับน้ำคือ โรคฉี่หนู ซึ่งเกิดจากเชื้อแบคทีเรียที่ปะปนอยู่ในปัสสาวะของหนูหรือสัตว์ฟันแทะที่ไหลมากับน้ำ เมื่อคนเดินลุยน้ำที่มีเชื้อเข้าสู่ร่างกายผ่านบาดแผลเล็ก ๆ ที่ผิวหนัง หรือเยื่อเมือกที่ตา จมูก ปาก ก็สามารถติดเชื้อได้ โดยโรคนี้มีอาการตั้งแต่คล้ายไข้หวัดจนถึงการติดเชื้อในตับและไต ซึ่งหากไม่ได้รับการรักษาอย่างทันท่วงที อาจรุนแรงถึงขั้นเสียชีวิตได้ นอกจากนี้ ยังมี โรคระบบทางเดินอาหาร เช่น ท้องเสีย อาเจียน หรืออาหารเป็นพิษ จากการบริโภคอาหารหรือดื่มน้ำที่ปนเปื้อนเชื้อโรคในช่วงน้ำท่วม รวมถึง โรคตาแดง ที่เกิดจากเชื้อไวรัสหรือแบคทีเรียที่มากับน้ำสกปรกซึ่งเข้าสู่เยื่อตาในขณะที่ล้างหน้า อาบน้ำ หรือถูกน้ำกระเด็นใส่”^{๓๙}

ดังนั้น การที่เกษตรกรต้องใช้ชีวิตและทำงานในสภาพแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัยในช่วงน้ำท่วม ทำให้มีความเสี่ยงสูงต่อการเจ็บป่วยจากโรคที่มากับน้ำและสิ่งปนเปื้อน ซึ่งไม่เพียงส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายเท่านั้น แต่ยังซ้ำเติมความยากลำบากในการดำรงชีพ เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล หายุดงาน และฟื้นตัวนานขึ้น หากไม่มีการป้องกันที่เพียงพอหรือระบบบริการสาธารณสุขที่เข้าถึงได้อย่างทั่วถึง โรคเหล่านี้จะกลายเป็นปัจจัยเรื้อรังที่บั่นทอนคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในระยะยาว

^{๓๘} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๓๙} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๗.

(๒) อุบัติเหตุและการบาดเจ็บ อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

นอกเหนือจากปัญหาด้านเศรษฐกิจและโรคภัยที่มากับน้ำแล้ว อีกหนึ่งผลกระทบสำคัญจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่ส่งผลต่อสุขภาพร่างกายของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม คือ อุบัติเหตุและการบาดเจ็บ ซึ่งเกิดขึ้นได้บ่อยครั้งทั้งในระหว่างการเดินทางและการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในช่วงที่น้ำท่วมขังหรือเริ่มลดระดับลง เมื่อเกิดน้ำท่วมในพื้นที่ชุมชนถนนหนทาง สะพานเล็ก คันนา หรือร่องน้ำที่เคยใช้สัญจรจะจมอยู่ใต้น้ำ มองไม่เห็นพื้นผิวหรือแนวทางเดินที่ชัดเจน ส่งผลให้เกิด ความเสี่ยงต่อการลื่นล้ม ตกหลุม หรือสะดุดวัตถุที่จมน้ำอยู่ เช่น เศษไม้ เหล็กแหลม หรือวัสดุเกษตรที่หลุดลอย ทั้งนี้พื้นที่บางส่วนยังมีโครงสร้างพื้นดินที่ไม่มั่นคง เมื่อรับน้ำจำนวนมากจึงยุบตัว หรือกลายเป็นโคลนตม ทำให้การเคลื่อนไหวยากลำบาก โดยเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ เด็ก และสตรีมีครรภ์ อีกหนึ่งอันตรายที่สำคัญคือ การจมน้ำ ซึ่งมักเกิดในพื้นที่ที่มีระดับน้ำลึกและกระแสน้ำไหลแรง โดยเฉพาะในกรณีที่เกษตรกรหรือเด็กต้องเดินทางข้ามพื้นที่น้ำเพื่อไปยังสวนหรือไร่นา การประเมินระดับน้ำผิดพลาด หรือการพยายามขนย้ายสิ่งของผ่านกระแสน้ำอาจทำให้พลัดตกหรือเสียหลักจนจมน้ำได้ ซึ่งในบางกรณีอาจนำไปสู่การบาดเจ็บสาหัสหรือการเสียชีวิต “นอกจากนี้ ยังมีอันตรายจากสัตว์มีพิษและแมลงต่าง ๆ เช่น งู ตะขาบ กิ้งกือ หรือแมงแต่่มดคันไฟ และแมลงมีพิษ ที่อาจหลบซ่อนอยู่ในน้ำ พุ่มไม้ หรือเศษวัสดุลอยน้ำ เมื่อต้องลงไปทำงานในพื้นที่เกษตรหรือรอบบ้านในช่วงน้ำท่วม เกษตรกรอาจถูกกัด ต่อย หรือต่อยจากสัตว์เหล่านี้ ซึ่งบางกรณีอาจมีอาการรุนแรง เช่น แพ้พิษ หรือเกิดแผลติดเชื้อ หากไม่สามารถเข้ารับการรักษาได้ทันท่วงทีในช่วงกลางคืนหรือในบริเวณที่น้ำท่วมขังยาวนาน แสงสว่างไม่เพียงพอ ก็ยิ่งเพิ่มความเสี่ยงของอุบัติเหตุ เนื่องจากไม่สามารถมองเห็นสิ่งกีดขวาง หรือความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมได้ชัดเจน ซึ่งส่งผลให้เกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้งในช่วงค่ำคืนหรือเวลาที่ฝนตกหนัก” ^{๔๐}

อุบัติเหตุและการบาดเจ็บที่เกิดจากสถานการณ์น้ำท่วมซ้ำซากเป็นผลกระทบที่ไม่ควรมองข้าม เพราะนอกจากจะส่งผลต่อสุขภาพร่างกายโดยตรงแล้ว ยังสร้างภาระด้านค่ารักษาพยาบาลทำให้เกษตรกรต้องหยุดทำงาน และอาจสูญเสียแรงงานสำคัญในครอบครัว หากไม่มีการป้องกันที่ดีเพียงพอ การฟื้นตัวหลังน้ำท่วมจะยิ่งยากลำบากมากขึ้นอีก

(๓) สุขภาพทรุดโทรมจากการทำงานหนักและพักผ่อนไม่เพียงพอ อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

เมื่อเกิดน้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่เกษตรกรรมอย่างต่อเนื่อง สิ่งทีเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ต้องเผชิญไม่เพียงแต่เป็นความสูญเสียทางทรัพย์สินหรือรายได้เท่านั้น หากแต่ยังรวมถึง การแบกรับภาระงานหนัก ในช่วงภายหลังน้ำลด เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ทางการเกษตรและกลับคืนสู่วิถีการผลิตตามปกติ ซึ่งการทำงานที่ต่อเนื่อง ยาวนาน และใช้แรงกายมากนี้ ได้ส่งผลให้เกิด ภาวะสุขภาพทรุดโทรม อย่างเห็นได้ชัดในหลายครัวเรือน

^{๔๐} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๖๒ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

ในช่วงภายหลังน้ำท่วม เกษตรกรต้องเร่งดำเนินการหลายด้าน เช่น การขนย้ายวัสดุ การเกษตรที่เสียหาย การถมดิน ซ่อมแซมคันนา ซ่อมร่องน้ำ และระบบระบายน้ำ รวมถึงการเคลื่อนย้ายเครื่องจักรกลทางการเกษตรหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับความเสียหาย บางรายยังต้องปรับระดับแปลงนาใหม่ทั้งหมด หรือเก็บกวาดเศษซากพืชที่เน่าเสียภายหลังน้ำลด งานเหล่านี้ล้วนต้องอาศัยทั้งแรงงานและเวลาอย่างต่อเนื่อง “จากการทำงานอย่างหนักติดต่อกันหลายวันโดยไม่มีเวลาพักผ่อนเพียงพอ ส่งผลให้เกิดอาการ อ่อนล้า เจ็บปวดกล้ามเนื้อ และอักเสบเรื้อรังของระบบข้อต่อ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งสภาพร่างกายไม่สามารถรองรับภาระงานหนักได้เท่ากับคนวัยทำงานทั่วไป นอกจากนี้ยังพบปัญหาสุขภาพจากการทำงานท่ามกลางอากาศร้อนชื้น เช่น โรคลมแดด ภาวะขาดน้ำ หรือความดันโลหิตแปรปรวน ซึ่งหากไม่มีการดูแลรักษาอย่างถูกต้อง ก็อาจนำไปสู่โรคเรื้อรังที่รุนแรงขึ้นในอนาคต”^{๔๑}

ภาวะการพักผ่อนไม่เพียงพอยังส่งผลกระทบต่อระบบภูมิคุ้มกันของร่างกาย ทำให้เกิดอาการป่วยง่าย อ่อนเพลียเรื้อรัง และฟื้นตัวช้าเมื่อเจ็บป่วย ขณะเดียวกัน ความวิตกกังวลจากปัญหาทางเศรษฐกิจ หรือความจำเป็นที่ต้องเร่งทำงานเพื่อฟื้นฟูรายได้ ก็ทำให้เกษตรกรส่วนหนึ่งละเลยการดูแลสุขภาพของตนเอง หรือละเลยสัญญาณเตือนจากร่างกาย

ภาวะสุขภาพทรุดโทรมจากการทำงานหนักและพักผ่อนไม่เพียงพอเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมซ้ำซาก ซึ่งแม้จะเป็นผลกระทบที่มองเห็นได้ยากกว่าทรัพย์สินที่เสียหาย แต่กลับมีผลต่อ ศักยภาพในการฟื้นฟูชีวิต และ ความสามารถในการดำรงชีพ อย่างมีนัยสำคัญ หากไม่มีระบบดูแลสุขภาพชุมชนหรือกลไกช่วยเหลือลดภาระงานอย่างเหมาะสม ปัญหานี้จะกลายเป็น วงจรอ่อนล้า ที่ทำให้เกษตรกรไม่สามารถกลับมาฟื้นตัวได้อย่างสมบูรณ์

(๔) การเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่ยากขึ้น อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

เมื่อเกิดน้ำท่วม ถนนทางเข้าหมู่บ้าน ทางเชื่อมระหว่างตำบล หรือแม้แต่ทางเข้าสถานีอนามัยในพื้นที่ มักถูกน้ำท่วมขังหรือถูกกระแสน้ำกัดเซาะจนไม่สามารถใช้งานได้ ส่งผลให้การเดินทางไปยัง โรงพยาบาลหรือศูนย์บริการสาธารณสุขประจำตำบล เป็นไปด้วยความลำบากอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในกรณีฉุกเฉิน เช่น การเกิดอุบัติเหตุ การเจ็บป่วยเฉียบพลัน หรือการคลอดบุตร ซึ่งหากไม่สามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์ได้ทันทั่วทั้งที่ ย่อมเพิ่มความเสี่ยงต่อภาวะแทรกซ้อนหรือการเสียชีวิต “สำหรับผู้ป่วยโรคเรื้อรัง เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ หรือโรคทางเดินหายใจ การเข้ารับบริการอย่างสม่ำเสมอเพื่อรับยา ติดตามอาการ หรือปรับแผนการรักษา ถือเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง แต่เมื่อระบบการเดินทางถูกตัดขาดหรือสถานพยาบาลหยุดให้บริการชั่วคราว ผู้ป่วยจำนวนมากจึงขาดยา ขาดการตรวจวัดอาการ และอาจเกิดภาวะกำเริบของโรคโดยไม่รู้ตัว ซึ่งอาจส่งผลร้ายแรงในระยะยาว เช่น ภาวะหัวใจวายเฉียบพลัน เบาหวานขึ้นตา หรือไตวายเรื้อรัง”^{๔๒} นอกจากนี้ ผู้สูงอายุ เด็กเล็ก และผู้พิการในชุมชน ยังเป็นกลุ่มเปราะบางที่ได้รับผลกระทบมากเป็นพิเศษ เพราะ

^{๔๑} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๖ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๔๒} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

ไม่สามารถเคลื่อนย้ายหรือเดินทางไกลได้ด้วยตนเอง และหากครอบครัวไม่มีพาหนะส่วนตัวหรือเรือโดยสารเพียงพอ ก็ไม่สามารถพาผู้ป่วยไปรับบริการได้อย่างเหมาะสม ปัญหาในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่เกิดจากน้ำท่วมซ้ำซาก ไม่เพียงส่งผลต่อความสามารถในการรักษาโรคของประชาชนเท่านั้น หากแต่สะท้อนถึง ช่องว่างของระบบสุขภาพในภาวะวิกฤต ที่ยังไม่สามารถรองรับประชาชนกลุ่มเปราะบางได้อย่างทั่วถึง จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาแผนรับมือฉุกเฉิน เช่น คลินิกเคลื่อนที่ หน่วยแพทย์ภาคสนาม หรือการใช้เทคโนโลยีการแพทย์ทางไกล เพื่อให้บริการถึงบ้านในช่วงที่การเดินทางไม่สะดวก

๒) ผลกระทบด้านสุขภาพจิต

(๑) ความเครียด วิตกกังวล และภาวะซึมเศร้า อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นเป็นประจำในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มิได้ส่งผลกระทบเพียงต่อเศรษฐกิจหรือสุขภาพกายเท่านั้น หากแต่ยังสร้างบาดแผลลึกกลงไปในจิตใจของเกษตรกร โดยเฉพาะเมื่อครอบครัวต้องเผชิญกับ การสูญเสียซ้ำซาก ทั้งในด้านผลผลิต อุปกรณ์การเกษตร รายได้ และความมั่นคงในการดำรงชีวิต ผลกระทบเหล่านี้สะสมกลายเป็น ความเครียด วิตกกังวล และในบางกรณีอาจพัฒนาไปสู่ภาวะซึมเศร้า

ในภาคการเกษตร ความมั่นคงของชีวิตผูกโยงโดยตรงกับ ผลผลิตในแต่ละฤดูกาล หากน้ำท่วมทำให้พืชผลจมน้ำ สูญเสียรายได้ และต้องเริ่มต้นใหม่ทุกปี เกษตรกรย่อมรู้สึก หดแรงแจ้งใจในการสู้ ต่อ ความรู้สึกเหล่านี้สะสมจนกลายเป็นความเครียดจากภาวะที่ควบคุมไม่ได้ การมีหนี้สินเพิ่มขึ้นโดยไม่สามารถหาทางชำระได้ ยิ่งเพิ่มความกดดัน และสร้างวงจรความวิตกกังวลอย่างต่อเนื่อง “ในบาง ราย ความเครียดไม่ได้แสดงออกอย่างเปิดเผย แต่สะสมในรูปแบบของ อาการทางร่างกาย เช่น ปวด ศีรษะเรื้อรัง นอนไม่หลับ เหนื่อยง่าย หรือเบื่ออาหาร ซึ่งเป็นอาการเริ่มต้นของ ภาวะซึมเศร้า โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ หรือผู้ที่ต้องแบกรับภาระในครอบครัว เช่น หัวหน้าครอบครัวหรือผู้หญิงที่ ต้องดูแลลูกหลานและผู้สูงวัยในช่วงที่สามีกงานหรืออาชีพหยุดชะงัก”^{๔๓} “ความวิตกกังวลยัง แสดงออกผ่านพฤติกรรม เช่น การเก็บตัว หลีกเลี่ยงการพูดคุย ขาดความสนใจในสิ่งที่เคยชอบ หรือไม่สามารถวางแผนอนาคตได้ ความรู้สึก ไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร และ ทำไปก็ไม่สำเร็จ คือจุดเริ่มต้นของ ความรู้สึกสิ้นหวัง ที่อาจนำไปสู่ปัญหาทางสุขภาพจิตที่รุนแรงขึ้น หากไม่ได้รับการดูแลหรือสนับสนุน อย่างเหมาะสม”^{๔๔} ความเครียด วิตกกังวล และภาวะซึมเศร้า คือผลกระทบทางจิตใจที่มักมาพร้อมกับภัยธรรมชาติอย่างน้ำท่วมซ้ำซาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตในทุกมิติของเกษตรกร หากไม่ได้รับการ พันฟูจิตใจอย่างเหมาะสม ย่อมกระทบต่อแรงจูงใจในการประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ในครอบครัว และความผูกพันกับชุมชนในระยะยาว

^{๔๓} สัมภาษณ์เกษตรกรท่านหนึ่ง เพศชาย อายุ ๕๖ ปี, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๔๔} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

(๒) ภาวะหมดหวังและท้อแท้ อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ในสถานการณ์ที่เกษตรกรไม่สามารถวางแผนการผลิตทางการเกษตรได้ในระยะยาว เนื่องจากความไม่แน่นอนของสภาพอากาศและภัยธรรมชาติที่เกิดซ้ำซาก เช่น น้ำท่วมที่ทำลายพืชผล และโครงสร้างพื้นฐานในทุกฤดูกาล ย่อมทำให้พวกเขารู้สึกว่า ความพยายามที่ทุ่มเทกลับไร้ผล การเริ่มต้นใหม่ในทุกปีโดยไม่มีหลักประกันความสำเร็จ และการเฝ้ามองทรัพย์สินหรือผลผลิตที่ถูกน้ำพัดไปซ้ำแล้วซ้ำเล่า คือจุดเริ่มต้นของความรู้สึกท้อแท้ เมื่อความหวังในการพึ่งตนเองและความมั่นคงทางอาชีพค่อย ๆ เลือนหายไป ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวมักรู้สึกว่า ตนไม่สามารถทำหน้าที่ดูแลครอบครัวได้อย่างสมศักดิ์ศรี ความรู้สึกผิด ความอับอาย และการประเมินตนเองในแง่ลบ จึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง บางรายอาจเริ่มรู้สึกว่าตนเองเป็นภาระหรือไร้ค่า ขาดแรงจูงใจในการต่อสู้กับปัญหา และยิ่งรู้สึกโดดเดี่ยวเมื่อไม่มีหน่วยงานใดเข้าใจหรือให้ความช่วยเหลือที่แท้จริง “ภาวะหมดหวังยังรุนแรงยิ่งขึ้นเมื่อเกษตรกร ไม่ได้รับการมีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหา แต่กลับรู้สึกว่าถูกปล่อยให้เป็นเหยื่อชะตากรรมตามลำพัง ส่งผลให้ขาดความเชื่อมั่นต่อระบบรัฐและต่อชุมชนของตนเอง และอาจถอนตัวออกจากการมีส่วนร่วมทางสังคมหรือกิจกรรมชุมชน ซึ่งยิ่งทำให้รู้สึกห่างเหิน โดดเดี่ยว และซึมเศร้ามากยิ่งขึ้น”^{๔๕} “ในกลุ่มผู้สูงอายุ ที่มักมีบทบาทเป็น รากของครอบครัว ความรู้สึกว่าตนเองไร้ความสามารถในการถ่ายทอดประสบการณ์หรือไม่สามารถรักษาวินัยชีวิตดั้งเดิมไว้ได้ ส่งผลให้เกิดภาวะเศร้าซึม ความเจ็บป่วย และความรู้สึกสูญเสียคุณค่าในตนเอง ซึ่งหากไม่มีการดูแลอย่างใกล้ชิด อาจนำไปสู่ปัญหาสุขภาพจิตที่รุนแรงตามมา”^{๔๖}

เมื่อเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงามต้องเผชิญกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากเป็นประจำทุกปี โดยไม่มีแนวโน้มของการคลี่คลายหรือการจัดการอย่างเป็นระบบจากภาครัฐหรือชุมชน ความรู้สึกหมดหวังและท้อแท้ ย่อมค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นและฝังลึกในจิตใจของผู้คน โดยเฉพาะในกลุ่มหัวหน้าครอบครัวและผู้สูงอายุที่เป็นแกนกลางในการประคับประคองครัวเรือน ภาวะหมดหวังและท้อแท้เป็นผลลัพธ์ทางจิตที่ลึกซึ้งของเกษตรกรผู้ประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก เป็นอาการที่ไม่อาจรักษาได้ด้วย การเยียวยาเพียงชั่วคราว แต่จำเป็นต้องใช้กระบวนการฟื้นฟูที่มีทั้งมิติของจิตสังคม ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในระยะยาว เพื่อสร้างความหวังใหม่ และปลงใจในการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน

(๓) ผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของครอบครัวเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

เด็กและเยาวชนในครอบครัวเกษตรกรถือเป็นหนึ่งในกลุ่มที่เปราะบางที่สุดเมื่อชุมชนต้องเผชิญกับ ภัยพิบัติซ้ำซาก อย่างต่อเนื่อง เช่น ปัญหาน้ำท่วมในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เพราะแม้เด็กจะไม่ได้เป็นผู้แบกรับภาระทางเศรษฐกิจโดยตรง แต่กลับได้รับผลกระทบในเชิงจิตใจและพัฒนาการในระดับลึกซึ้งจากการเติบโตในสภาพแวดล้อมที่ตึงเครียดและ

^{๔๕} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๔๖} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน , ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๗.

ขาดความมั่นคง “ในช่วงที่เกิดวิกฤต ครอบครัวมักประสบกับ ความเครียดทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ที่ลดลง หนี้สินที่เพิ่มขึ้น และความไม่มั่นคงในการดำรงชีพ ซึ่งทำให้บรรยากาศภายในบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน จากครอบครัวที่เคยอบอุ่น กลักลายเป็นครอบครัวที่เต็มไปด้วยความกังวล การทะเลาะเบาะแว้ง และการใช้อภัยคำที่ตึงเครียด เด็กที่เติบโตในสภาพเช่นนี้มักซึมซับ ความไม่มั่นคงทางอารมณ์ และสะท้อนออกมาในรูปของพฤติกรรมหรือสภาวะทางจิตใจ”^{๔๗} “เด็กบางคนแสดงออกในรูปของ พฤติกรรมก้าวร้าว ขาดการควบคุมตนเอง หรือชอบต่อต้านผู้ใหญ่ ขณะที่บางคนกลับกลายเป็นคน เงียบ ซึมเศร้า ขาดความมั่นใจ และแยกตัวออกจากสังคม พฤติกรรมเหล่านี้อาจไม่เป็นที่สังเกตเห็นในช่วงแรก แต่เมื่อสะสมไปเรื่อย ๆ จะส่งผลต่อพัฒนาการทั้งด้านอารมณ์และสังคมในระยะยาว”^{๔๘} อีกทั้ง เด็กในครอบครัวที่มีปัญหาเศรษฐกิจจากน้ำท่วม มัก ขาดแรงจูงใจในการเรียนรู้ เนื่องจากขาดแรงสนับสนุนจากครอบครัว เช่น ไม่มีเวลาอ่านหนังสือ ไม่มีอุปกรณ์การเรียนที่เพียงพอหรือไม่ได้รับคำชื่นชมและกำลังใจจากผู้ปกครองที่มัวแต่หมกมุ่นกับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ เด็กบางคนต้อง ลาออกจากโรงเรียนเพื่อมาช่วยพ่อแม่ทำงานหรือเลี้ยงน้อง ซึ่งยังเป็นการลดโอกาสในการพัฒนาอนาคตและหลุดพ้นจากความยากจนในระยะยาว

ในกรณีที่ร้ายแรง เด็กอาจเกิดความรู้สึกว่า ตนเองเป็นภาระของครอบครัว และขาดคุณค่าในตนเอง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาทางจิตใจ เช่น ภาวะซึมเศร้า วิตกกังวล หรือแม้กระทั่งความคิดทำร้ายตนเองในกลุ่มวัยรุ่น หากไม่มีระบบสนับสนุนทางจิตสังคมเข้ามาช่วยเหลือ เด็กและเยาวชนที่เติบโตท่ามกลางความยากลำบากซ้ำซากจากภัยพิบัติน้ำท่วม จะได้รับผลกระทบทางอารมณ์ จิตใจ และพฤติกรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากไม่มีการป้องกัน พื้นฟู และสร้างระบบดูแลเด็กที่ยั่งยืน ชุมชนอาจต้องเผชิญกับ รุ่นถัดไป ที่เติบโตขึ้นภายใต้บาดแผลทางจิตใจ และขาดโอกาสในการพัฒนาศักยภาพอย่างเต็มที่

(๔) ความสัมพันธ์ทางสังคมเสื่อมถอย อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ภัยพิบัติที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า เช่น น้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม มิได้ส่งผลกระทบในระดับปัจเจกหรือครอบครัวเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลกระทบต่อ ความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการเกื้อกูล สนับสนุน และฟื้นฟูชุมชนในยามเผชิญวิกฤต เมื่อความตึงเครียดจากปัญหาเศรษฐกิจ ความเสียหายต่อทรัพย์สิน ความไม่แน่นอนในชีวิต และการขาดแคลนทรัพยากรต่าง ๆ ถูกสะสมมาเป็นเวลานานโดยไม่มีช่องทางระบายหรือลดทอน ความสัมพันธ์ที่เคยแน่นแฟ้นอาจเริ่มสั่นคลอน “ในหลายกรณี สมาชิกในครอบครัวหรือในชุมชนเริ่มเกิด พฤติกรรมกล่าวโทษกันไปมา เช่น พ่อแม่โทษลูกว่าสร้างภาระ ลูกโทษผู้ใหญ่ในบ้านว่าไม่สามารถวางแผนรับมือวิกฤตได้ หรือเพื่อนบ้านโทษกันในเรื่องการจัดการน้ำ การเบียดเบียนพื้นที่ การใช้ทรัพยากรโดยไม่เห็นแก่ส่วนรวม ซึ่งบั่นทอนความไว้วางใจที่เคยมีในชุมชนดั้งเดิม”^{๔๙} เมื่อความเชื่อมั่นในกันและกันลดลง ความร่วมมือใน

^{๔๗} สัมภาษณ์ชาวบ้านเพศชาย อายุ ๕๖ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๔๘} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๗.

^{๔๙} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

การฟื้นฟูชุมชน เช่น การช่วยกันซ่อมคันนา การแบ่งปันเครื่องมือเกษตร หรือการรวมกลุ่มเพื่อจัดการน้ำ ก็เริ่มลดน้อยลง สมาชิกบางคนเลือก ถอยห่างหรือแยกตัว จากกิจกรรมส่วนรวม กลายเป็นภาวะต่างคนต่างอยู่ ทั้งที่เคยเป็นชุมชนแบบเครือญาติที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นมาแต่เดิม “ในระดับครัวเรือน ความสัมพันธ์ภายในบ้านที่เต็มไปด้วยความตึงเครียดอาจกลายเป็นแหล่งผลิตความกดดันที่ส่งต่อถึงสมาชิกทุกคน โดยเฉพาะเด็กและผู้สูงอายุที่ไม่สามารถแสดงออกหรือปรับตัวได้ทัน ความห่างเหินจากกันทั้งทางกายภาพและจิตใจ ทำให้ สุขภาพจิตของทุกฝ่ายเสื่อมถอยลงอย่างต่อเนื่อง และสร้างบรรยากาศในชุมชนที่เต็มไปด้วยความระแวง ไม่ไว้วางใจ และขาดพลังร่วมในการก้าวข้ามวิกฤต”^{๕๐} จากความเสื่อมถอยของความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นผลกระทบที่มักตามมาหลังจากภัยพิบัติเกิดขึ้นซ้ำซาก และหากไม่มีการเสริมสร้างกระบวนการฟื้นฟูความสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์หรือความสามัคคีในชุมชน ความเปราะบางนี้จะยิ่งขยายวงกว้างและส่งผลต่อ ศักยภาพของชุมชนในการฟื้นฟูตนเอง ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ดังนั้น จากผลกระทบจากน้ำท่วมซ้ำซากต่อสุขภาพกายและสุขภาพใจของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เป็นปัญหาที่ ลึกซึ้ง ซับซ้อน และเชื่อมโยงกับทุกมิติของชีวิต ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว และจิตวิญญาณของผู้คนที่ได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะเมื่อปัญหานี้เกิดขึ้นเป็นระยะเวลานานและต่อเนื่องโดยไม่มีการแก้ไขอย่างเป็นระบบ การเผชิญหน้ากับโรคร้ายที่มากับน้ำ อุบัติเหตุ การทำงานหนักเกินกำลัง และการเข้าถึงบริการสุขภาพ ล้วนบั่นทอนสุขภาพกายของเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ความเครียด ความวิตกกังวล ความรู้สึกสิ้นหวัง รวมถึงภาวะซึมเศร้าและปัญหาสุขภาพจิตที่แฝงตัวอยู่ในครอบครัวและชุมชน เป็นผลกระทบที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าแต่ส่งผลกระทบไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

การแก้ไขปัญหานี้จึงไม่สามารถพึ่งพามาตรการใดมาตรการหนึ่งเพียงลำพัง หากต้องอาศัยแนวทางแบบบูรณาการที่ครอบคลุมและต่อเนื่อง ได้แก่การป้องกันโรคและสร้างเสริมสุขภาพกายอย่างรอบด้าน การฟื้นฟูสุขภาพจิตผ่านกิจกรรมจิตสังคมและการสนับสนุนในระดับครอบครัวและชุมชน การพัฒนาระบบสุขภาพชุมชนให้เข้มแข็ง พร้อมรับมือภัยพิบัติ การจัดบริการสาธารณสุขแบบเข้าถึงได้ง่าย คล่องตัว และไม่ทอดทิ้งกลุ่มเปราะบางในยามวิกฤต ทั้งหมดนี้จะเป็นกุญแจสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร และสร้างภูมิคุ้มกันทางสุขภาพที่แท้จริงต่อสถานการณ์น้ำท่วมซ้ำซากในระยะยาว

๔.๑.๕ ผลกระทบด้านปฏิสัมพันธ์และกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน

ผลกระทบด้านปฏิสัมพันธ์และกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มิได้สร้างผลกระทบเพียงต่อชีวิตความเป็นอยู่ของแต่ละครัวเรือนเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลโดยตรงต่อ โครงสร้างทางสังคมของ

^{๕๐} สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๗.

ชุมชน โดยเฉพาะในด้านของ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน และการดำเนินกิจกรรมส่วนรวม ซึ่งเคยเป็นหัวใจสำคัญของความเข้มแข็ง ความร่วมมือ และอัตลักษณ์ของวิถีชาวชนบท

๑) การลดลงของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน

การลดลงของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม วิถีชีวิตของชาวบ้านในตำบลไทรงามแต่เดิมมีลักษณะของความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในรูปแบบของ ชุมชนชนบทที่พึ่งพาอาศัยกัน ไม่ว่าจะเป็นญาติสนิท เพื่อนบ้าน หรือสมาชิกกลุ่มอาชีพเดียวกัน ล้วนมีวิถีความร่วมมือกันผ่านกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การช่วยกันซ่อมคันนา การทำบุญหมู่บ้าน งานวัด งานศพ หรือการรวมกลุ่มทำกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ วิถีดังกล่าวไม่เพียงเป็นมิติของการช่วยเหลือกันในทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังเป็น เครื่องยึดโยงความผูกพัน ความไว้วางใจ และการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน

อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดสถานการณ์น้ำท่วมซ้ำซาก ความจำเป็นเร่งด่วนในการ รับมือกับปัญหาเฉพาะหน้าของแต่ละครอบครัว เช่น การเก็บข้าวของหนีน้ำ การซ่อมแซมบ้านเรือน หรือการเร่งฟื้นฟูแปลงเกษตรหลังน้ำลด ทำให้สมาชิกแต่ละคนต้องหันกลับมาทุ่มเทเวลาและทรัพยากรเพื่อแก้ปัญหาของตนเองก่อน ส่งผลให้ เวลาที่เคยใช้ร่วมกันในกิจกรรมของชุมชนลดลงอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากนี้ ความไม่แน่นอนในเรื่องรายได้ ภาระหนี้สิน และความวิตกกังวลในชีวิตประจำวัน ยังก่อให้เกิดความตึงเครียดทางจิตใจและอารมณ์ ซึ่งมีผลให้ชาวบ้านบางส่วนหลีกเลี่ยงการเข้าสังคมหรือปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเพราะรู้สึกไม่พร้อม หรือไม่ต้องการเปิดเผยปัญหาภายในครอบครัว สิ่งเหล่านี้ทำให้ความสนิทสนม ความใกล้ชิด และ วัฒนธรรมการแบ่งปันในชุมชนเริ่มอ่อนแอลง ผลกระทบดังกล่าวไม่เพียงแต่ทำให้ชาวบ้านรู้สึกเหงาหรือแยกตัวออกจากสังคม แต่ยัง บั่นทอนพลังทางสังคมของชุมชน ในการรวมตัวกันจัดการปัญหาร่วม เช่น การจัดการน้ำ การรวมกลุ่มฟื้นฟู หรือการพัฒนาอาชีพทางเลือกอย่างมีระบบ เพราะขาดช่องทางสื่อสารและกลไกความไว้วางใจที่เคยมี การลดลงของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก เป็นผลกระทบที่ส่งผลลึกต่อโครงสร้างของความเข้มแข็งในชุมชน หากไม่มีกระบวนการฟื้นฟูความสัมพันธ์หรือกิจกรรมรวมพลังทางสังคมที่เหมาะสม ความเปราะบางนี้จะสะสมต่อเนื่อง และขัดขวางความสามารถของชุมชนในการรับมือกับภัยพิบัติและการพัฒนาตนเองในอนาคต

๒) กิจกรรมส่วนรวมหยุดชะงักหรือลดลง

กิจกรรมส่วนรวมหยุดชะงักหรือลดลง อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในบริบทของชุมชนชนบทไทย โดยเฉพาะในตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม กิจกรรมส่วนรวมถือเป็นแกนกลางของชีวิตทางสังคมที่ช่วยเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นงานบุญประเพณี งานวัด กลุ่มออมทรัพย์ประชาชน การประชุมกลุ่มเกษตรกร ชมรมผู้สูงอายุ หรือกิจกรรมนันทนาการของเยาวชน สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงสะท้อนความมีชีวิตชีวาและวัฒนธรรมของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การถ่ายทอดองค์ความรู้ และการสร้างพลังร่วมในการพัฒนาชุมชน

อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก สถานที่จัดกิจกรรม เช่น วัด ศาลาประชาคม โรงเรียน หรือศูนย์บริการชุมชน มักถูกน้ำท่วมขัง เส้นทางเข้าออกเสียหาย และสภาพแวดล้อมไม่

เอื้ออำนวย ทำให้ กิจกรรมเหล่านี้ต้องหยุดชะงัก ยกเลิก หรือเลื่อนออกไปโดยไม่มีกำหนด อีกทั้งภาระของแต่ละครัวเรือนที่ต้องทุ่มเทในการซ่อมแซมบ้านเรือน พื้นฟูพื้นที่เพาะปลูก หรือหารายได้ประทังชีวิต ยังทำให้สมาชิกในชุมชนไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมส่วนรวมได้แม้จะมีการจัดขึ้น

จากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในอดีต ครอบครัวเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มักมีความผูกพันกันแน่นแฟ้น ผ่านกิจกรรมร่วมกันในชีวิตประจำวัน เช่น การทำไร่ไถนาด้วยกัน การรับประทานอาหารพร้อมหน้าในทุมือ หรือการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องราวของแต่ละวัน กิจกรรมเหล่านี้แม้ดูเรียบง่าย แต่กลับมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรัก ความเข้าใจ และความอบอุ่นในครอบครัว ซึ่งถือเป็นรากฐานของความมั่นคงทางสังคมในชุมชนชนบท “อย่างไรก็ตาม เมื่อประสบกับสถานการณ์ น้ำท่วมซ้ำซาก อย่างต่อเนื่อง ครอบครัวเกษตรกรต้องเผชิญกับ ภาระทางเศรษฐกิจและความไม่มั่นคงในอาชีพ อย่างหนักหน่วง สมาชิกในครอบครัวที่เคยทำกิจกรรมร่วมกันอย่างพร้อมหน้า จึงต้องแยกย้ายไปทำงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว บางคนอาจต้องออกไปรับจ้างตั้งแต่เช้าตรู่ จนค่ำ บางคนทำงานเสริมหลายอย่างในวันเดียวจนแทบไม่มีเวลาพักผ่อน ส่งผลให้กิจกรรมที่เคยทำร่วมกันค่อย ๆ ลดลง หรือหายไป”^{๕๑} “การขาดเวลาทำกิจกรรมอย่างการดูแลสวน ปลูกผัก หรือเลี้ยงสัตว์ร่วมกัน ซึ่งเคยเป็นวิถีชีวิตเกษตรกรรมแบบครอบครัว ก็ส่งผลให้สมาชิกโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ขาดโอกาสในการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงและขาดความผูกพันกับพื้นฐานชีวิตของตนเอง”^{๕๒} อีกทั้ง การลดลงของกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว ยังส่งผลต่อการหยุดกิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้ กระทั่งแค่เรื่องความบันเทิงหรือวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังส่งผลให้เกิด ภาวะชะงักงันทางสังคม ที่ลึกซึ้งกว่านั้น คือการที่ชุมชนสูญเสียโอกาสในการสร้างบทสนทนา เชื่อมโยงปัญหา และหาทางออกอย่างมีส่วนร่วม ความรู้สึกผูกพันต่อกันลดลง ความเข้าใจในปัญหาของผู้อื่นลดน้อยลง และความสามารถในการรวมตัวเพื่อจัดการกับปัญหาสาธารณะ เช่น การวางแผนจัดการน้ำในอนาคต

นอกจากนี้ การที่ผู้สูงอายุและเยาวชนขาดเวทีพบปะและกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย ยังทำให้พวกเขาเผชิญกับภาวะโดดเดี่ยวและขาดความกระตือรือร้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตและคุณภาพชีวิตในระยะยาว การหยุดชะงักของกิจกรรมส่วนรวมในชุมชนอันเป็นผลจากน้ำท่วมซ้ำซาก ไม่เพียงทำให้ชุมชนเงียบเหงาและไร้ชีวิตชีวา แต่ยังเป็นการสะสมภาวะเสื่อมถอยของ ทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งเป็นรากฐานของการฟื้นตัวในยามวิกฤต หากไม่เร่งรื้อฟื้นเวทีหรือกิจกรรมร่วมของชุมชนขึ้นใหม่ ชุมชนจะสูญเสียพลังในการรวมตัวและพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

๓) ความสัมพันธ์ที่อ่อนแอลงจากความตึงเครียด

ความสัมพันธ์ที่อ่อนแอลงจากความตึงเครียด อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เมื่อชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน สิ่งตามมาอย่างเลี่ยงไม่ได้คือ ภาวะความเครียดสะสม ทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ความเสียหายทางเศรษฐกิจ การสูญเสียพืชผล และความไม่แน่นอน

^{๕๑} สัมภาษณ์เกษตรกรเพศชาย อายุ ๕๘ ปี, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

^{๕๒} สัมภาษณ์เกษตรกรเพศชาย อายุ ๖๒ ปี, เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

ในการประกอบอาชีพ ทำให้สมาชิกในชุมชนต้องทุ่มเททรัพยากรทุกด้านเพื่อความอยู่รอด ส่งผลให้บรรยากาศของความไว้นื้อเชื่อใจที่เคยมีเริ่มเปลี่ยนแปลง “ในช่วงวิกฤต หลายครอบครัวเริ่มเกิดความเครียดทั้งจากภายในและภายนอกบ้าน บางรายอาจเริ่มมองหาสาเหตุของปัญหาจากบุคคลอื่น เช่น กล่าวโทษเพื่อนบ้านว่าเปิดทางน้ำไม่เป็นระบบ ไม่แจ้งเตือนเมื่อมีน้ำหลาก หรือไม่ยอมแบ่งปันทรัพยากร เช่น อุปกรณ์สูบน้ำ เครื่องจักรกล หรือแม้แต่ถุงยังชีพ พฤติกรรมเหล่านี้ค่อย ๆ สร้างความรู้สึกไม่ไว้วางใจกันในชุมชน แม้ในกลุ่มที่เคยมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น”^{๕๓} ความไม่ไว้วางใจกันดังกล่าวยังส่งผลให้เกิด การแบ่งฝักแบ่งฝ่ายทางความคิด เช่น กลุ่มที่สนับสนุนแนวทางการจัดการน้ำแบบหนึ่ง กับอีกกลุ่มที่เห็นต่าง หรือบางกรณีก็เกิดความขัดแย้งระหว่างครอบครัวเก่าแก่กับกลุ่มที่ย้ายมาอยู่ใหม่ ซึ่งแต่เดิมอาจไม่มีปัญหา แต่เมื่อต้องแย่งชิงทรัพยากรที่จำกัดและไม่มีระบบการจัดการอย่างเป็นธรรม ปัญหาเล็กน้อยจึงกลายเป็นความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง

สิ่งที่รุนแรงยิ่งไปกว่าความขัดแย้งในระยะสั้น คือการที่ความสมัครสมานสามัคคีในชุมชนเริ่ม ลดลงอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนไม่กล้าร่วมประชุม ไม่เข้าร่วมกิจกรรม หรือหลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์กับบางกลุ่ม ส่งผลให้ กลไกการแก้ปัญหาาร่วมกัน เช่น การวางแผนจัดการน้ำ การตั้งกองทุนช่วยเหลือ หรือการจัดการภัยพิบัติแบบมีส่วนร่วม อ่อนแอลงหรือใช้การไม่ได้ ซึ่งทำให้การรับมือภัยในอนาคตยิ่งยากขึ้น ความสัมพันธ์ในชุมชนที่เคยเป็นรากฐานของความร่วมมือ เมื่อถูกกระทบจากปัญหาเศรษฐกิจและภัยพิบัติอย่างต่อเนื่อง ย่อมเริ่มอ่อนแอลง หากไม่มีการฟื้นฟูความเข้าใจระหว่างกัน สร้างเวทีการสื่อสารอย่างเท่าเทียม และส่งเสริมกระบวนการสมานฉันท์ที่มุ่งสู่การแก้ปัญหาาร่วม ชุมชนอาจสูญเสียทุนทางสังคมที่เคยมี และกลายเป็นสังคมที่เปราะบางในระยะยาว

๔) การขาดโอกาสในการรวมพลังฟื้นฟูชุมชน

การขาดโอกาสในการรวมพลังฟื้นฟูชุมชน อันเนื่องมาจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรในตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เมื่อชุมชนเผชิญกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก ความเสียหายที่เกิดขึ้นไม่เพียงส่งผลกระทบต่อปัจเจกบุคคลหรือแต่ละครัวเรือนเท่านั้น หากแต่ยังมีผลกระทบเชิงโครงสร้างต่อ ศักยภาพในการฟื้นฟูร่วมกันของชุมชน โดยเฉพาะเมื่อขาดการวางแผน และสนับสนุนที่เป็นระบบ ทำให้การฟื้นตัวหลังภัยพิบัติกลายเป็นเพียง การเยียวยาเฉพาะหน้าในระดับครัวเรือน มากกว่าจะเป็น การฟื้นตัวเชิงชุมชนที่มีพลังร่วมและยั่งยืน

ในบริบทของตำบลไทรงาม ซึ่งมีพื้นฐานของชุมชนเกษตรกรรม การจัดการปัญหาหลังน้ำท่วมจำเป็นต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของหลายฝ่าย เช่น การจัดสรรทรัพยากรน้ำ การซ่อมระบบคันนา การบูรณะโครงสร้างพื้นฐาน หรือการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนในชุมชน แต่เมื่อแต่ละครัวเรือนต่างต้องเร่งฟื้นฟูทรัพย์สินของตนเอง โดยไม่มีการประสานหรือสนับสนุนในระดับหมู่บ้าน กลับทำให้เกิด การฟื้นฟูที่แยกส่วน ขาดการบูรณาการ และไม่สามารถสร้างผลรวมของพลังชุมชนได้อย่างแท้จริง “นอกจากนี้ การขาดกิจกรรมส่วนรวม เช่น การประชุมกลุ่มเกษตรกร การลงแขก หรือเวทีพูดคุยวางแผนหลังภัยพิบัติ ยังทำให้ ขาดพื้นที่กลางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สะท้อนปัญหา หรือเสนอแนวทางร่วม ผลที่ตามมาคือ ความพยายามในการฟื้นฟูของแต่ละบ้านไม่เชื่อมโยงกัน ขาด

^{๕๓} สัมภาษณ์เกษตรกรท่านหนึ่ง เพศชาย อายุ ๕๖ ปี, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม และไม่สามารถสร้างผลกระทบทางบวกในภาพรวมของชุมชนได้”

การขาดโอกาสในการรวมพลังนี้ ยังทำให้ขาดผู้นำหรือกลุ่มแกนนำชุมชนที่มีบทบาทชัดเจนในการประสานการฟื้นฟู ซึ่งจะส่งผลต่อเนื่องไปถึงความสามารถในการเข้าถึงความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือองค์กรภายนอก เพราะขาดตัวแทนที่สามารถสื่อสารและเคลื่อนประเด็นปัญหาได้อย่างเป็นระบบ การฟื้นฟูที่เกิดขึ้นแบบกระจัดกระจาย ไม่ประสานกัน และขาดพลังจากฐานรากของชุมชน จะทำให้ความสามารถในการฟื้นตัวในระยะยาวของตำบลไทรงามอ่อนแอลง และส่งผลต่อเนื่องไปถึงความสามารถในการปรับตัวต่อภัยพิบัติในอนาคต การสร้างกลไกการมีส่วนร่วม ฟื้นฟูเวทีสาธารณะ และเสริมพลังเครือข่ายภายในจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อ เปลี่ยนจากการฟื้นฟูรายบุคคลไปสู่การฟื้นฟูแบบชุมชนทั้งระบบ

จากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากส่งผลกระทบหลักซึ่งต่อ สายใยทางสังคม ภายในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยเฉพาะในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน เมื่อปฏิสัมพันธ์ลดลง กิจกรรมร่วมกันหยุดชะงัก และความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมลดน้อยถอยลง สิ่งเหล่านี้ล้วนบั่นทอน พลังภายในที่เป็นรากฐานของการรวมตัวและการพัฒนาชุมชน การขาดการสื่อสาร ความไว้วางใจ และโอกาสในการรวมพลังฟื้นฟู ทำให้ชุมชนขาดความพร้อมในการเผชิญกับวิกฤตซ้ำซากในอนาคตอย่างเป็นระบบ หากไม่มีมาตรการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางสังคม ส่งเสริมเวทีปฏิสัมพันธ์ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน ความเปราะบางนี้จะทวีความรุนแรงขึ้น และขัดขวางความเป็นไปได้ของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว การจัดการภัยพิบัติในมิติของชุมชนจึงต้องควบคู่ไปกับการฟื้นฟูทางสังคม ไม่ใช่เพียงการซ่อมแซมทางกายภาพ แต่ต้องเยียวยาหัวใจของชุมชน ไปพร้อมกัน เพื่อให้การพัฒนาสามารถเดินหน้าต่อไปได้อย่างมีพลังและมั่นคงได้

แผนภูมิที่ ๔.๑ ผลกระทบต่อเกษตรกรจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในชุมชนตำบลไทรงาม

๔.๒ การออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ในการการออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้มีกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรม ให้บรรลุวัตถุประสงค์ ดังนี้

๔.๒.๑ การเตรียมการ : การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาแนวทางแก้ไข

เพื่อให้เกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงามสามารถดำรงชีวิตและประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืนในท่ามกลางภาวะน้ำท่วมซ้ำซาก จึงจำเป็นต้องเริ่มต้นจาก กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวิเคราะห์ปัญหา และ ค้นหาแนวทางจัดการพื้นที่อย่างเหมาะสม ผ่านการระดมความคิดเห็นอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับองค์ความรู้สมัยใหม่ แนวทางการดำเนินการมีดังนี้

ภาพที่ ๔.๓ การจัดเวทีชุมชน

๑) การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น

การจัดเวทีประชาคมหมู่บ้านถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยมุ่งให้ประชาชนในพื้นที่ได้ร่วมกัน ถอดบทเรียนปัญหา วางแผนการจัดการน้ำ และกำหนดแนวทางการปรับตัวที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง โดยได้มีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) การเชิญกลุ่มตัวแทนทุกภาคส่วนเข้าร่วมเวที คัดเลือกตัวแทนจาก กลุ่มอาชีพหลัก ได้แก่ ผู้ปลูกข้าว ผู้ปลูกพืชผักสวนครัว ผู้เลี้ยงสัตว์ และกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน รวมถึงตัวแทน กลุ่มสตรี ผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้นำชุมชน อสม. และกลุ่มเครือข่ายที่เคยร่วมแก้ปัญหาซ้ำซากในอดีต ใช้การเชิญผ่าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. หรือแกนนำกลุ่มอาชีพ เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและเปิดโอกาสให้หลากหลายเสียงได้มีส่วนร่วม

(๒) การใช้เครื่องมือชุมชนในการวิเคราะห์ แผนที่ชุมชน (Community Mapping) ให้ชาวบ้านร่วมกันเขียนแผนที่พื้นที่ของตนเองบนแผ่นใหญ่ เพื่อระบุจุดที่น้ำท่วมซ้ำซาก จุดน้ำไหล จุด

ระบายน้ำไม่ได้ พื้นที่เปราะบาง เช่น โรงเรียน วัด สวนผัก ฯลฯ ไทม์ไลน์น้ำท่วม (Flood Timeline) สร้างเส้นเวลาแสดงเหตุการณ์น้ำท่วมในรอบ ๕-๑๐ ปี เพื่อสะท้อนว่าเกิดน้ำท่วมเมื่อใด รุนแรงเพียงใด และผลกระทบในแต่ละครั้งเป็นอย่างไร ช่วยกันวิเคราะห์หา สถานการณ์แย่ง ดีขึ้น หรือทรงตัว และสาเหตุเกี่ยวข้องกับปัจจัยใด เช่น ปริมาณฝน โครงสร้างพื้นฐาน การจัดการน้ำ

(๓) เปิดเวทีสะท้อนปัญหาและบทเรียน ให้แต่ละกลุ่มเสนอ ปัญหาและความเดือดร้อน ที่ตนเองเผชิญจากน้ำท่วม เช่น พืชผลเสียหาย สัตว์ล้มตาย เข้าไม่ถึงความช่วยเหลือ ฯลฯ เปิดโอกาสแลกเปลี่ยนว่า เคยมีแนวทางใดที่ลองใช้แล้วได้ผล หรือไม่ได้ผล เช่น การยกคอกสัตว์ การขุดร่องน้ำ การใช้วัสดุป้องกัน ฯลฯ จัดทำ บัญชีบทเรียน (Lessons Learned) เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการออกแบบแผนปรับตัว

(๔) บันทึกข้อมูลและจัดทำสรุปข้อเสนอชุมชน สรุปปัญหาหลัก จุดเปราะบาง กลุ่มที่ได้รับผลกระทบ และแนวทางที่ชุมชนอยากให้เกิดขึ้นจริง จัดทำ รายงานเวทีประชาคม เพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการวางแผนระดับตำบล และประสานกับหน่วยงานภายนอก เช่น อบต., ปภ., กรมชลประทาน, สถาบันการศึกษา ฯลฯ

ทั้งนี้ เวทีประชาคมหมู่บ้านที่ออกแบบอย่างมีส่วนร่วม จะทำให้ชุมชนเกิด การเรียนรู้ร่วมกัน รู้จักพื้นที่ของตนเองอย่างลึกซึ้ง และเริ่มต้นคิดอย่างเป็นระบบในการอยู่ร่วมกับน้ำอย่างยั่งยืน ไม่ใช่เพียงการรอความช่วยเหลือภายนอก แต่เป็นจุดเริ่มต้นของ ชุมชนที่จัดการตนเองได้ อย่างแท้จริง

๒) การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาแบบมีส่วนร่วม

การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาแบบมีส่วนร่วม ในการวางแผนปรับตัวเพื่อดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาอย่างรอบด้านและมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในชุมชน ถือเป็นหัวใจสำคัญ เพราะจะช่วยให้ชาวบ้านเข้าใจ รากของปัญหา อย่างเป็นระบบ และสามารถออกแบบแนวทางแก้ไขได้อย่างตรงจุด โดยควรใช้กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้สะท้อนประสบการณ์จริงและร่วมกันจัดกลุ่มปัญหา อย่างเป็นหมวดหมู่ โดยได้มีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) เริ่มจากการระดมความคิดโดยใช้คำถามกระตุ้นเพราะอะไรน้ำจึงท่วมทุกปี? จุดไหนที่น้ำท่วมบ่อยที่สุด และเกิดจากอะไร? อะไรคืออุปสรรคสำคัญที่ทำให้จัดการน้ำไม่ได้? ให้ชาวบ้านช่วยกันวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เทคนิคภาพใหญ่ เช่น แผนที่ชุมชน หรือกระดานความคิด (Mind Mapping)

(๒) สรุปปัจจัยสาเหตุที่พบบ่อย จากเวทีพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มักจะพบสาเหตุที่ซ้ำกันในหลายหมู่บ้าน เช่นสภาพภูมิประเทศ พื้นที่ราบลุ่ม อยู่ต่ำกว่าระดับน้ำในแม่น้ำท่าจีน ทำให้น้ำระบายออกช้า หรือขังนาน โครงสร้างชลประทานไม่เพียงพอ ไม่มีประตูระบายน้ำหรือสถานีสูบน้ำที่มีประสิทธิภาพเพียงพอ คูคลองตื้นเขินหรืออุดตัน จากการทิ้งขยะหรือไม่มีการขุดลอกมาหลายปี ขาดการจัดการน้ำแบบบูรณาการ หน่วยงานทำงานแยกกัน หรือไม่มีการประสานระหว่างท้องถิ่นกับหน่วยงานระดับจังหวัด การขยายพื้นที่อยู่อาศัยและเกษตรกรรม ไปในเขตทางระบายน้ำเดิม หรือปิดกั้นเส้นทางน้ำ ปัจจัยทางสภาพภูมิอากาศ ฝนตกหนักมากขึ้นในช่วงสั้น ๆ และไม่มีพื้นที่รับน้ำ

(๓) การจัดกลุ่มปัญหาเป็น ๓ ระดับเพื่อการวางแผน เพื่อให้สามารถออกแบบแผนแก้ไข และการปรับตัวได้ตรงจุด ควรจำแนกสาเหตุของปัญหาออกเป็น ๓ ระดับ ดังนี้

ก) ปัญหาเชิงพื้นที่ พื้นที่ลุ่มต่ำ / จุดน้ำขังซ้ำซาก คลองระบายน้ำแคบ / ไม่เชื่อมต่อ การใช้ที่ดินไม่เหมาะสมกับภูมิประเทศ

ข) ปัญหาเชิงอาชีพ พืชที่ปลูกไม่ทนน้ำ คอกสัตว์อยู่ในพื้นที่ต่ำ การลงทุนด้านเกษตรไม่มีระบบป้องกันความเสี่ยง ขาดทางเลือกอาชีพในช่วงน้ำท่วม

ค) ปัญหาเชิงโครงสร้างสังคม ขาดการรวมกลุ่มของเกษตรกร การวางแผนรับมือน้ำท่วมยังเป็นรายครัวเรือน ไม่ใช่ชุมชน ขาดการมีส่วนร่วมของเยาวชนและกลุ่มเปราะบางในการจัดการน้ำ การจัดสรรทรัพยากรและการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกยังไม่ทั่วถึง

(๔) ผลลัพธ์ที่คาดหวังจากขั้นตอนนี้ ชาวบ้านเกิดความเข้าใจร่วมกันใน ที่มา ของปัญหา เกิดการตื่นรู้ในระดับชุมชนว่า ปัญหาน้ำท่วมไม่ใช่เรื่องของธรรมชาติเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคมและการจัดการ ได้ชุดข้อมูลพื้นฐานสำหรับออกแบบแนวทางการปรับตัวและจัดการน้ำท่วมที่ตอบโจทย์บริบทจริงของพื้นที่

๓) การรวบรวมข้อเสนอแนวทางการปรับตัว

ขั้นตอนนี้เป็นการเปลี่ยนผ่านจาก การวิเคราะห์ปัญหา ไปสู่ การออกแบบแนวทางแก้ไข โดยเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านเป็นผู้เสนอ แนวทางการอยู่ร่วมกับน้ำอย่างสร้างสรรค์และสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น ภายใต้แนวคิดการปรับตัวเชิงรุก ไม่ใช่เพียงการรอรับมือภัยพิบัติเท่านั้น แต่คือการอยู่กับน้ำอย่างเข้าใจและยั่งยืน โดยได้มีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) ระดมความคิดเห็นเรื่อง อยู่กับน้ำอย่างไรจัดเวทีแลกเปลี่ยนในกลุ่มอาชีพหรือกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มปลูกข้าว กลุ่มเลี้ยงสัตว์ ผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน โดยใช้คำถามกระตุ้น เช่น เราสามารถปรับตัวอย่างไร หากน้ำยังท่วมแบบนี้ไปอีก ๕ ปี? พอลจะมีวิธีทำเกษตรที่อยู่รอดได้ในน้ำไหม? เคยมีใครลองทำอะไรที่ได้ผลหรือไม่? ให้ชาวบ้านเขียนข้อเสนอใส่กระดาษ หรือใช้วิธีวาดแผนภาพร่วมกัน ตัวอย่างแนวคิดที่มักจะได้จากเวที การปลูกพืชทนน้ำ เช่น ข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองที่ปลูกช่วงปลายฝน หรือพืชสวนครัวที่ลอยกระถางได้ การสร้างคันดินรอบแปลงนา ยกยกระดับพื้นที่เกษตรให้ปลอดภัยน้ำขัง พร้อมวางท่อระบายน้ำแบบง่าย ๆ การเลี้ยงสัตว์ในที่สูง เช่น สร้างคอกสัตว์ยกพื้น หรือใช้เรือนเลี้ยงสัตว์แบบลอยน้ำ

(๒) เสนอแนวคิด การใช้พื้นที่อุ้มน้ำในชุมชน พื้นที่ลุ่มต่ำที่ไม่เหมาะทำเกษตร อาจพัฒนาเป็น แก้มลิงชุมชนหรือหนองน้ำสาธารณะ ทำหน้าที่รองรับน้ำส่วนเกิน พิจารณาใช้ พื้นที่วัด พื้นที่ว่างของ อบต. หรือที่ดินว่างเปล่าของเอกชน ที่สามารถขอความร่วมมือใช้เป็นเขตหนองน้ำ เชื่อมโยงกับโครงการระดับอำเภอหรือจังหวัด เช่น แผนแม่บทลุ่มน้ำท่าจีน

(๓) เสนอแนวคิดกลไกชุมชนรับมือภัย กลุ่มเฝ้าระวังน้ำท่วมระดับหมู่บ้าน จัดเวรยามเฝ้าระดับน้ำ แจ้งเตือนเมื่อน้ำหลาก หรือเปิดทางระบายน้ำร่วมกัน ศูนย์เตือนภัยชุมชน หรือจุดประสานงานที่ใช้อุปกรณ์ง่าย ๆ เช่น วิทยุสื่อสาร โทรศัพท์กลุ่ม หรือไลน์กลุ่ม เพื่อบริหารงานสถานการณ์ร่วมมือกับ อสม., อปพร., ผู้นำชุมชน และเยาวชนจิตอาสา

ผลลัพธ์ที่คาดหวัง ได้ ชูข้อเสนอของชาวบ้านที่เกิดจากประสบการณ์จริงและสอดคล้องกับบริบท ชุมชนเริ่มเห็นตนเองเป็นเจ้าของแนวทาง ไม่รอความช่วยเหลือจากภายนอกเพียงอย่างเดียว เกิด ต้นแบบการปรับตัวระดับครัวเรือน-กลุ่ม-หมู่บ้าน ที่สามารถนำไปพัฒนาต่อในระดับแผนชุมชน

๔) การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก

ในการวางรากฐานการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก เช่น ชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม หนึ่งในหัวใจสำคัญของความยั่งยืนคือ การมีพันธมิตรและเครือข่ายความร่วมมือ จากหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนทรัพยากร ความรู้ เทคโนโลยี และการประสานเชิงนโยบายให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยได้มีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมเวทีวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต./เทศบาล) สนับสนุนงบประมาณระดับท้องถิ่น และมีหน้าที่ในการดูแลโครงสร้างพื้นฐาน สำนักงานเกษตรอำเภอ ให้คำแนะนำทางเทคนิคด้านการปรับตัวของพืช สัตว์ และการเกษตรในพื้นที่น้ำท่วม สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (ปภ.) ร่วมวางแผนเตือนภัยและระบบเฝ้าระวังในระดับชุมชน สำนักงานทรัพยากรน้ำหรือกรมชลประทาน ให้ข้อมูลแผนแม่บทการจัดการลุ่มน้ำ และสนับสนุนโครงการระบายน้ำ สถานศึกษาในพื้นที่ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏ/เกษตรศาสตร์ สนับสนุนองค์ความรู้ วิจัย พัฒนาโมเดลเกษตรทางเลือก หรือส่งนักศึกษาฝึกงานเพื่อพัฒนาชุมชน

(๒) พัฒนาแผนความร่วมมือระยะยาว (Partnership Plan) การดำเนินงานร่วมกับภาคีภายนอกควรมุ่งเน้นไปที่โครงการที่มีความต่อเนื่องและวัดผลได้ เช่น การขุดลอกคูคลอง และฟื้นฟูแหล่งน้ำธรรมชาติ ประสาน อบต. ร่วมกับกรมชลประทาน เพื่อขุดลอกคลองในช่วงหน้าแล้ง พร้อมจัดงบประมาณร่วมจากจังหวัด จัดกิจกรรม วันรวมพลังฟื้นฟูลำคลอง โดยใช้แรงงานจิตอาสาจากในชุมชนและเยาวชน การวางระบบชลประทานขนาดเล็กในชุมชน ขอสนับสนุนงบประมาณจาก อบจ./สำนักพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างร่องน้ำ คั่นนา หรือระบบน้ำหยดแบบต้นทุนต่ำ การจัดอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วม เชิญเกษตรอำเภอ หรือวิทยากรจากมหาวิทยาลัย จัดอบรมหลักสูตร เช่น การเลือกพืชทนน้ำ การยกพื้นคอกสัตว์ การจัดทำธนาคารน้ำใต้ดิน/เกษตรทฤษฎีใหม่แบบประยุกต์ การประกันความเสี่ยงทางการเกษตร (เช่น ประกันภัยข้าวนาปี)

(๓) การตั้งคณะกรรมการร่วมภาคีการจัดการปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากร่วมกัน ประกอบด้วยตัวแทนจากชุมชน ตัวแทน อปท. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และภาควิชาการ ทำหน้าที่วางกรอบแผนงาน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา ประสานงบประมาณ และติดตามความคืบหน้าร่วมกัน

ผลลัพธ์ที่คาดหวัง เกิดความเข้าใจร่วมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐ ในการพัฒนาและปรับตัว ชุมชนมี พันธมิตรทางวิชาการและการเงิน ที่ช่วยสนับสนุนความยั่งยืน แผนการจัดการน้ำและการพัฒนาอาชีพ ขยายผลได้ในระดับตำบลหรืออำเภอ

แผนภูมิที่ ๔.๒ กระบวนการเตรียมการ

๔.๒.๒ การวางแผน : การร่วมกันออกแบบพื้นที่ตามแนวคิด โคกหนอง นา โมเดล และภูมิปัญญาชุมชน

ในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม แนวคิด โคก หนอง นา โมเดล และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน โดยมุ่งเน้น การจัดการพื้นที่เกษตรแบบผสมผสาน การบริหารน้ำ และการฟื้นฟูระบบนิเวศ พร้อมกับเสริมพลังให้ ชุมชนใช้ภูมิปัญญาของตนเองอย่างมีคุณค่า โดยได้มีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการดังนี้

ภาพที่ ๔.๔ แกนนำเกษตรกรร่วมลงพื้นที่และออกแบบการจัดการร่วมกัน

๑) ร่วมวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่

เวทีนี้เป็นก้าวแรกของการออกแบบพื้นที่ตามแนวคิด โคก หนอง นา โมเดล ร่วมกับภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เพื่อให้ชาวบ้านสามารถ มองเห็น-เข้าใจ-ออกแบบ การใช้ที่ดินของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก

วัตถุประสงค์ของเวที เพื่อให้ชาวบ้านรู้จักการวิเคราะห์ศักยภาพของที่ดินของตนเองอย่างรอบด้าน เพื่อระบุจุดแข็ง-จุดอ่อนของพื้นที่ เช่น จุดท่วมขัง พื้นที่น้ำไหลผ่าน เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการออกแบบโคก หนอง นา อย่างเหมาะสม

ขั้นตอนดำเนินการ

๑. แนะนำหลักการวิเคราะห์พื้นที่อย่างเข้าใจง่าย อธิบายปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อการจัดการที่ดิน เช่น ลักษณะดิน ดินเหนียว ดินร่วน ดินทราย มีการระบายน้ำดีหรือไม่ ความลาดเอียงของพื้นที่ ส่งผลต่อการไหลของน้ำ ความถี่ในการท่วมซ้ำ ท่วมบ่อย/ท่วมนาน การไหลของลมและทิศทางฝน มีผลต่อพืชที่ปลูก แหล่งน้ำใกล้เคียง และการเข้าถึงน้ำในหน้าแล้ง

๒. ใช้แผนที่ชุมชน หรือ แผนที่แปลงเกษตร แจกกระดาษแผ่นใหญ่ให้แต่ละครอบครัววาดแผนที่แปลงของตนเอง หรือรวมกันวาดแผนที่ระดับหมู่บ้าน ให้ชาวบ้านระบุบนแผนที่ จุดน้ำท่วมขัง จุดสูง-ต่ำ ทางน้ำไหล จุดปลูกพืช-จุดเลี้ยงสัตว์-จุดที่ควรขุดหนอง โครงสร้างที่มีอยู่ เช่น โรงเรือน บ้าน คอกสัตว์

๓. วิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละส่วน ใช้คำถามกระตุ้น เช่น พื้นที่ตรงนี้...น้ำขังไหม? ควรใช้ทำอะไรแทน? ตรงนี้ดินแข็งไหม? ควรยกโคกหรือไม่? จุดนี้เคยมีปัญหาอะไร? พอจะหน่วงน้ำไว้ได้หรือเปล่า? ให้ชาวบ้านลองจำแนกที่ดินของตนเองเป็น ๔ ฟังก์ชันหลัก หน่วงน้ำ พื้นที่รองรับน้ำในช่วงฝนตกหนัก (ปล่อยให้น้ำขัง) กักน้ำ พื้นที่ขุดหนองหรือทำแหล่งเก็บน้ำใช้ในหน้าแล้ง ระบายน้ำ พื้นที่ที่เป็นทางน้ำไหล ต้องไม่ปิดกั้น ปลูกพืช พื้นที่สูงที่เหมาะสมปลูกไม้ยืนต้น หรือพืชเศรษฐกิจทนน้ำ

จากกิจกรรมได้พบว่า เกษตรกรแกนนำเกิดความเข้าใจในลักษณะพื้นที่ของตนเอง มีแผนที่เบื้องต้นของแต่ละแปลงหรือแต่ละกลุ่มอาชีพ วางรากฐานสำหรับการออกแบบพื้นที่โคก หนอง นา ที่เหมาะกับจริง เปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านเรียนรู้จากกันและกัน และเริ่มเห็นแนวทางร่วมของทั้งหมู่บ้าน

๒) ติดตั้งความรู้ “โคก หนอง นา โมเดล”

ในการออกแบบพื้นที่เพื่อการปรับตัวต่อปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก การแนะนำแนวคิด โคก หนอง นา โมเดล ให้กับชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ถือเป็นแนวทางที่ช่วยเปลี่ยนพื้นที่เสี่ยงให้กลายเป็นพื้นที่แห่งโอกาส โดยมุ่งเน้นทั้งการจัดการน้ำ การสร้างความมั่นคงทางอาหาร และการฟื้นฟูระบบนิเวศแบบองค์รวม องค์ประกอบหลักของ โคก หนอง นา โมเดล

(๑) โคก – พื้นที่ยกสูง คือการถมพื้นที่บางส่วนให้สูงขึ้นเพื่อป้องกันน้ำท่วม เหมาะสำหรับการปลูก ไม้ยืนต้น เช่น มะม่วง มะขาม มะพร้าว หรือพืชตระกูลถั่ว ใช้เป็นพื้นที่สำหรับปลูก ผักสวนครัว หรือพืชอาหารที่เก็บกินได้ตลอดปี สามารถใช้เป็นพื้นที่ปลอดภัยสำหรับ สร้างคอกสัตว์หรือโรงเรือน ในช่วงน้ำหลาก ดินที่ได้จากการขุดหนองสามารถนำมาใช้ถมโคก ลดต้นทุน

(๒) หนอง – แหล่งกักเก็บน้ำ เป็นแหล่งน้ำที่ขุดไว้เพื่อเก็บน้ำฝน และรองรับน้ำส่วนเกินในฤดูฝน สามารถใช้สำหรับ เลี้ยงปลา เพาะบัว พักน้ำสำหรับรดพืช หรือนำน้ำไปใช้ในฤดูแล้ง ทำหน้าที่เป็น พื้นที่หนองน้ำ เพื่อไม่ให้เกิดน้ำขังในพื้นที่เพาะปลูก หากออกแบบให้มีชั้นดินเลนและชั้นทราย จะช่วยซึมน้ำลงสู่ชั้นใต้ดินได้ดีขึ้น

(๓) นา – พื้นที่ผลิตอาหาร เป็นพื้นที่สำหรับปลูกข้าว พืชอาหาร หรือพืชเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับฤดูกาล หากอยู่ในพื้นที่เสี่ยงน้ำท่วม สามารถเลือกปลูก พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ทนน้ำได้ดี เช่น ข้าวเหนียวลิ้มผิว ข้าวสังข์หยด เมื่อไม่ได้ปลูกข้าว อาจปรับพื้นที่ทำนาเป็น แปลงผัก พืชสมุนไพร หรือเลี้ยงเป็ดในนาข้าวหมุนเวียน เพื่อเพิ่มรายได้

วิธีนำเสนอให้ชุมชนเข้าใจง่าย ใช้แผนภาพประกอบ/แผนผังโคก หนอง นา ชัดเจน นำเกษตรกรต้นแบบ ที่เคยทำมาแล้วในพื้นที่ใกล้เคียงมาเล่าให้ฟัง ใช้เกมหรือกิจกรรมกลุ่ม เช่น การจับคู่ปัญหา-แนวทางโคกหนองนา เพื่อกระตุ้นให้คิดเชื่อมโยง เพราะ โคก หนอง นา โมเดล ไม่ใช่แค่เรื่องของ การออกแบบพื้นที่เท่านั้น แต่เป็น กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับธรรมชาติ ที่ช่วยให้เกษตรกรเปลี่ยนวิกฤตน้ำท่วมให้กลายเป็นโอกาสของการฟื้นตัว พึ่งตนเอง และสร้างชีวิตที่มั่นคงและยั่งยืนจากฐานทรัพยากรที่มีอยู่เดิม “ข้อดีของโมเดลในบริบทน้ำท่วมซ้ำซาก ลดความเสี่ยงจากน้ำท่วม พื้นที่โคกและหนองทำหน้าที่กักเก็บน้ำและป้องกันไม่ให้พืชหรือสัตว์เสียหายทั้งหมด เพิ่มความมั่นคงทางอาหาร ด้วยระบบเกษตรผสมผสานที่มีพืชหลายชนิด ปลา ผัก ผลไม้ และข้าวในพื้นที่เดียวกัน พื้นฟูระบบนิเวศ ปลูกไม้ยืนต้นช่วยดูดซับน้ำ ช่วยลดดินถล่ม และเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดิน ลดต้นทุนระยะยาว ลดการพึ่งพาเคมีภัณฑ์ มีน้ำใช้ตลอดปี มีอาหารกินจากแปลงของตนเอง”^{๕๔}

๓) บูรณาการภูมิปัญญาชุมชนเข้ากับการออกแบบที่เหมาะสม

การผสมผสานองค์ความรู้จากแนวคิด โคก หนอง นา โมเดล เข้ากับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม คือหัวใจของการออกแบบพื้นที่ปรับตัวต่อปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง เพราะองค์ความรู้จากประสบการณ์ของคนในพื้นที่มีความสอดคล้องกับบริบทแวดล้อม และสามารถนำไปใช้จริงได้ทันที โดยได้มีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) เชิญปราชญ์ชาวบ้าน หรือเกษตรกรต้นแบบในพื้นที่มาร่วมถ่ายทอด จัดเวทีเรียนรู้ภาคสนามหรือวงเสวนา โดยเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านที่มีประสบการณ์ตรงได้ร่วมแบ่งปันเทคนิคและภูมิปัญญา เช่น การปลูกไม้พื้นบ้านกั้นน้ำกักเซาะเช่น การใช้ต้นกก ต้นไคร้ย่อย หรือต้นโมกกรมคลองปลูกริมคันนา ช่วยป้องกันน้ำพัดดินทลาย ลดความเสี่ยงต่อพืชหลักในแปลง การขุดคูน้ำแบบมีฝายชะลอใช้แนวคิดจาก ฝายชะลอน้ำ หรือ ทามน้ำ ที่ปรับใช้ในพื้นที่ราบ เช่น การขุดคูเล็กเป็นแนวตารางรอบพื้นที่ พร้อมทำฝายไม้ไผ่หรือดินเพื่อหนองน้ำให้ค่อย ๆ ซึมลงดิน การใช้วัสดุเหลือใช้สร้างแปลงยกพื้นหรือเรือนเพาะชำลอยน้ำ เช่น การใช้ลังไม้ พาเลต หรือโฟมเหลือใช้ มาประกอบเป็นฐานปลูกผักในช่วงน้ำท่วม หรือใช้ถังน้ำเก่าเป็นแปลงลอยน้ำเพาะต้นกล้าได้ตลอดฤดู

^{๕๔} สัมภาษณ์แกนนำเกษตรกรท่านหนึ่ง เพศชาย อายุ ๖๑ ปี, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๗.

(๒) พัฒนาตัวอย่าง โคกหนองนาในบริบทของไททรงาม สร้างแบบจำลอง (โมเดล) หรือแปลงนำร่องที่มีการประยุกต์ทั้งศาสตร์พระราชและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น โคกที่ปลูกไม้ยืนต้น พื้นบ้านผสมสมุนไพร เช่น ข่า ตะไคร้ ไพล หนองที่เลี้ยงปลาตก ควบคู่กับบัวหลวงหรือผักบุ้งน้ำ เพื่อให้น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด พื้นที่นาปรับใช้ปลูกข้าวเหนียวพื้นเมือง หรือปลูกพืชอายุสั้นแบบหมุนเวียนในฤดูที่ไม่ท่วม จัดเป็นพื้นที่ต้นแบบเพื่อ เรียนรู้-ลงมือทำ-แลกเปลี่ยน สำหรับครัวเรือนที่สนใจต่อยอดในพื้นที่ตนเอง

(๓) เอกสารประกอบและการจัดกิจกรรมฝึกปฏิบัติ รวบรวมองค์ความรู้ของปราชญ์ในรูปแบบ คู่มือชุมชน หรือ บทเรียนภูมิปัญญาไททรงาม จัดกิจกรรม เรียนรู้ผ่านการลงมือทำ เช่น การสร้างฝายชะลอน้ำจำลอง แปลงยกพื้นที่ทดลอง หรือสาธิตการปลูกพืชกันน้ำกักตุน

จากการสังเกตได้พบว่า ผลลัพธ์ที่ได้ คือเกิดการถ่ายทอดความรู้ข้ามรุ่นระหว่างปราชญ์-ชาวบ้าน-เยาวชน เกิดต้นแบบที่ใช้ได้จริงในบริบทของพื้นที่ เสริมความภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น และลดการพึ่งพาเทคโนโลยีภายนอก ขับเคลื่อน การออกแบบโดยคนในพื้นที่ เพื่อคนในพื้นที่ อย่างแท้จริง

จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชิงปฏิบัติการที่ให้เกษตรกรวาดแปลนพื้นที่ของตนเอง แล้วร่วมกันปรับปรุงให้เหมาะกับโมเดล ตั้ง กลุ่มโคกหนองนาไททรงาม เพื่อทดลองในพื้นที่จริง ๓-๕ แปลงนำร่อง และขยายผลในอนาคต ร่วมกับ อบต. หรือพัฒนาชุมชน จัดทำแผนสนับสนุนงบประมาณ วัสดุหรือแรงงานจิตอาสาในชุมชน

ผลลัพธ์ที่ได้ คือ เกษตรกรสามารถปรับพื้นที่ของตนเองให้เหมาะกับการอยู่ในภาวะน้ำท่วมซ้ำซาก ชุมชนมี แบบจำลองการจัดการพื้นที่น้ำท่วม ที่ใช้ได้จริง สืบทอดได้ และขยายผลได้ เกิดการรวมกลุ่มเรียนรู้ พึ่งตนเอง และสร้างเศรษฐกิจหมุนเวียนในระดับครัวเรือนและชุมชน

แผนภูมิที่ ๔.๓ กระบวนการวางแผนเพื่อพัฒนา

๔.๒.๓ ปฏิบัติการพัฒนา : พื้นที่เรียนรู้ “เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง”

ภาพที่ ๔.๕ การร่วมกันพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ “เกษตรกรยิ้มได้ วัดไผ่สามตำลึง”

ด้วยว่าชุมชนไททรงามมีวัดไผ่สามตำลึง เป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นศูนย์รวมกิจกรรมชุมชน มีพื้นที่ที่เหมาะสม โดยประวัติวัดไผ่สามตำลึง มีเรื่องเล่าสมัยหลายสิบปีมาแล้วว่า ประมาณปีพ.ศ. ๒๔๕๐ บริเวณนี้ เป็นที่รกร้างว่างเปล่าไม่มีเจ้าของ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพงอ้อ พงแขมและป่าไผ่ ต่อมา มีราษฎรจากอำเภอสามพรานได้อพยพมาจับจองที่ดินและปลูกสร้าง บ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยโดยใช้ กอไผ่เป็นรั้วรอบบ้าน และอยู่ต่อมาปรากฏว่า หน่อไม้ที่ข้างรั้วรอบบ้านได้ถูกขโมยอยู่เสมอ เจ้าของบ้านก็ยังจับขโมยไม่ได้ จนกระทั่งมีอยู่ครั้งหนึ่งที่จับตัวขโมยได้ จึงเปรียบเทียบปรับเป็นค่าเสียหาย เป็นเงิน ๑๒ บาท และสมัยนั้นนิยมเรียกเงินกันว่าเป็นตำลึง “เงิน ๑๒ บาท เท่ากับ ๓ ตำลึง” ดังนั้น หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า “ไผ่สามตำลึง” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ในสมัยนั้นหมู่บ้านไผ่สามตำลึงยังไม่มีวัด เวลาที่ชาวบ้านจะไปบำเพ็ญ กุศลในเทศกาลต่างๆต้องเดินทางไปวัดบางไผ่นารท ซึ่งระยะทางที่จะไป มา ในสมัยนั้นลำบากมากเนื่องจากเป็นป่าไผ่ พงอ้อ และพงแขม ต่อมาก็คบคิด ครอบครัวยุคหนึ่งได้ริเริ่ม การสร้างวัดในหมู่บ้านไผ่สามตำลึงขึ้น ชื่อนายโต คำเซ่ง โดยบริจาคที่ดินจำนวน ๕๒ ไร่เศษให้เป็น ที่ธรณีสงฆ์ และได้สร้างกุฏิ ให้พระภิกษุสงฆ์ได้พักอาศัย และต่อมาท่านผู้นี้ได้ร่วมกับประชาชนในการ บูรณะ และสร้างสิ่งต่างๆขึ้นมาในวัดไผ่สามตำลึงเพิ่มขึ้น และใช้ศาลาการเปรียญ อาศัยเป็นที่เล่าเรียน ของนักเรียนในสมัยนั้นตลอดมา^{๕๕}

ทั้งนี้ คณะทำงานได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัด ด้วยเล็งเห็น ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการนี้ เพราะเป็นการร่วมกันสร้างพื้นที่การเรียนรู้ของชุมชนใน การปรับตัวต่อปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในตำบลไททรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม แนวคิดการจัด พื้นที่เรียนรู้เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง ถือเป็นจุดเชื่อมสำคัญระหว่าง ศาสนสถาน-ภูมิปัญญา ชาวบ้าน-แนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ของชุมชน ทั้งในด้านการ ฟื้นฟูพื้นที่น้ำท่วม การพึ่งตนเองทางอาหาร และการสร้างสุขภาพกายใจแก่เกษตรกร โดย วัดอุประสงค์ของพื้นที่เรียนรู้ เป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการจัดการพื้นที่เกษตรในเขตน้ำท่วมซ้ำซาก ส่งเสริม

^{๕๕}

วัดไผ่สามตำลึง, ศูนย์ข้อมูลสารสนเทศคณะสงฆ์ภาค ๑๔, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.sangha14.org/index.php?url=temple&id=1104> [๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๖].

การเรียนรู้จากการลงมือทำจริง เชื่อมโยงศาสนา สิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมความสัมพันธ์ของวัด-ชุมชน-เยาวชน โดยการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ที่ได้มีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินการดังนี้

๑) การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้

เป็นกระบวนการออกแบบพื้นที่เรียนรู้ เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง เริ่มจากการเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ในฐานะวัดซึ่งเป็นของส่วนรวมที่ควรให้เกิดประโยชน์แก่สาธารณะ และมั่นใจว่าแนวทางการจัดการที่เกิดขึ้นจะสอดคล้องกับบริบทจริงของชุมชน ทั้งในแง่ศรัทธาต่อวัด ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความต้องการด้านการปรับตัวต่อปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก โดยมีแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

(๑) จัดเวทีแลกเปลี่ยน “วัดของชุมชน” ได้เชิญพระภิกษุประจำวัด ผู้นำชุมชน เกษตรกรต้นแบบ กลุ่มสตรี เยาวชน และตัวแทนจากโรงเรียนหรือ อบต. เข้าร่วมเวทีพูดคุย ใช้คำถามกระตุ้น เช่น วัดสามารถมีบทบาทอย่างไรในการช่วยเรื่องน้ำท่วม พื้นที่ไหนในวัดที่ควรใช้ให้เกิดประโยชน์ เรา จะสร้างพื้นที่ต้นแบบให้ทุกคนเรียนรู้ได้อย่างไร ให้ทุกกลุ่มร่วมเสนอ แนวคิด-ข้อเสนอ-ประสบการณ์ พร้อมเขียนลงแผ่นกระดาษติดบอร์ดร่วมกัน

(๒) สำรวจพื้นที่จริงร่วมกับชุมชน หลังเวทีสนทนา ให้จัดกิจกรรม เดินสำรวจพื้นที่วัด โดยใช้วิธี Mapping เดินและจดบันทึก จุดที่น่าพิจารณาเป็นพื้นที่เรียนรู้ ได้แก่ ขอบสระน้ำวัด พัฒนาเป็นแปลงผักลอยน้ำหรือหนองเลี้ยงปลา พื้นที่ว่างรอบโบสถ์หรือศาลาวัด เหมาะทำแปลงปลูกผักหรือจัดเวิร์กช็อปเล็ก ๆ ริมรั้ววัดหรือแนวระบายน้ำ ทดลองระบบฝายชะลอเล็ก หรือปลูกไม้ริมคลอง ใช้การวาดแผนที่ แบบง่ายเพื่อ เสนอแผนผังพื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน

(๓) สังเคราะห์ข้อมูลออกเป็นแนวคิดพื้นที่ต้นแบบ สรุปความคิดเห็นจากเวทีและการเดินสำรวจมาออกแบบเบื้องต้นเป็น แผนผังพื้นที่เรียนรู้ นำเสนอแก่ชุมชนและพระสงฆ์เพื่อขอ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม กำหนดว่าแต่ละพื้นที่จะใช้เพื่อวัตถุประสงค์ใด เช่น โชนโคกหนองนา โชนปลูกผัก โชนอบรม โชนเด็กเรียนรู้

จากการสังเกตได้พบว่า ชาวบ้านรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง วัดกลายเป็นพื้นที่เรียนรู้ร่วมใจ ที่สะท้อนทั้งศรัทธาและการพึ่งพาตนเอง เกิดการรวมพลัง วัด-บ้าน-โรงเรียน เพื่อขับเคลื่อนการปรับตัวอย่างยั่งยืน

๒) การจัดแบ่งพื้นที่เรียนรู้

เพื่อให้การจัดพื้นที่เรียนรู้ เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง มีความหลากหลายทั้งด้านเนื้อหา รูปแบบ และกลุ่มเป้าหมาย พื้นที่จึงควรออกแบบให้มีโซนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยแต่ละโซนจะสะท้อนหลักคิดด้าน การอยู่ร่วมกับน้ำ การพึ่งพาตนเอง และการเรียนรู้ข้ามรุ่นอย่างมีชีวิตชีวา โดยมีการจัดแบ่งโซนหลัก ดังนี้

(๑) “โชนโคก หนอง นา” จำลอง พื้นที่นี้เป็นหัวใจหลักของแนวคิดการปรับตัวในเขตนํ้าท่วมซ้ำซาก โดยออกแบบให้ครอบคลุม ๓ องค์ประกอบ โคน พื้นที่ยกสูง ปลูกไม้ยืนต้น ผักสวนครัว

หรือสมุนไพรท้องถิ่น หนอง ขุดสระน้ำเล็กเลี้ยงปลาหรือปลูกบัว สาธิตการเก็บน้ำและหนองน้ำ นา ทดลองปลูกข้าวพันธุ์ทนน้ำ เช่น ข้าวไร่พื้นบ้าน หรือพืชทดแทนข้าวในฤดูฝน

จุดเด่น คือ แสดงตัวอย่าง การอยู่ร่วมกับน้ำอย่างพึ่งตนเอง ทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน

(๒) “แปลงผักยกพื้น / ลอยน้ำ” พื้นที่นี้จัดแสดงนวัตกรรมพื้นบ้านที่ใช้ วัสดุเหลือใช้ มา ประยุกต์ เช่น แปลงผักยกพื้นด้วยไม้ไผ่หรือโครงเหล็ก แปลงลอยน้ำจากถังพลาสติก ถังน้ำเก่า หรือ โฟม ใช้สาธิตปลูกผักที่เหมาะสมกับฤดูน้ำท่วม เช่น ผักบุ้ง ผักกาด คื่นช่าย

จุดเด่น คือ สาธิตการปรับตัวเชิงสร้างสรรค์ในครัวเรือน ช่วยลดต้นทุนอาหาร

(๓) “ศาลาพักเรียนรู้” พื้นที่สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น นิทรรศการภาพถ่าย เรื่องน้ำท่วมกับชีวิตเกษตรกร สาธิต การทำปุ๋ยหมัก / น้ำหมักชีวภาพ โดยปราชญ์ท้องถิ่น เวทีเสวนา การอยู่กับน้ำอย่างรู้เท่าทัน

จุดเด่น คือ เป็นพื้นที่ เรียนรู้ผ่านการพูดคุย และ ต่อยอดภูมิปัญญา อย่างเป็นกันเอง

(๔) “มุมศิลปะเยาวชน” เกษตรกรยิ้มได้ พื้นที่สำหรับส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กและ เยาวชนในชุมชน โดยจัดกิจกรรม วาดภาพบนแผ่นไม้อัดหรือผ้าใบเล่าเรื่อง บ้านฉันในวันน้ำมา ทำสื่อ โปสเตอร์เรื่อง เกษตรน้ำท่วมก็ไม่ทุกข์ โครงการ อาสารักษาน้ำ เช่น การประดิษฐ์ถังขยะรีไซเคิลลง หรือการเลี้ยงปลาสาธิต

จุดเด่น คือ ส่งเสริม จิตสำนึกและจินตนาการของเยาวชน ผ่านศิลปะและกิจกรรม สร้างสรรค์

จากการสังเกตได้พบว่า การจัดพื้นที่เรียนรู้แบบแบ่งโซนดังกล่าวจะช่วยให้ผู้มาเยือน เห็น เรียนรู้ ทำ และเกิดแรงบันดาลใจ พร้อมกัน ทั้งเกษตรกร เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไป โดยใช้ พื้นที่วัดเป็น ศูนย์รวมแห่งการฟื้นฟูความรู้และศรัทธาในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

๓) การระดมแรงงานในชุมชนร่วมลงมือพัฒนา

ในการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ “เกษตรกรยิ้มได้ วัดไผ่สามตำลึง” ให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม จำเป็นต้องอาศัยพลังของคนในชุมชน โดยเฉพาะแรงงานและความร่วมมือจากหลายรุ่น หลายกลุ่ม ผ่านกิจกรรมที่ทำจริง เรียนรู้จริง และเกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของพื้นที่นั้นไปพร้อมกัน กิจกรรมลง แยกพัฒนาแปลงกิจกรรมนี้เป็นการต่อยอดภูมิปัญญาเดิมของชุมชนไทย เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว โดยปรับให้เหมาะกับการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ในวัด เพื่อสร้างทั้ง แรงงาน และ แรงใจ ให้ชุมชนร่วมสร้าง พื้นที่ต้นแบบด้วยตนเอง ได้มีการดำเนินการ ดังนี้

(๑) กิจกรรมหลัก ได้แก่ ถมโคก / ยกพื้นที่ปลูกพืช ใช้ดินจากการขุดหนอง หรือถมดิน บริเวณต่ำเพื่อปลูกไม้ยืนต้น สมุนไพร หรือผักสวนครัว ขุดหนอง ทำแหล่งเก็บน้ำเล็ก ๆ สำหรับเลี้ยง ปลา พักน้ำฝน หรือปลูกบัว ปรับคันนา ซ่อมแซมและเสริมคันนาเดิมให้สูงและมั่นคง พร้อมปลูกพืช คลุมดินหรือพืชอาหาร สร้างแปลงผักยกพื้น เช่น สร้างโครงจากไม้ไผ่ พาเลต หรือบล็อกปูน เพื่อปลูก ผักในพื้นดินน้ำท่วมซ้ำ ระบบปลูกพืชในถัง/กระสอบ ใช้วัสดุรีไซเคิล เช่น ถังน้ำเก่า กระสอบข้าวสาร

เพื่อทดลองปลูกพืชในภาวะจำกัด สร้างแนวกันน้ำ ทำคันดินหรือแนวพืชน้ำรอบพื้นที่ เช่น กล้วย มะพร้าว หล้าแฝก เพื่อป้องกันน้ำไหลเข้าพื้นที่เรียนรู้

(๒) การใช้แรงงานจิตอาสา เพื่อให้เกิดความหลากหลายของผู้เข้าร่วม ควรเปิดรับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนมาร่วมลงแรง เช่น เยาวชนและนักเรียน เรียนรู้การทำเกษตรจากของจริง เสริมจิตสำนึก และความรับผิดชอบต่อชุมชน ผู้สูงอายุ ถ่ายทอดประสบการณ์และภูมิปัญญา เช่น วิถีวางคันนา ปลูก กล้วย ปลูกพืชริมร่องน้ำ กลุ่มสตรี ช่วยจัดการอาหารกลางวัน พืชสวนครัว หรือออกแบบกิจกรรมเบาแรง กลุ่มอาสาจากภายนอก (มหาวิทยาลัย/CSR) สนับสนุนวัสดุ หรือร่วมกิจกรรมเฉพาะวัน

ผลลัพธ์ที่ได้ คือ พื้นที่ต้นแบบเริ่มเป็นรูปเป็นร่างจากน้ำมือของคนในชุมชน คนทุกช่วงวัย ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของพื้นที่เรียนรู้ และพร้อมพัฒนาต่อเนื่อง ชุมชนเห็นภาพว่าการปรับตัวกับภัยพิบัติ เริ่มได้จากการร่วมแรงกันที่ละน้อย

๔) การประสานความร่วมมือกับภายนอก

การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ เกษตรกรยิ้มได้ ให้ยั่งยืนและขยายผลได้ในระยะยาว จำเป็นต้องอาศัย ความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายภายนอก ที่มีบทบาทแตกต่างกันทั้งในด้านทรัพยากร วิชาการ และการสนับสนุนชุมชน เพื่อเติมเต็มในส่วนที่ชุมชนขาด พร้อมยกระดับการเรียนรู้จากท้องถิ่นสู่ระดับ พื้นที่ตำบลหรือจังหวัด โดยมีแนวทางการประสานงานและขอรับการสนับสนุนจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

(๑) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต. / เทศบาล) สนับสนุน งบประมาณท้องถิ่น ผ่านโครงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ หรือโครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก สนับสนุน แรงงานจากโครงการจ้างงานชุมชน หรือ จัดเวทีประชาคม ส่งเจ้าหน้าที่ช่วยดูแลด้าน การจัดทำแผนงาน/ งบประมาณ และรายงานผล

(๒) สำนักงานเกษตรอำเภอ / พัฒนาชุมชน ส่งวิทยากร ให้ความรู้ด้านเกษตรปรับตัว เช่น การปลูกพืชทนน้ำ เลี้ยงสัตว์ในระบบพื้นที่น้ำท่วม สนับสนุน เมล็ดพันธุ์พืช พันธุ์ปลา ปุ๋ยอินทรีย์ หรือ คู่มือเกษตรแบบยั่งยืน ช่วยติดตามและให้คำปรึกษาทางวิชาการต่อเนื่อง (เกษตรกรต้นแบบ – ข้าราชการ)

(๓) สถาบันการศึกษา / มหาวิทยาลัย / ภาคประชาสังคม ร่วมออกแบบ สื่อการเรียนรู้ (แผ่นพับ อินโฟกราฟิก ป้ายความรู้) อย่างเข้าใจง่าย ส่งนักศึกษา บริการวิชาการ หรือฝึกงาน ภาคสนาม (เช่น นักศึกษาพัฒนาชุมชน วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม) ร่วมประเมินผลพื้นที่เรียนรู้ และให้ข้อเสนอแนะพัฒนาในเชิงวิชาการ

(๔) องค์กรเอกชน (CSR) / มูลนิธิ สนับสนุน วัสดุอุปกรณ์ เช่น ถังน้ำ กระสอบ แผ่นพลาสติก เมล็ดพันธุ์ วัสดุก่อสร้าง ช่วยจัดกิจกรรม วันจิตอาสา ร่วมกับชุมชน เช่น ปลูกต้นไม้ ทำคันดิน สนับสนุนทุนขนาดเล็กสำหรับกิจกรรมพัฒนาโซนต่าง ๆ

วิธีการประสาน แต่งตั้ง คณะทำงานฝ่ายประสานภาคีภายนอก ในทีม เกษตรกรยิ้มได้ จัดทำ ข้อเสนอโครงการสั้น ๆ พร้อมรูปภาพพื้นที่ + แผนการใช้ประโยชน์ ติดต่อด้วยจดหมายราชการ / อีเมล / การประชุมออนไลน์ พร้อมแนบเอกสารสนับสนุน เช่น แผนงาน กิจกรรม และรูปถ่ายพื้นที่

ผลลัพธ์ที่ได้ คือ ชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากร องค์ความรู้ และแรงสนับสนุนจากภายนอกอย่างเหมาะสม พื้นที่วัดกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่มีมาตรฐานและรองรับผู้มาเยือนได้ สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ภาคีภายนอกกว่าชุมชนมีศักยภาพพัฒนาและดูแลพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง

๕) การตั้งคณะกรรมการ “แกนนำเกษตรกรยั่งยืนได้”

การเริ่มต้นพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ เกษตรกรยั่งยืนได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง ให้เป็นศูนย์เรียนรู้ที่ยั่งยืน จำเป็นต้องมี คณะทำงานร่วมชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนแผนงานให้เกิดขึ้นจริงอย่างเป็นระบบ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

(๑) องค์ประกอบของคณะกรรมการควรมีตัวแทนจากหลากหลายกลุ่มในชุมชน เพื่อให้ครอบคลุมความรู้ ความสามารถ และการบริหารจัดการ ดังนี้

(๒) หน้าที่หลักของคณะกรรมการ วางแผนการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ กำหนดแผนผังพื้นที่ แบ่งโซน และลำดับการดำเนินงาน จัดทำปฏิทินกิจกรรม เช่น กำหนดเวิร์กช็อปประจำเดือน วันลงแขกพัฒนาแปลง ฯลฯ ประสานภาคีเครือข่าย ติดต่อหน่วยงาน องค์กร หรือมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องเพื่อขอรับการสนับสนุน ติดตามและประเมินผล จัดประชุมรายเดือน เพื่อติดตามความคืบหน้าและแก้ไขปัญหา สื่อสารกับชุมชน แจ้งข่าวสารกิจกรรมผ่านป้ายประชาสัมพันธ์ กลุ่มไลน์ หรือเสียงตามสาย

(๓) การส่งเสริมการมีส่วนร่วม โดยวัดพระสงฆ์หรือผู้ดูแลพื้นที่วัด ให้คำแนะนำด้านแนวคิดธรรมะ-วัด-ชุมชน อำนวยความสะดวกในการใช้พื้นที่และจัดกิจกรรม ผู้นำชุมชน / ผู้ใหญ่บ้าน ประสานงานกับชาวบ้านในพื้นที่ สนับสนุนด้านข้อมูลชุมชน และแรงงานท้องถิ่น เกษตรกรต้นแบบ ให้คำแนะนำด้านเทคนิคการเกษตร เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการปรับตัวกับน้ำท่วม เยาวชนและครูจากโรงเรียนใกล้เคียง มีบทบาทในการออกแบบกิจกรรมสร้างสรรค์และการเรียนรู้ข้ามวัย เชื่อมโยงโรงเรียนกับพื้นที่วัดผ่านการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง อบต. หรือสำนักงานเกษตรอำเภอ สนับสนุนด้านงบประมาณ วิทยากร และนโยบายที่เกี่ยวข้อง เป็นสะพานเชื่อมโยงชุมชนกับหน่วยงานภายนอก

จากการปฏิบัติพบว่า เกิดกลไกการจัดการพื้นที่เรียนรู้แบบมีส่วนร่วม สมาชิกในชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และร่วมขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง พื้นที่วัดพัฒนาอย่างมีทิศทาง และสามารถขยายผลไปยังหมู่บ้านหรือโรงเรียนอื่น ๆ ได้

๖) การจัดกิจกรรมต่อเนื่องในพื้นที่เรียนรู้

การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ให้กลายเป็น ศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน อย่างแท้จริง จำเป็นต้องอาศัย กระบวนการมีส่วนร่วม จากทุกภาคส่วน ทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน กลุ่มอาชีพ โรงเรียน และองค์กรท้องถิ่น เพื่อให้พื้นที่นี้ไม่ใช่เพียงสถานที่จัดแสดง แต่เป็น พื้นที่มีชีวิต ที่คนในชุมชนสามารถเรียนรู้ ปรับใช้ และต่อยอดได้ด้วยตนเอง เพื่อให้พื้นที่เรียนรู้มีชีวิต มีพลัง และต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงแค่พื้นที่จัดแสดง ควรมีกิจกรรมหมุนเวียนและเชิงปฏิบัติที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ตลอดปี โดยออกแบบให้หลากหลาย ทั้งในด้านเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงเชื่อมโยงวัด-โรงเรียน-บ้าน เข้าด้วยกัน โดยมีแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

(๑) กิจกรรมให้ความรู้ประจำเดือน จัดอบรมให้เกษตรกรและชาวบ้านทั่วไปได้เรียนรู้ลงมือทำ โดยใช้ผู้รู้ในชุมชนหรือวิทยากรจากภายนอก เช่น การปลูกพืชทนน้ำ เช่น ข้าวพันธุ์พื้นเมือง,

กล้วยน้ำว้า, ผักบุ้ง การทำคอกสัตว์ยกพื้น จากไม้ไผ่หรือวัสดุพื้นบ้าน เพื่อป้องกันน้ำท่วม การจัดระบบระบายน้ำในสวน เช่น การวางท่อ, การทำร่องน้ำ, การใช้วัสดุรีไซเคิลทำฝายชะลอน้ำขนาดเล็ก ผู้เข้าร่วมสามารถทดลองลงมือในพื้นที่เรียนรู้จริง และนำกลับไปทำที่บ้าน

(๒) กิจกรรมสาธารณะของแกนนำ(กิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจ) จัดกิจกรรมที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์และมีส่วนร่วมของคนหลากหลายวัย เช่น ปลุกกล้วยวันพระร่วมกันปลุกกล้วยน้ำว้าบริเวณวัด/ริมสระน้ำ เพื่อให้กล้วยเป็นพืชยั่งยืนของชุมชน และเป็นพืชอาหารในภาวะวิกฤต ห่มผ้าคันนารมณศรีให้คนเห็นคุณค่าของคันนาและการรักษาพื้นที่เกษตร ด้วยการห่มผ้าสี สวดมนต์ และเวียนเทียนรอบคันนาในเทศกาลสำคัญ ปล่อยปลา-ปลุกบัวทำกิจกรรมฟื้นฟูหนองน้ำภายในวัด โดยเชิญนักเรียน ผู้สูงอายุ และเกษตรกรมาช่วยกันปล่อยพันธุ์ปลาและปลุกบัวเพื่อคืนระบบนิเวศ

(๓) เชื่อมโยง โรงเรียน-วัด-บ้าน สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน และครัวเรือน โดยจัดกิจกรรมเรียนรู้อย่างบูรณาการ เช่น นักเรียนมาเรียนรู้ การปลูกผักยกแคร่ การเพาะเมล็ด การเลี้ยงปลาในบ่อวงซีเมนต์ ให้นักเรียนทำ บันทึกการเรียนรู้ แล้วนำความรู้ไปทดลองทำจริงที่บ้าน ส่งเสริมกิจกรรมครอบครัว เช่น ครอบครัวละต้นกล้า หรือ ๑ บ้าน ๑ แปลงผักริมรั้ว

จากการสังเกตได้พบว่า พื้นที่เรียนรู้ไม่ใช่แค่ นิทรรศการ แต่เป็นเวทีการเรียนรู้ร่วมกันของทุกวัย เกษตรกรมีโอกาสเรียนรู้และทดลองปรับพื้นที่ของตนเองอย่างเหมาะสม เยาวชนเห็นคุณค่าของการพึ่งตนเองและการอยู่ร่วมกับน้ำ วัดกลายเป็นศูนย์รวมของ ภูมิปัญญา-ธรรมะ-ชุมชน-สิ่งแวดล้อม

๗) การร่วมกันติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

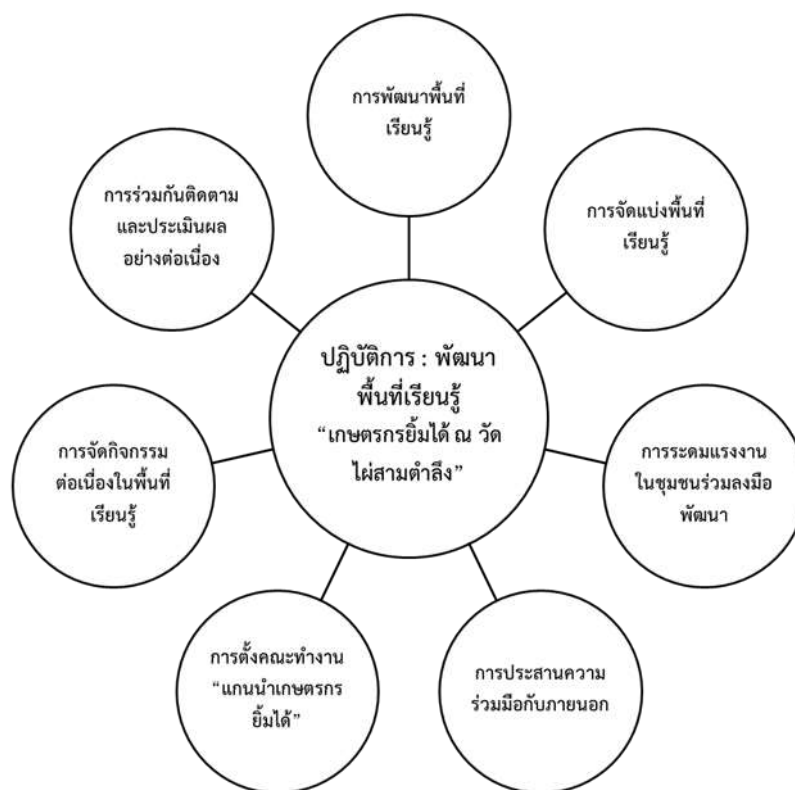
การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ เกษตรกรยิ้มได้ ให้เป็นพื้นที่ที่เติบโต มีชีวิต และยั่งยืน จำเป็นต้องมีกระบวนการ ประเมิน-ปรับ-พัฒนา อย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงการดำเนินงานตามแผนเท่านั้น แต่ต้องฟังเสียงชุมชนผู้ใช้งานจริง และปรับพื้นที่ให้ยืดหยุ่นตามฤดูกาลและบริบทที่เปลี่ยนแปลง ได้มีการดำเนินการดังนี้

(๑) จัดประชุมคณะทำงานเดือนละครั้ง เชิญคณะทำงาน เกษตรกรยิ้มได้ มาประชุมติดตามความคืบหน้าทุกเดือน วาระการประชุมควรประกอบด้วย รายงานกิจกรรมที่ดำเนินการในเดือนที่ผ่านมา ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะจากผู้ในพื้นที่จริง การเตรียมแผนกิจกรรมเดือนถัดไป ใช้ แบบฟอร์มติดตามงาน/ปฏิทินกิจกรรม เพื่อความต่อเนื่องและตรวจสอบได้ง่าย

(๒) เปิดเวทีให้ชาวบ้านสะท้อนความคิดเห็น จัดเวทีชุมชนขนาดเล็ก (ทุก ๓ เดือนหรือ ๖ เดือน) เปิดโอกาสให้เกษตรกร เยาวชน ผู้สูงอายุ ได้ แสดงความเห็น ข้อเสนอแนะ และความต้องการเพิ่มเติม ตัวอย่างคำถามที่ใช้ในเวที กิจกรรมใดที่รู้สึกว่าได้ผลจริง หรือ มีอะไรที่ควรปรับปรุง/เพิ่มเติมในพื้นที่เรียนรู้ อยากเห็นกิจกรรมใดเกิดขึ้นในอนาคต ใช้เครื่องมือสะท้อนแบบไม่เป็นทางการ เช่น บอร์ดโพสต์ไนต์ กิจกรรมจับกลุ่มพูดคุย หรือแบบสอบถามสั้น ๆ

(๓) ปรับพื้นที่ตามฤดูกาลและความเหมาะสม ปรับเปลี่ยนโซนหรือกิจกรรมในพื้นที่ให้ตอบโจทย์ตามฤดู เช่น ฤดูแล้ง ปลูกพืชใช้น้ำน้อย เช่น ฟักทอง ถั่วลิสง → เปิดอบรม แปลงแห้ง แต่อยู่ได้ ฤดูฝน พัฒนา ระบบหนองน้ำ เช่น ร่องน้ำ ฝายเล็ก หรือแปลงยกพื้น → เปิดอบรม จัดการน้ำแบบบ้าน ๆ สำรองจุดน้ำท่วมใหม่ และปรับแบบพื้นที่ให้เหมาะกับพฤติกรรมของน้ำและคน

จากการสังเกตได้พบว่า การดำเนินงานของพื้นที่เรียนรู้นี้ ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง พื้นที่เรียนรู้สามารถปรับตัวกับฤดูกาลและความเปลี่ยนแปลงทางสภาพอากาศ ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจใน ศูนย์เรียนรู้ที่สร้างขึ้นและพัฒนาโดยชุมชนเอง

แผนภูมิที่ ๔.๔ กระบวนการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้

๔.๒.๔ การติดตามผลและสะท้อนผล : ถอดโมเดลพื้นที่เรียนรู้ “เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง”

การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ “เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง” จะสมบูรณ์ได้ ต้องมีขั้นตอนสำคัญสุดท้ายคือ การถอดบทเรียนร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้สั่งสม และสร้าง ต้นแบบ ที่สามารถนำไปต่อยอดหรือขยายผลในพื้นที่อื่นได้ ซึ่งวัตถุประสงค์ของการถอดโมเดลสรุปองค์ความรู้ คือ การถอดประสบการณ์ของผู้มีส่วนร่วม ทำให้ชุมชนสามารถ อธิบายแนวคิดและวิธีการของตนเองได้อย่างมีระบบ จัดทำต้นแบบพื้นที่เรียนรู้ที่สามารถใช้ฝึกอบรมหรือขยายผลในหมู่บ้านอื่น ๆ ได้จริง ในการติดตามผลและสะท้อนผลเพื่อถอดโมเดลพื้นที่เรียนรู้ “เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง” ได้

ในการจัดเวทีถอดบทเรียนเพื่อติดตามและสะท้อนผลถือเป็นขั้นตอนสำคัญเพื่อให้การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง เกิดการเรียนรู้ร่วมและตกผลึกทางความคิดจากทุกภาคส่วนที่มีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นการออกแบบ ลงมือทำ หรือประเมินผล โดยเวทีนี้จะเป็น เวทีสรุปใจ ที่ทำให้ทุกคนได้มองย้อนกลับไปพร้อมกัน และมองไปข้างหน้าด้วยพลังร่วม ได้มีการดำเนินการดังนี้

(๑) เชิญผู้เกี่ยวข้องครบทุกภาคส่วน เชิญกลุ่มเป้าหมายหลักเข้าร่วม เช่น พระสงฆ์และกรรมการวัด คณะทำงาน เกษตรกรยิ้มได้ ตัวแทนเกษตรกร (ผู้ทดลอง/ผู้ใช้งานพื้นที่จริง) เยาวชน และครูจากโรงเรียนในพื้นที่ หน่วยงานที่สนับสนุน เช่น อบต., สำนักงานเกษตร, มหาวิทยาลัย เน้นบรรยากาศที่เป็นกันเอง ไม่เป็นทางการเกินไป เพื่อให้ทุกกลุ่มกล้าเล่าประสบการณ์อย่างเปิดเผย

(๒) ใช้คำถามกระตุ้นการสะท้อนความคิด ให้ผู้เข้าร่วมเวทีแบ่งกลุ่มเล็ก (เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มเยาวชน) แล้วตั้งคำถามสะท้อน เช่น อะไรคือสิ่งที่เราภูมิใจที่สุดจากพื้นที่นี้ (อาจเป็นกิจกรรม แพลตฟอร์ม ความร่วมมือ หรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น) กระบวนการหรือขั้นตอนใดที่ยากที่สุด และเราแก้ปัญหาได้อย่างไร โดยกระตุ้นให้เล่าถึงบทเรียนจากอุปสรรค เช่น ผนตกหนัก วัสดุไม่พอ การประสานงานที่ล่าช้า และถ้าจะขยายผลพัฒนาพื้นที่แบบนี้อีก ควรจะเริ่มอย่างไร? เพื่อให้เกิดแนวทางการขยายผลหรือปรับใช้ในพื้นที่อื่น

(๓) ใช้เทคนิคสร้างกระบวนการสะท้อน Timeline of Change (เส้นเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลง) ให้แต่ละกลุ่มช่วยกันเขียนลำดับเหตุการณ์ตั้งแต่เริ่มโครงการ เช่น วันประชุมครั้งแรก → วันลงแขกขุดโคก → วันที่เด็กปลูกผัก ใช้กระดาษแผ่นใหญ่ ติดโพสต์อิท หรือภาพถ่ายประกอบตามลำดับเวลา AAR – After Action Review (ถอดบทเรียนหลังปฏิบัติ) ใช้ ๓ คำถามหลักร่วมสะท้อนเป็นกลุ่ม คือ เราคาดหวังอะไรจากกิจกรรมนี้? อะไรที่เกิดขึ้นจริง? เราจะพัฒนาให้ดีขึ้นได้อย่างไรในครั้งต่อไป?

ผลลัพธ์ที่ได้จากเวทีถอดบทเรียน ได้ข้อมูลประสบการณ์ตรงจากผู้ร่วมปฏิบัติในแต่ละขั้นตอน เกิดความภาคภูมิใจร่วม และยืนยันว่าชุมชนมีศักยภาพในการออกแบบอนาคตของตนเอง วางรากฐานสำหรับการจัดทำคู่มือ/โมเดลขยายผลไปยังหมู่บ้านหรือวัดอื่นได้อย่างมีทิศทาง

๑) ถอดบทเรียนองค์ประกอบของโมเดล “เกษตรกรยิ้มได้”

หลังจากกระบวนการร่วมวิเคราะห์การดำเนินงานและถอดบทเรียนแล้ว สามารถสรุปโมเดลพื้นที่เรียนรู้ “เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง” ออกมาเป็น ๕ องค์ประกอบสำคัญ เพื่อใช้เป็นต้นแบบขยายผลในพื้นที่อื่น รวมทั้งจัดทำแผนผังองค์ความรู้ เพื่อการสื่อสารที่เข้าใจง่ายและเห็นภาพรวมของกระบวนการอย่างเป็นระบบ ดังนี้

องค์ประกอบหลักของโมเดล “เกษตรกรยิ้มได้” ประกอบด้วย

(๑) แนวคิดการอยู่ร่วมกับน้ำใช้หลัก โคก หนอง นา โมเดล ผสมกับภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยการออกแบบพื้นที่ให้รับมือกับน้ำท่วมซ้ำซาก โดยไม่ต้องต้านน้ำ แต่ อยู่ร่วมกับน้ำอย่างมีระบบมีระบบหนองน้ำ ระบายน้ำ และกักเก็บน้ำที่เหมาะสมกับฤดูกาล

(๒) การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ เปิดโอกาสให้ชุมชนมีบทบาทตั้งแต่ การคิด-ออกแบบ-ลงมือทำ-ประเมินผลใช้เวทีประชาคม เวทีสะท้อนคิด การลงแขก และกลไกจิตอาสาเป็นพลังขับเคลื่อนทุกกลุ่มวัยมีส่วนร่วม ตั้งแต่เกษตรกร ผู้สูงอายุ ไปจนถึงเยาวชน

(๓) การเรียนรู้แบบลงมือทำ (Learning by Doing) การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ไม่ใช่แค่สาธิต แต่ให้คน ลงมือทำจริง ผ่านแปลงทดลองกิจกรรมเรียนรู้หมุนเวียน เช่น ปลูกผักยกพื้น เลี้ยงปลาในบ่อ หรือทำปุ๋ยอินทรีย์เชื่อมโยงคนต่างวัยผ่านกิจกรรมเวทีข้ามรุ่น เช่น เด็ก-ครู-เกษตรกร-พระ

(๔) การเชื่อมโยงวัด-บ้าน-โรงเรียน-รัฐ-เอกชน ใช้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่เชื่อมต่อกับความรู้และศรัทธาชุมชนโรงเรียนส่งนักเรียนมาเรียนรู้ → ครูบันทึกผล → เด็กนำความรู้กลับไปทำที่บ้านหน่วยงานท้องถิ่นสนับสนุนงบ-องค์ความรู้ ส่วนภาคเอกชนช่วยด้านวัสดุและ CSR

(๕) กลไกการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยคณะกรรมการชุมชนเป็นกลไก กลางในการวางแผน-ประสานงาน-ประเมินผลมีการประชุมประจำเดือน ติดตามกิจกรรม และเปิดรับข้อเสนอแนะระบบการบริหารแบบ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผล ร่วมปรับปรุง โดยวัดเป็นฐาน → ชุมชนเป็นแรง → เยาวชนเป็นอนาคต → ภาครัฐเป็นพลังหนุน

ผลลัพธ์ที่คาดหวังชุมชนสามารถ อธิบายโมเดลของตนเอง ได้ชัดเจน และใช้สื่อสารกับ ภายนอกหน่วยงานสนับสนุนสามารถเข้าใจโมเดลและขยายผลได้ง่าย พื้นที่วัดได้สามตำลึงกลายเป็น ศูนย์เรียนรู้ต้นแบบ ในระดับตำบลหรืออำเภอ

๒) จัดทำชุดความรู้ “เกษตรกรยิ้มได้”

เพื่อให้พื้นที่เรียนรู้ เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดได้สามตำลึง กลายเป็นต้นแบบที่สามารถสื่อสาร ถ่ายทอด และขยายผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้มีการเสนอการขยายผลเพื่อสร้างความยั่งยืน โดย เป็นศูนย์เรียนรู้มีชีวิต ที่ชุมชนเป็นแกนนำ มีกิจกรรมให้เรียนรู้ที่หลากหลาย เป็นชุดความรู้ที่จับต้องได้ ดังนี้

(๑) ประวัติพื้นที่ / ที่มา สรุปรบรיתของตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ปัญหา น้ำท่วมซ้ำซากที่กระทบต่อชีวิต-อาชีพ จุดเริ่มต้นของแนวคิด เปลี่ยนพื้นที่วัดให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ วัดอุประสงค์หลักของการสร้างโมเดล เกษตรกรยิ้มได้

(๒) ขั้นตอนการดำเนินงาน เรียบเรียงเป็นลำดับชัดเจน พร้อมไทม์ไลน์ เช่น การจัดเวที ประชาคมและวิเคราะห์พื้นที่ การออกแบบร่วมกับชุมชน (โคก หนอง นา + ภูมิปัญญา) การลงมือ สร้างพื้นที่ (ลงแขกพัฒนาแปลง) การประสานภาคีเครือข่าย การจัดกิจกรรมเรียนรู้หมุนเวียน การ ติดตามผลและถอดบทเรียน

(๓) โซนต่าง ๆ ในพื้นที่เรียนรู้ อธิบายแต่ละโซน เช่น โซนโคก หนอง นา จำลอง โซน แปลงผักยกพื้น/ลอยน้ำ โซนศาลาเรียนรู้ มุมศิลปะเยาวชน ใช้แผนผังพื้นที่จริง + รูปถ่ายประกอบ

(๔) กิจกรรมการเรียนรู้ รายชื่อกิจกรรมหลัก เช่น รู้ดิน รู้น้ำ รู้ใจเรา พิษทนน้า-สัตว์ไม่ จมน้ำ เรียนรู้จากวัด สู่วิถีบ้าน สรุปวิธีการจัดกิจกรรมแต่ละแบบ ข้อเสนอการออกแบบกิจกรรมข้าม วัย / ข้ามกลุ่ม

(๕) ภาพถ่าย / แผนผัง รูปถ่าย ก่อน-ระหว่าง-หลัง การพัฒนาพื้นที่ แผนที่วัด แผนที่ พื้นที่เรียนรู้ แผนผังโมเดลเชิงภาพรวม (Infographic)

(๖) บทเรียนและข้อเสนอแนะ สรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกระบวนการทั้งหมด ปัจจัยสำเร็จ / ปัจจัยเสี่ยง แนวทางสำหรับชุมชนอื่นที่สนใจนำโมเดลไปใช้ ข้อเสนอถึงหน่วยงานรัฐ-ท้องถิ่น-ภาคีสนับสนุน

๓) เผยแพร่และขยายผล

เมื่อพื้นที่เรียนรู้ เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง พัฒนาเป็นต้นแบบที่เป็นรูปธรรมแล้ว ขั้นตอนสำคัญคือการ เผยแพร่แนวคิดและขยายผลสู่พื้นที่อื่น เพื่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้าง ทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด โดยใช้ต้นทุนทางปัญญาในชุมชนเป็นฐานในการต่อยอด มีการดำเนินการ ดังนี้

(๑) จัดกิจกรรมเปิดบ้านเรียนรู้ เปิดให้ชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น ๆ หรือพื้นที่ใกล้เคียงมา ศึกษาดูงาน เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชนและโรงเรียน จัดฐานการเรียนรู้หมุนเวียน (ตามโซนในพื้นที่) ฐานโคก หนอง นา ฐานฝึกยกพื้น / ฝักลอยน้ำ ฐานทำปุ๋ยหมัก / ระบบน้ำหมุนเวียน แจกคู่มือ เกษตรกรยิ้มได้ จากน้ำท่วมสู่ความหวัง หรือสื่อ Infographic ประกอบ ชื่อ กิจกรรมแนะนำ ยิ้มให้รู้ – เรียนให้รอด – ร่วมปลูกหวัง

(๒) ประสาน อบต. และหน่วยงานภาครัฐ ทำหนังสือประสาน อบต./เทศบาล เพื่อรับรองพื้นที่วัดเป็น ศูนย์เรียนรู้ตำบลด้านการอยู่ร่วมกับน้ำ ขอการสนับสนุนงบประมาณฝึกอบรมประจำปี บรรจุพื้นที่วัดไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. ๕ ปี) เช่น แผนเศรษฐกิจพอเพียง / แผนภัยพิบัติ / แผนส่งเสริมอาชีพ

(๓) ขยายผลผ่าน เครือข่ายวิทยากรชุมชน คัดเลือก เยาวชน เกษตรกรต้นแบบ หรือ ปราชญ์ท้องถิ่น ที่มีศักยภาพ อบรมทักษะการถ่ายทอดความรู้ และมอบภารกิจ ขยายผลในอำเภอ เช่น ไปเป็นวิทยากรในการอบรมของ อบต. / ศพช. ร่วมจัดเวิร์กช็อปให้หมู่บ้านที่มีปัญหาน้ำท่วมใกล้เคียง จัดค่ายเยาวชนข้ามหมู่บ้าน เรียนรู้ผ่านการลงมือทำ

การที่ต้นแบบพื้นที่เรียนรู้ได้รับการยอมรับในระดับอำเภอ ชุมชนอื่นนำแนวคิดไปปรับใช้ตามบริบทของตนเอง ชาวบ้านกลายเป็น ผู้ถ่ายทอดความรู้ ไม่ใช่แค่ ผู้รับการพัฒนา แต่จะนำมาสู่การเกิดเครือข่ายเกษตรกรปรับตัว-เยาวชนจิตอาสา-พระสงฆ์นักพัฒนา

ดังนั้น จากการออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม การออกแบบกระบวนการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมทั้งการวิเคราะห์ปัญหา วางแผนจัดการ และพัฒนาพื้นที่ต้นแบบเพื่อการเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืนภายใต้สภาวะน้ำท่วมที่เกิดขึ้นเป็นประจำ พร้อมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน โดยสามารถเสนอสาระสำคัญของกระบวนการได้ ๕ ขั้นตอนหลัก ดังนี้

๑) การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาแนวทางแก้ไข จัดเวทีประชาคมให้เกษตรกรและกลุ่มต่าง ๆ ได้ร่วม วิเคราะห์พื้นที่เสี่ยงน้ำท่วม โดยใช้เทคนิค แผนที่ชุมชน และ ไทม์ไลน์น้ำท่วม

วิเคราะห์ สาเหตุของน้ำท่วมซ้ำซาก ทั้งด้านภูมิประเทศ การจัดการน้ำ และโครงสร้างสังคมระดมแนวคิดจากชาวบ้านในเรื่อง การอยู่กับน้ำ และการตั้งกลุ่มเฝ้าระวังหรือเตือนภัยน้ำ

๒) การร่วมกันออกแบบพื้นที่ตามแนวคิด โคก หนอง นา โมเดล วิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่รายครัวเรือนเพื่อกำหนดโซน หนองน้ำ-กักน้ำ-ปลูกพืชแนะนำหลักการ โคก หนอง นา ควบคู่กับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การขุดคูน้ำ ฝายชะลอ การใช้วัสดุเหลือใช้สร้างต้นแบบการจัดการพื้นที่ในบริบทน้ำท่วมซ้ำซากของตำบลไทรงาม

๓) การร่วมกันพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ “เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง” ร่วมออกแบบพื้นที่เรียนรู้กับชุมชน โดยแบ่งเป็นโซนโคก หนอง นา แปลงผักกักพื้นที่ ศาลาพักผ่อนเรียนรู้ และมุมเยาวชนจัดกิจกรรมต่อเนื่อง เช่น อบรมเชิงปฏิบัติการ ปลูกกล้วยวันพระ ห่มผ้าคันนา เชื่อมโยง วัด-บ้าน-โรงเรียน ผ่านการเรียนรู้จริงของเยาวชนในพื้นที่

๔) การเสริมสร้างพลังชุมชน ตั้งคณะทำงาน “เกษตรกรยิ้มได้” จากทุกภาคส่วน ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เกษตรกร เยาวชน และ อบต. ระดมแรงงานชุมชนผ่านกิจกรรม ลงแขกพัฒนาแปลง เช่น ขุดหนอง ยกโคก สร้างแปลงผัก ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เช่น อบต., สำนักงานเกษตร, มหาวิทยาลัย และภาคเอกชน

๕) การถอดบทเรียนและขยายผล โดยจัดเวทีถอดบทเรียนโดยใช้เทคนิค Timeline of Change และ AAR เพื่อสรุปประสบการณ์ของผู้มีส่วนร่วมสรุปโมเดล เกษตรกรยิ้มได้ ออกเป็น ๕ องค์ประกอบหลัก พร้อมจัดทำชุดความรู้เพื่อเผยแพร่ ขยายผลโดยจัดกิจกรรม เปิดบ้านเรียนรู้ และส่งเยาวชนหรือเกษตรกรต้นแบบไปเป็นวิทยากรให้พื้นที่อื่นในอำเภอ

แผนภูมิที่ ๔.๕ กระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับตัวของเกษตรกร

๔.๓ แนวทางการขยายผลพื้นที่เรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

เพื่อให้การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง ไม่หยุดอยู่เพียงแค่พื้นที่ต้นแบบ แต่สามารถขยายผลสู่ชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องสร้าง เครือข่ายการเรียนรู้ ที่มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน และขยายผลผ่านกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบ โดยมี ๓ กระบวนการสำคัญดังนี้

๔.๓.๑ การร่วมกันขยายพื้นที่ เกษตรกรยิ้มได้ กับกลุ่มเป้าหมาย

เพื่อให้พื้นที่ต้นแบบ เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง ไม่เป็นเพียงจุดสาธิตแต่สามารถขยายผลสู่ครัวเรือนและชุมชนอื่นที่ประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากได้จริง จำเป็นต้องมีกระบวนการ พาเรียนรู้ – พาวางแผน – พาทำจริง กับกลุ่มเป้าหมายในตำบลไทรงามที่มีความพร้อม โดยอาศัยพลังของชุมชนช่วยกันต่อยอดอย่างมีระบบ โดยมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

๑. คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่มีความพร้อม

การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายสำหรับขยายพื้นที่ เกษตรกรยิ้มได้ เป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญต่อความสำเร็จของการขยายผล เพราะจะช่วยให้ทรัพยากรและแรงสนับสนุนที่มีอยู่อย่างจำกัด ถูกใช้กับกลุ่มที่มีความตั้งใจจริง มีศักยภาพ และพร้อมเรียนรู้ โดยเน้นการเริ่มต้นจากกลุ่มเล็กที่สามารถลงมือปฏิบัติได้ทันที และสามารถเป็นต้นแบบให้ครัวเรือนอื่นในอนาคต

แนวทางการดำเนินการ

สำรวจและสร้างฐานข้อมูลร่วมกับผู้นำชุมชนและ อบต. สำรวจ ครัวเรือนที่อยู่ในพื้นที่เสี่ยงน้ำท่วมซ้ำซาก ในตำบลไทรงามใช้การลงพื้นที่พูดคุย สอบถาม และบันทึกข้อมูลเบื้องต้น เช่น ลักษณะพื้นที่ของแต่ละครัวเรือน (ดิน น้ำ ความลาดเอียง) ปัญหาที่เผชิญระหว่างน้ำท่วมความสนใจ และแรงจูงใจของเจ้าของพื้นที่

เกณฑ์คัดเลือกเบื้องต้น (ข้อเสนอแนะ) พื้นที่ที่มีศักยภาพมีพื้นที่ว่างอย่างน้อย ๒๐-๕๐ ตร.ม. สามารถเข้าถึงน้ำได้ ไม่ใช่จุดอับน้ำทั้งปีเจ้าของพื้นที่มีแรงและแรงใจ มีเวลาและความพร้อมลงมือเองมีทัศนคติเชิงบวกต่อการเรียนรู้และปรับตัวยินดีเปิดพื้นที่เป็นแปลงเรียนรู้ในอนาคต ยินดีต้อนรับคนมาเยี่ยมชมพร้อมถ่ายทอดประสบการณ์ให้เพื่อนบ้าน

ข้อเสนอแนะการเริ่มต้นเริ่มจาก กลุ่มเล็กที่ทำได้จริง เช่น ๓-๕ ครัวเรือนทำจริง คุยง่าย ช่วยกันได้ ใช้เป็น ต้นกล้าเครือข่าย ในระยะต่อไป แนะนำให้เลือกแบบ หลากหลายบริบท เช่น ๑ ครัวเรือนริมคลอง ๑ ครัวเรือนในพื้นที่ลุ่ม ๑ ครัวเรือนที่เป็นเกษตรผสมอยู่แล้ว

ผลลัพธ์ที่ได้ ได้กลุ่มเป้าหมายที่มีศักยภาพในการลงมือทำจริง เริ่มมี แปลงเรียนรู้แบบบ้าน ๆ ขยายจากวัดสู่บ้าน วางรากฐานของเครือข่ายต้นแบบในระดับตำบล เสริมกำลังใจให้ชุมชนเห็นว่า แม้เราจะเล็ก แต่ก็เริ่มได้

ภาพที่ ๔.๖ การขยายผล “เกษตรกรยิ้มได้สู่สถานศึกษา”

๒) จัดกิจกรรมพาเรียนรู้ ณ วัดไผ่สามตำลึง

เวทีนี้เป็นกิจกรรมสำคัญในการจุดประกายความเข้าใจ แรงบันดาลใจ และความเชื่อมั่นของกลุ่มเป้าหมายก่อนลงมือจริง โดยใช้พื้นที่ต้นแบบ เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง เป็นห้องเรียนธรรมชาติ และให้ผู้มีประสบการณ์ในชุมชนเป็นครู เพื่อสื่อสารว่า เราทำได้ และคุณก็ทำได้ วัตถุประสงค์ของเวที ให้กลุ่มเป้าหมายได้ เห็นของจริง จากพื้นที่ต้นแบบ เข้าใจแนวคิด การอยู่กับน้ำ ด้วยโคก หนอง นา และภูมิปัญญา ออกแบบแนวทางของตัวเอง ผ่านกิจกรรมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

กิจกรรมหลักภายในเวที ช่วงเช้า เปิดมุมมอง แนะนำโมเดล ‘เกษตรกรยิ้มได้’ แบบเข้าใจง่าย ใช้ภาพ แผนผังโมเดลโคก หนอง นา + แผนที่พื้นที่จริง อธิบายองค์ประกอบ ๕ โซนหลัก เช่น โคก หนอง นา แปลงยกพื้น ฯลฯ เชื่อมโยงกับ ชีวิตเกษตรกรในน้ำท่วม เดินชมฐานเรียนรู้แบบหมุนเวียน ประกอบด้วย

ฐานที่ ๑ โคก – การปลูกไม้ยืนต้นกั้นน้ำ

ฐานที่ ๒ หนอง – การเลี้ยงปลา/ปลูกบัวในพื้นที่ชุ่มน้ำ

ฐานที่ ๓ นา – ข้าวท่อน้ำและพืชอาหารในน้ำ

ฐานที่ ๔ แปลงผักยกพื้นและลอยน้ำ

ฐานที่ ๕ มุมเยาวชน – ภาพวาด/โปสเตอร์ ชีวิตอยู่กับน้ำ

ช่วงบ่าย คิดของฉัน ทำได้จริง วงสนทนา เรียนรู้จากคนที่เคยล้ม แต่ลุกได้ เกษตรกรต้นแบบ แร่ประสบการณ์ เช่น เคยน้ำท่วมซ้ำแต่ไม่ถอย เริ่มจากสิ่งเล็ก ๆ ก่อน สิ่งที่ได้จากการลงมือทำ

กิจกรรมกระตุ้นความคิด ออกแบบแปลงในฝันของฉัน แจกแบบแผนที่ว่าง A๔ ให้เขียนหรือวาด มีไอคอนต้นไม้-คอกสัตว์-บ่อปลาให้เลือกแปะ สะท้อนว่าเขาอยากเริ่มจากอะไรในบ้านของเขา อยู่อย่างไรไม่จนซ้ำซาก เวทีเล็กให้แต่ละคนพูดสั้น ๆ ว่าอยากทำอะไรเมื่อกลับบ้าน เช่น จะเริ่มปลูกกล้วยริ้วเลย หรือ จะเลี้ยงปลาในถังแรกให้ได้

ผลลัพธ์ที่ได้ กลุ่มเป้าหมายเกิดความเข้าใจและเห็นภาพชัด มีแนวคิดเบื้องต้นว่าจะ เริ่มปรับพื้นที่ของตนเองอย่างไร เกิดแรงบันดาลใจจากการเห็นของจริงและฟังจากคนที่ลงมือแล้ว วางรากฐานสำหรับการติดตามให้คำปรึกษารายบ้านต่อไป

๓) สนับสนุนให้กลุ่มเป้าหมาย วางแผน-ปรับพื้นที่

หลังจากผ่านเวทีเรียนรู้ที่วัดไผ่สามตำลึงแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการพากลุ่มเป้าหมายลงมือวางแผนปรับพื้นที่ของตนเอง โดยเริ่มจากขนาดเล็กที่ทำได้จริงในบริบทของแต่ละครัวเรือน เพื่อให้เกิดต้นกล้าแห่งความเปลี่ยนแปลง ในระดับบ้าน และต่อยอดเป็นพื้นที่เรียนรู้ขนาดย่อมในอนาคต

แนวทางการสนับสนุน

๑. ร่วมร่าง แผนปรับพื้นที่ขนาดเล็กจัดทำแบบฟอร์มง่าย ๆ ให้เกษตรกรแต่ละครัวเรือน ได้ร่างแผนของตนเอง โดยประกอบด้วย ภาพวาดแผนผังพื้นที่ (คร่าว ๆ) จุดน้ำขัง/จุดสูง/ทางน้ำไหล จุดที่เหมาะสมกับการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ หรือกักน้ำ ให้พี่เลี้ยงหรือเกษตรกรต้นแบบช่วยแนะนำการวางแผนตามความเหมาะสม ตัวอย่างขนาดพื้นที่แนะนำ แปลงเกษตรผสม ๓x๕ เมตร (พอสำหรับพืชสวนครัว + พื้นที่ปลูกหมัก) แปลงริมรั้วยกพื้น ๑ เมตร (ใช้โครงพาเลทหรือไม้ไผ่) โคก หนอง นา ย่อขนาด (๑ บ่อวงซีเมนต์ = หนองเล็ก / พื้นยก = โคก / รอบบ่อ = นา)

๒. ส่งเสริมให้เริ่มจากสิ่งเล็ก ๆ และต้นทุนต่ำแนวคิดคือ ทำให้เห็นว่าทำได้โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือ เช่น ปลูกผักบนพาเลทใช้พาเลทเก่า + ถุงดินปลูก ปลูกพืชอายุสั้น เช่น ผักบุ้ง คะน้า ผักชีฝรั่ง แปลงผักลอยน้ำ ใช้โฟมหรือท่อ PVC ประกอบเป็นกรอบลอย ใส่กระถางเล็ก ๆ ปลูกผักกินใบ หรือพืชลอยน้ำอย่างผักกระเฉด เลี้ยงปลาในถังรีไซเคิล ถังน้ำเก่า หรือบ่อวงซีเมนต์ เลี้ยงปลาตุ๊กหรือปลานิลในรอบส้น พร้อมฝึกจัดการน้ำให้ไม่เน่าเสีย

๓. ติดตาม-ให้คำปรึกษา-แลกเปลี่ยน จัดพี่เลี้ยง (เยาวชนจิตอาสา หรือเกษตรกรต้นแบบ) เยี่ยมบ้านทุก ๒-๓ สัปดาห์บันทึกความคืบหน้า เช่นปลูกอะไรแล้วบ้าง อะไรรอด-อะไรตาย-เรียนรู้อะไรเชิญมาแลกเปลี่ยนกันเป็นเวทีเล็ก เช่นพื้นที่ของฉัน วันนี้ฉันทำอะไรแล้ว อยู่หน้าอย่างไรให้ได้กิน-ไม่หนึ่-ไม่เครียด

ผลลัพธ์ที่ได้ แต่ละครัวเรือนเริ่ม ลงมือทำในบริบทของตนเอง เกิดต้นแบบย่อมในระดับบ้านที่ปรับตัวได้จริง พื้นที่บ้านกลายเป็นพื้นที่เรียนรู้เล็ก ๆ ที่มีพลัง เสริมความมั่นใจให้เกษตรกรรู้สึก ว่า เริ่มได้เลย ไม่ต้องรอ

๔) สนับสนุนวัสดุเบื้องต้น และจัดทีมพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาใกล้ชิด

เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถ เริ่มต้นทำจริง ได้ทันทีโดยไม่สะดุดจากข้อจำกัดเรื่องอุปกรณ์ และความรู้ จำเป็นต้องมีระบบสนับสนุน ๒ ด้านควบคู่กันคือ (๑) วัสดุเบื้องต้นที่ใช้ได้จริง และ(๒) การมีพี่เลี้ยงใกล้ชิดที่ใจกว้าง-ให้คำแนะนำ-อยู่ข้าง ๆ ระหว่างลงมือทำ

๑. การมอบวัสดุพื้นฐานเพื่อเริ่มต้นปรับพื้นที่ วัสดุเน้น หาได้ง่าย-ใช้ได้จริง-ต้นทุนต่ำ เพื่อให้เป็นต้นแบบที่สามารถขยายซ้ำได้ในครัวเรือนอื่น

ตารางที่ ๔.๑ วัสดุเบื้องต้น

ประเภท	รายการ	วัตถุประสงค์
ภาชนะ	ถังน้ำเก่า / บ่อวง / ถังพลาสติก	ใช้เลี้ยงปลา / ปลูกผักน้ำ

วัสดุปลูก	กระสอบข้าว / พาเลตไม้ / ไม้ไผ่	ทำแปลงยกพื้นหรือแปลงริมรั้ว
ดิน-ปุ๋ย	ดินผสม ปุ๋ยอินทรีย์	เริ่มปลูกผักปลอดภัยกินเอง
เมล็ดพันธุ์	ผักกินใบเร็ว เช่น คะน้า ผักบุ้ง กวางตุ้ง	ให้ผลผลิตใน ๒๐-๓๐ วัน
วัสดุอื่น	แกลบดำ เชือกฟาง	ใช้รองก้นถังหรือมัดค้ำผัก

หมายเหตุ พิจารณาจัดเป็น ชุดเริ่มต้นครัวเรือน ๑ ชุดต่อบ้าน พร้อมใบแนบแนะนำการใช้งานแต่ละรายการ

๒. ระบบพี่เลี้ยงชุมชนติดตามอย่างใกล้ชิด

พี่เลี้ยงหลักเกษตรกรต้นแบบจากวัดไผ่สามตำลึง มีประสบการณ์จริงเรื่องโคก หนอง นา และการปรับพื้นที่ในเขตน้ำท่วม ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเทคนิค

เยาวชนจิตอาสาในพื้นที่ เคยผ่านกิจกรรมมาก่อน เช่น ปลูกผัก ยกแปลง ทำปุ๋ย เป็นพี่เลี้ยงใจดี เข้าใจง่าย พูดภาษาชาวบ้าน

รูปแบบการดูแลพี่เลี้ยงประจำ ๒-๓ ครัวเรือน ต่อ ๑ คนเข้าเยี่ยมบ้านทุก ๒-๔ สัปดาห์ โดยดูความสะดวกและความพร้อมของแต่ละบ้านมีกระดาช สมุดเยี่ยมแปลง หรือแบบฟอร์มสั้น ๆ บันทึกความคืบหน้า เช่นสัปดาห์นี้ปลูกอะไร? น้ำท่วมไหม? แก้อย่างไร? ปัญหาคืออะไร และต้องการความช่วยเหลือแบบไหน?

ผลลัพธ์ที่ได้ คือ ครัวเรือนได้เริ่มทำจริง ไม่สะดุดเพราะขาดของ ชาวบ้านไม่รู้สึกลัว ทำอยู่คนเดียว เกิดความมั่นใจและความผูกพันในเครือข่าย พี่เลี้ยงกลายเป็น แรงบันดาลใจข้างบ้าน ที่ชวนกันทำต่อ

๔.๓.๒ การร่วมกันประเมินผลพื้นที่ “เกษตรกรยิ้มได้” ของกลุ่มเป้าหมาย

หลังจากกลุ่มเป้าหมายเริ่มต้นปรับพื้นที่ของตนเองแล้ว กระบวนการประเมินผลควรเน้นแนวทาง ประเมินเพื่อเรียนรู้ ไม่ใช่จับผิด โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบเกณฑ์และเป็นเจ้าของกระบวนการเอง ผ่านกิจกรรมที่ทั้ง แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และ สร้างแรงบันดาลใจร่วมกัน

แนวทางการดำเนินงาน

๑. จัดกิจกรรม เวียนเยี่ยม

กิจกรรม เวียนเยี่ยม เป็นรูปแบบการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงของเพื่อนบ้าน ที่เน้นการ เสริมแรงบวก สร้างความมั่นใจ และแลกเปลี่ยนอย่างเป็นกันเอง โดยใช้หลักคิด บ้านฉัน – บ้านเธอ เพื่อกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความรู้สึกว่า ฉันก็ทำได้ ผ่านการเห็นของจริงและฟังเจ้าของพื้นที่เล่าด้วยตนเอง

เป้าหมายของกิจกรรม ให้กลุ่มเป้าหมายได้เห็น แนวทางการปรับตัวในบริบทบ้านจริง สร้างเวที แลกเปลี่ยน เรียนรู้ ให้กำลังใจ กันในกลุ่ม เกิดแรงบันดาลใจข้ามบ้าน และเริ่มต้นขยายผลอย่างสมัครใจ

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

๑. วางแผนจัดเวียนเยี่ยม เลือกรั้วเรือนที่พร้อมเปิดพื้นที่ (๓-๕ ราย) กำหนดวัน/เวลาแบบสบาย ๆ เช่น ๑ วันเยี่ยม ๓ บ้าน จัดทีมเดินเยี่ยมบ้านแบบกลุ่มเล็ก (๑๐-๑๕ คน)

๒. ใช้แนวคิด บ้านฉัน - บ้านเธอ ให้เจ้าของพื้นที่ เล่าเรื่องของตนเอง เช่น จุดเริ่มต้นในการลงมือปัญหาที่เจอและวิธีแก้ ความรู้สึกหลังได้ทำ ให้ผู้เยี่ยม สะท้อนสิ่งที่เห็น ผ่านกิจกรรมง่าย ๆ อะไรที่รู้สึกประทับใจ? อะไรที่คิดว่าจะนำไปใช้กับบ้านตนเองได้? ถ้าจะชวนเพื่อนทำตาม จะบอกเขาว่าอะไร?

กิจกรรมประกอบการเวียนเยี่ยม

กิจกรรมที่ ๑ การ์ดคำชม-คำแนะนำ แจกการ์ด ๑ ใบให้ผู้เยี่ยมแต่ละคนให้เขียน คำชม ๑ ข้อ เช่น ชอบการปลูกผักบนพาเลตมากเลยคะ ข้อเสนอแนะ ๑ ข้อ เช่น ถ้าเพิ่มร่มเงาจะทำให้ผักไม่เหี่ยวเร็ว มอบการ์ดให้เจ้าของบ้าน เพื่อเป็นกำลังใจและแนวทางพัฒนา

กิจกรรมที่ ๒ วาดภาพ แปลงที่ฉันอยากทำตามให้ผู้ร่วมกิจกรรมวาดหรือจดแผนผังเล็ก ๆ ว่าตนเองอยากเริ่มทำแบบไหนจะปลูกอะไร - ยกพื้นยังงัย - ทำที่ไหนในบ้าน นำเสนอแบบย่อในกลุ่ม → เพื่อชวนกันลงมือ

๒. ใช้แบบประเมินง่าย ๆ ที่ชุมชนออกแบบเอง หัวข้อแนะนำในแบบประเมินแนะนำใช้กระดาษขนาด A๔ ที่พับครึ่งได้ หรือฟอร์มติดแม่เหล็กหน้าตู้เย็น

๓. สรุปผลในรูปแบบบอร์ดความรู้ / นิทรรศการชุมชน ทุกบ้านที่เข้าร่วมทำ ไปสเตอร์ของฉัน โดยมี ภาพก่อน-หลัง สิ่งที่ได้เรียนรู้ คำคมหรือประโยคที่อยากฝากชุมชน นำมาติดในศาลาวัด / พื้นที่สาธารณะ เช่น จากน้ำท่วม...ถึงผักริมรั้ว แปลงเล็กของแม่ แต่เลี้ยงลูกได้ทั้งฤดูฝน เชิญชาวบ้านในชุมชนอื่นมาชม นิทรรศการอยู่กับน้ำฉบับบ้าน ๆ และเปิดเวทีเสวนา เราจะเริ่มแปลงฉันได้อย่างไร

ภาพที่ ๔.๗ กิจกรรมเวียนเยี่ยมเพื่อชมพื้นที่ขยายผลแนวคิดเกษตรกรยั่งยืนได้

ผลลัพธ์ที่ได้จากการร่วมกันประเมินผลพื้นที่ เกษตรกรยิ้มได้ ของกลุ่มเป้าหมาย

การจัดกระบวนการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ที่ขยายผลจากโมเดล เกษตรกรยิ้มได้ ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่สำคัญในหลายมิติ ดังนี้

๑. เกิดการเรียนรู้และพัฒนาาร่วมกันในกลุ่มเป้าหมาย โดยเจ้าของพื้นที่ได้ สะท้อนสิ่งที่เรียนรู้จากการลงมือทำจริง เช่น การยกแปลงให้พื้นระดับน้ำ การเลือกพืชทนน้ำ หรือการเลี้ยงปลาในถัง และกลุ่มเป้าหมายคนอื่น ๆ ได้เห็นตัวอย่าง ทั้งสิ่งที่สำเร็จและอุปสรรคที่แก้ได้จริง ทำให้เกิดการเรียนรู้จากกันและกัน (peer learning)

๒. พื้นที่ปรับตัวได้จริงในระดับครัวเรือนหลายครัวเรือนสามารถสร้างแปลงผักกินได้ พื้นที่เลี้ยงปลา หรือพื้นที่ยกพื้นหนีน้ำอย่างง่ายมีตัวอย่างของการ อยู่กับน้ำได้โดยไม่หยุดกิน ไม่หยุดทำ ซึ่งสามารถเป็นแรงบันดาลใจให้ชาวบ้านคนอื่นในชุมชน

๓. ชุมชนเริ่มเห็นความเป็นไปได้จากคนข้างบ้านการประเมินแบบ บ้านฉัน-บ้านเธอ ทำให้เห็นว่า คนธรรมดาในชุมชนเดียวกัน ก็สามารถเริ่มต้นได้ ไม่ต้องพึ่งเงินมากหรือเทคโนโลยีซับซ้อน ชาวบ้านเริ่มพูดคุยกันเรื่อง ฉันจะเริ่มทำอะไรบ้าง หลังจากไปเยี่ยมบ้านเพื่อน

๔. เกิดการขยายแนวคิดสู่ครัวเรือนอื่นในชุมชนบางครัวเรือนที่ไม่ได้เข้าร่วมตั้งแต่ต้น เริ่มแสดงความสนใจขอเข้าร่วมรอบถัดไปเจ้าของพื้นที่ต้นแบบกลายเป็น พี่เลี้ยงท้องถิ่น และถ่ายทอดให้เพื่อนบ้านเอง

๕. สร้างพื้นที่สื่อสารและความภาคภูมิใจการจัดนิทรรศการชุมชนจากผลประเมินทำให้เกิดเวทีแสดงผลงานของชาวบ้านอย่างเรียบง่ายแต่ทรงพลังเจ้าของพื้นที่เกิดความรู้สึก ภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนเองทำ และเห็นคุณค่าของความพยายาม

๖. วางรากฐานการพัฒนาเครือข่ายในตำบลพื้นที่ย่อยที่ประสบความสำเร็จกลายเป็น ต้นแบบขนาดเล็ก ที่สามารถขยายผลไปยังหมู่บ้านหรือตำบลใกล้เคียงระบบพี่เลี้ยง-การประเมินแบบชุมชน-การเรียนรู้เยี่ยม เริ่มกลายเป็น วัฒนธรรมการเรียนรู้แบบใหม่ของชุมชน

๔.๓.๓ การร่วมกันถอดโมเดล นวัตกรรมพื้นที่เรียนรู้เกษตรกรยิ้มได้

หลังจากพื้นที่ต้นแบบและกลุ่มเป้าหมายได้ร่วมมือกันขยายผลและดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลา ๓-๖ เดือน ขั้นตอนสำคัญถัดไปคือการ จัดเวทีถอดบทเรียนร่วม เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ นวัตกรรมที่เกิดขึ้น และจัดทำ โมเดลเครือข่าย ที่สามารถต่อยอดสู่การสนับสนุนในระดับ ตำบล จังหวัด หรือจากภาคีภายนอก

วัตถุประสงค์ของการถอดโมเดล สะท้อนการเรียนรู้จากทั้ง พื้นที่ต้นแบบและกลุ่มเป้าหมาย ระบุ นวัตกรรมที่ชุมชนสร้างขึ้นเอง โดยไม่ต้องพึ่งงบประมาณมาก สรุปเป็น โมเดลเครือข่าย เกษตรกรยิ้มได้ ตำบลไทรงาม สำหรับใช้ขยายผลหรือนำเสนอต่อภาครัฐ/เอกชน

แนวทางการดำเนินงาน

๑. จัดเวทีสรุปบทเรียน ถอดหัวใจพื้นที่ยิ้มได้เชิญผู้แทนจากแต่ละบ้าน / กลุ่มเป้าหมาย / คณะทำงาน / เยาวชน / พี่เลี้ยง ร่วมแลกเปลี่ยนในเวทีเดียว ใช้เทคนิค Timeline of Change ให้แต่

ละกลุ่มเล่าเรื่อง ตั้งแต่ยังไม่เริ่ม → ทำแล้ว → วันนี้ AAR (After Action Review)คาดหวังอะไร? เกิดอะไรขึ้นจริง? จะพัฒนาต่ออย่างไร?

๒. ถอดองค์ประกอบ นวัตกรรมที่ชุมชนสร้างเองตัวอย่างที่อาจพบจากการลงมือทำจริง การเลี้ยงไก่ลอยน้ำในกรงไม้ไผ่ การสร้างแปลงผักบนแพหรือถังโฟม การใช้เศษไม้ทำคอกหมูยกพื้น การทำ ปูยจากน้ำหมักน้ำท่วม ระบบแจ้งเตือนน้ำแบบไลน์กลุ่มระหว่างบ้าน สิ่งเหล่านี้ควรถูกรวบรวมเป็น นวัตกรรมท้องถิ่น ที่อิงบริบทและต้นทุนชุมชนเอง

๓. สรุปลอกเป็น โมเดลเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืนได้ ตำบลไทรงามจัดทำแผนผังแสดง โครงสร้างเครือข่าย (วัด-บ้าน-โรงเรียน-พี่เลี้ยง-หน่วยงานท้องถิ่น)แผนการขยายผล (เช่น ๑ คนชวน อีก ๒ ครั้วเรือน)รูปแบบกิจกรรมเรียนรู้ที่หมุนเวียนได้กลไกประเมินแบบชุมชนตัวอย่างนวัตกรรมที่ ถอดได้ พร้อมแนบภาพแปลงจริงคำพูดของชาวบ้านแบบจำลองแผนขยายผลในปีถัดไป

ใช้โมเดลนี้ทำอะไรได้? ยื่นของบประมาณ/การสนับสนุน จาก อบต., สำนักงานพัฒนา ชุมชน, พอช., สสส., องค์กร CSR ฯลฯเป็นต้นแบบสำหรับตำบลอื่นที่ประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก สร้าง หลักสูตรชุมชน สำหรับอบรมเยาวชน นักเรียน และเกษตรกรรุ่นใหม่

ภาพที่ ๔.๘ เกษตรกรที่ร่วมโครงการแลกเปลี่ยนและจำหน่ายผลผลิตในตลาดชุมชน

ผลลัพธ์ที่ได้จากการร่วมกันถอดโมเดล นวัตกรรมพื้นที่เรียนรู้เกษตรกรยั่งยืนได้ หลังจากดำเนินกระบวนการขยายผลพื้นที่ เกษตรกรยั่งยืนได้ ในระดับครัวเรือน และจัดเวทีถอดบทเรียน ร่วมกันระหว่างพื้นที่ต้นแบบและกลุ่มเป้าหมาย ทำให้ได้ผลลัพธ์ที่สำคัญหลายประการทั้งในด้าน ความรู้ นวัตกรรมชุมชน และพลังเครือข่าย ดังนี้

๑. เกิดนวัตกรรมท้องถิ่นที่ชุมชนพัฒนาขึ้นเอง ชุมชนสามารถสร้างรูปแบบการปรับตัว ใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง เช่น การเลี้ยงไก่ลอยน้ำในกรงไม้ไผ่แปลงผักบนแพไม้ / กระสอบ ลอยน้ำ คอกหมูยกพื้นจากไม้เหลื่อใช้ สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึง การเรียนรู้จากการลงมือทำจริง และการ แก้ปัญหาด้วยภูมิปัญญา

๒. เกิดกระบวนการเรียนรู้ข้ามบ้าน ข้ามรุ่นพี่เลี้ยงชุมชน เยาวชน และเกษตรกรต้นแบบ ได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องเด็ก-ผู้ใหญ่-ผู้สูงอายุ เรียนรู้ร่วมกันในกิจกรรมเวียนเยี่ยมและเวที ถอดบทเรียนความสัมพันธ์ข้ามกลุ่มวัยแน่นแฟ้นขึ้น เป็นทุนทางสังคมของชุมชน

๓. เกิดเครือข่ายการเรียนรู้เกษตรกรเยี่ยมได้ในระดับตำบลมีครัวเรือนต้นแบบกระจายอยู่ใน หลายหมู่บ้าน สามารถเป็นจุดสาธิตขนาดย่อมมีพี่เลี้ยงชุมชนพร้อมช่วยดูแลกลุ่มใหม่มีคณะทำงานใน ตำบลที่สามารถ ประสาน-จัดกิจกรรม-วางแผนต่อเนื่องได้

๔. ชุมชนสามารถสื่อสารแนวคิดของตนเองได้อย่างมีระบบชุมชนสามารถถ่ายทอดโมเดล ของตนเองผ่านแผนผังภาพก่อน-หลังไปสเตอร์นิตรศการ สมุดบันทึกชุมชนสิ่งเหล่านี้ช่วยให้ คนใน ชุมชนเป็นวิทยากรของตนเอง ได้จริง

๕. ได้ต้นแบบ โมเดลเครือข่ายเกษตรกรเยี่ยมได้ ตำบลไทรงามสรุปออกมาเป็นแนวคิด- กระบวนการ-ตัวอย่างจริงสามารถใช้อื่นขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ / องค์กรพัฒนาเอกชน / ภาคธุรกิจ CSR โมเดลนี้ยังสามารถนำไปขยายผลในตำบลอื่นที่ประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากได้อย่าง เหมาะสม

ผลลัพธ์สำคัญไม่ใช่เพียงแค่แปลงเกษตรที่เพิ่มขึ้น แต่คือการทำชาวบ้านสามารถสร้างทาง รอดจากน้ำท่วมด้วยมือตนเอง ถ่ายทอดให้เพื่อนบ้าน และเชื่อมั่นในพลังของชุมชนในการเปลี่ยนแปลง อนาคตได้จริง

การสร้างเครือข่ายเรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของ เกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม การสร้างเครือข่ายเรียนรู้เพื่อการ ปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก เป็นกระบวนการพัฒนาจาก พื้นที่ต้นแบบ สู่ พื้นที่ เครือข่าย โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้จากของจริง และการสร้างต้นแบบที่ขยาย ผลได้จริง โดยมีโครงสร้างการดำเนินงานครอบคลุม ๓ กระบวนการหลัก ได้แก่

๑. การร่วมกันขยายพื้นที่ เกษตรกรเยี่ยมได้ กับกลุ่มเป้าหมาย คัดเลือกครัวเรือนที่ได้รับ ผลกระทบน้ำท่วม และมีความพร้อมในการปรับพื้นที่ของตนเอง จัดเวที แนะนำแนวคิดและพาเรียนรู้ ที่วัดไผ่สามตำลึง ให้กลุ่มเป้าหมายเห็นต้นแบบจริง สนับสนุนให้แต่ละครัวเรือนเริ่มจากขนาดเล็ก เช่น แปลงผักกักพื้นเลี้ยงปลาในถัง โคกหนองนาแบบย่อ มอบวัสดุเบื้องต้น เช่น กระสอบ พาเลต เมล็ด พันธุ์ พร้อมจัด พี่เลี้ยงชุมชน ดูแลอย่างใกล้ชิด

๒. การร่วมกันประเมินผลพื้นที่ เกษตรกรเยี่ยมได้ ของกลุ่มเป้าหมาย จัดกิจกรรม เวียน เยี่ยม (Learning Visit) ด้วยแนวคิด บ้านฉัน-บ้านเธอ ให้กลุ่มเป้าหมายแลกเปลี่ยนและให้กำลังใจกัน ใช้แบบประเมินง่าย ๆ ที่ออกแบบร่วมกัน เช่น พื้นที่อยู่กับน้ำได้หรือไม่ มีพืชอาหารหรือการปรับตัว เกิดขึ้นหรือไม่ เจ้าของบ้านได้ถ่ายทอดให้คนอื่นหรือยัง สรุปผลในรูปแบบ นิทรรศการชุมชน / บอร์ด เรียนรู้ เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้คนอื่นในชุมชน

๓. การร่วมกันถอดโมเดล นวัตกรรมพื้นที่เรียนรู้เกษตรกรเยี่ยมได้ จัดเวทีถอดบทเรียน ระหว่างพื้นที่ต้นแบบกับกลุ่มขยาย รวบรวม นวัตกรรมที่ชุมชนสร้างเอง เช่น แปลงผักลอยน้ำ การ เลี้ยงไก่ลอยน้ำระบบเตือนภัยชุมชนง่าย ๆ สรุปออกเป็น โมเดลเครือข่ายเกษตรกรเยี่ยมได้ ตำบลไทร งาม พร้อมแผนผัง โครงสร้าง และแนวทางขยายผล นำเสนอแก่ หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน หรือองค์กร สนับสนุน เพื่อขอการสนับสนุนหรือต่อยอดในพื้นที่อื่น

ผลลัพธ์สำคัญของการสร้างเครือข่าย เกิด ศูนย์กลางการเรียนรู้ระดับชุมชน ที่เริ่มจากวัด และขยายสู่บ้าน เกิด เครือข่ายครัวเรือนปรับตัว ที่เชื่อมโยงผ่านความรู้ ภูมิปัญญา และพี่เลี้ยง เกิด แรงบันดาลใจที่ชัดเจนว่า คนในชุมชนช่วยกันปรับตัวได้ แม้ไม่มีงบประมาณมาจากรากฐานสำหรับการขยายผลสู่ตำบลอื่นหรือพื้นที่เสี่ยงซ้ำซากในจังหวัดนครปฐม

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จากข้อมูลที่ให้มา สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นแนวทางการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ดังแผนภูมิองค์ความรู้จากการวิจัย

แผนภูมิที่ ๔.๖ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากแผนภูมิแสดงถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวในการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จากข้อมูลที่ทำให้เราสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นแนวทางการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ไม่ได้เริ่มจากเทคโนโลยีหรือเงินทุน แต่เริ่มจากความเข้าใจในพื้นที่ของตนเองการลงมือทำอย่างต่อเนื่องและการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนซึ่งจะนำไปสู่การอยู่กับน้ำอย่างยั่งยืน ด้วยกระบวนการสำคัญ ดังนี้

๑. การเข้าใจปัญหาน้ำท่วมเชิงระบบจากมุมมองของชุมชนชุมชนสามารถระบุพื้นที่เสี่ยงจุดอ่อนของโครงสร้างน้ำ และแนวโน้มของปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากได้จากประสบการณ์ตรง ผ่านเครื่องมืออย่างแผนที่ชุมชนและไหมไลน์น้ำท่วมซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจร่วมและการวิเคราะห์ปัญหาเชิงระบบ ทั้งในด้านพื้นที่ อาชีพ และโครงสร้างสังคม.

๒. รูปแบบการปรับตัวที่เหมาะสมกับบริบทน้ำท่วมซ้ำซากเกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตให้เหมาะกับสภาพน้ำท่วม เช่น การปลูกพืชทนน้ำ ทำแปลงผักยกพื้น เลี้ยงปลาในถัง และใช้โคกหนองนาโมเดลแบบย่อย่อยร่วมกับภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและการใช้พื้นที่อย่างยืดหยุ่น.

๓. การเรียนรู้ร่วมกันและการสร้างพลังจากภายในชุมชนผ่านกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม เช่น เวทีเรียนรู้ เวียนเยี่ยม และเวทีถอดบทเรียน ชาวบ้านสามารถแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างรุ่น ระหว่างบ้าน และสร้างพลังชุมชนขึ้นจากกลุ่มเยาวชนและเกษตรกรต้นแบบ.

๔. การสร้างต้นแบบพื้นที่เรียนรู้ในระดับวัดและบ้านวัดไผ่สามตำลึงกลายเป็นพื้นที่เรียนรู้กลางของตำบลที่เชื่อมโยงวัดบ้านโรงเรียนในขณะที่แต่ละครัวเรือนสามารถพัฒนาแปลงต้นแบบของตนเองและถ่ายทอดสู่ชุมชนรอบข้างได้จริง.

๕. การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ในตำบลเกิดเครือข่ายเกษตรกรเข้มแข็งตำบลไทรงาม ซึ่งมีคณะทำงานพี่เลี้ยงและพื้นที่ต้นแบบหลากหลายสามารถใช้เป็นต้นแบบการเรียนรู้และยื่นขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกได้อย่างเป็นระบบ

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลเสร็จแล้วจึงสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์พูดคุยกับกลุ่มเกษตรกรและผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้นำชุมชน ผู้แทนหน่วยงานรัฐ องค์การบริหารส่วนตำบล สภาเกษตรกร รวมถึงการศึกษาจากเอกสารรายงานที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำขึ้น เช่น รายงานการจ่ายคชดเชยเยียวยาน้ำท่วม ในการเก็บข้อมูลจะใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูล โดยมีการเตรียมคำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าเรื่องราว ประสบการณ์ และความรู้สึกได้อย่างอิสระและละเอียด การสัมภาษณ์ดำเนินไปในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกผ่อนคลายและให้ข้อมูลที่ เป็นจริงมากที่สุด โดยเน้นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างลึกซึ้งจาก มุมมองของเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ต้องการ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกถูกนำมาถอดเทป และดำเนินการ วิเคราะห์เนื้อหา โดยการอ่านซ้ำ ทำความเข้าใจ และจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่คล้ายคลึงกัน เพื่อค้นหาประเด็นหลัก รูปแบบ และ ความสัมพันธ์ของผลกระทบที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ ซึ่งสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

๕.๑.๑ ผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

จากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากส่งผลกระทบลึกซึ้งต่อสายใยทางสังคม ภายในชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม โดยเฉพาะในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและกิจกรรม ส่วนรวมของชุมชน เมื่อปฏิสัมพันธ์ลดลง กิจกรรมร่วมกันหยุดชะงัก และความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมลดน้อยถอยลง สิ่งเหล่านี้ล้วนบั่นทอน พลังภายในที่เป็นรากฐานของการรวมตัวและการพัฒนาชุมชน การขาดการสื่อสาร ความไว้วางใจ และโอกาสในการรวมพลังฟื้นฟู ทำให้ชุมชนขาดความพร้อมในการเผชิญกับวิกฤตซ้ำซากในอนาคตอย่างเป็นระบบ หากไม่มีมาตรการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางสังคม ส่งเสริมเวทีปฏิสัมพันธ์ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน ความเปราะบางนี้จะทวีความ

รุนแรงขึ้น และขัดขวางความเป็นไปได้ของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว การจัดการภัยพิบัติในมิติของชุมชนจึงต้องควบคู่ไปกับการฟื้นฟูทางสังคม ไม่ใช่เพียงการซ่อมแซมทางกายภาพ แต่ต้องเยียวยาหัวใจของชุมชนไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม สรุปใน ๕ ด้าน คือ ๑) ผลกระทบด้านการประกอบอาชีพ ในความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตร ความเสียหายต่อปศุสัตว์ ความเสียหายต่ออุปกรณ์เกษตร การเพิ่มต้นทุนในการผลิต การขาดรายได้และปัญหาหนี้สิน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบอาชีพ ๒) ผลกระทบด้านรายได้และรายจ่าย ในส่วนรายได้ลดลงหรือสูญหาย การสูญเสียรายได้ระยะยาว โอกาสในการมีรายได้เสริมถูกจำกัด ในส่วนค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูพื้นที่การเกษตร ค่าใช้จ่ายในการจัดซื้ออุปกรณ์ ดอกเบี้ยจากหนี้สิน ๓) ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว คือ ความตึงเครียดจากภาวะเศรษฐกิจ การแยกย้ายของสมาชิกครอบครัว การลดบทบาทกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว ผลกระทบต่อบทบาทและหน้าที่ในครอบครัว ๔) ผลกระทบด้านสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิต ในด้านสุขภาพร่างกาย การเข้าถึงบริการสาธารณสุขที่ยากขึ้น ความเครียด วิตกกังวล และภาวะซึมเศร้า ภาวะหมดหวังและท้อแท้ ความสัมพันธ์ทางสังคมเสื่อมถอย ๕) ผลกระทบด้านปฏิสัมพันธ์และกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน คือ การลดลงของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน กิจกรรมส่วนรวมหยุดชะงักหรือลดลง การขาดโอกาสในการรวมพลังฟื้นฟูชุมชน ซึ่งการขาดโอกาสในการรวมพลังนี้ ยังทำให้ขาดผู้นำหรือกลุ่มแกนนำชุมชนที่มีบทบาทชัดเจนในการประสานการฟื้นฟู ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเนื่องไปถึงความสามารถในการเข้าถึงความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือองค์กรภายนอก เพราะขาดตัวแทนที่สามารถสื่อสารและเคลื่อนประเด็นปัญหาได้อย่างเป็นระบบ การฟื้นฟูที่เกิดขึ้นแบบกระจัดกระจาย ไม่ประสานกัน และขาดพลังจากฐานรากของชุมชน จะทำให้ความสามารถในการฟื้นตัวในระยะยาวของตำบลไทรงามอ่อนแอลงและส่งผลกระทบต่อเนื่องไปถึงความสามารถในการปรับตัวต่อภัยพิบัติในอนาคต การสร้างกลไกการมีส่วนร่วม ฟื้นฟูเวทีสาธารณะ และเสริมพลังเครือข่ายภายในจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อ เปลี่ยนจากการฟื้นฟูรายบุคคลไปสู่การฟื้นฟูแบบชุมชนทั้งระบบได้

๕.๑.๒ การออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

การออกแบบกระบวนการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมทั้งการวิเคราะห์ปัญหา วางแผนจัดการ และพัฒนาพื้นที่ต้นแบบเพื่อการเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืนภายใต้สภาวะน้ำท่วมที่เกิดเป็นประจำ พร้อมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน โดยสามารถสรุปสาระสำคัญของกระบวนการได้ ๕ ขั้นตอน คือ ๑) การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาแนวทาง จัดเวทีประชาคมให้เกษตรกรและกลุ่มต่าง ๆ ได้ร่วม วิเคราะห์พื้นที่เสี่ยงน้ำท่วม โดยใช้เทคนิค แผนที่ชุมชน และ ไทม์ไลน์น้ำท่วม วิเคราะห์ สาเหตุของน้ำท่วมซ้ำซาก ทั้งด้านภูมิประเทศ การจัดการน้ำ และโครงสร้างสังคมระดมแนวคิดจากชาวบ้านในเรื่อง การอยู่กับน้ำ และการตั้งกลุ่มเฝ้าระวังหรือเตือนภัยน้ำ ๒) การร่วมกันออกแบบพื้นที่ตามแนวคิด โคก หนอง นา โมเดลวิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่รายครัวเรือนเพื่อกำหนดโซน หนองน้ำ-กักน้ำ-ปลูกพืชแนะนำหลักการ โคก หนอง นา ควบคู่กับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เช่น การขุดคุ้ยน้ำ ฝายชะลอ การใช้วัสดุเหลือใช้สร้างต้นแบบการจัดการพื้นที่ในบริบทน้ำท่วมซ้ำซากของตำบลไทรงาม ๓) การจัดตั้งพื้นที่เรียนรู้ “เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง” ร่วมออกแบบพื้นที่เรียนรู้กับชุมชน โดยแบ่งเป็นโซนโคก หนอง นา แปลงผักยกพื้น ศาลาพักเรียนรู้ และมุมเยาวชนจัดกิจกรรมต่อเนื่อง เช่น อบรมเชิงปฏิบัติการ ปลุกกล้วยวันพระ ห่มผ้าคันนา เชื่อมโยง วัด-บ้าน-โรงเรียน ผ่านการเรียนรู้จริงของเยาวชนในพื้นที่ ๔) การพัฒนาพื้นที่ด้วยพลังชุมชน ตั้งคณะทำงานเกษตรกรยิ้มได้ จากทุกภาคส่วน ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เกษตรกร เยาวชน และ อบต. ระดมแรงงานชุมชนผ่านกิจกรรม ลงแขกพัฒนาแปลง เช่น ขุดหนอง ยกโคก สร้างแปลงผัก ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เช่น อบต., สำนักงานเกษตร, มหาวิทยาลัย และภาคเอกชน ๕) การถอดบทเรียนและขยายผลจัดเวทีถอดบทเรียนโดยใช้เทคนิค Timeline of Change และ AAR เพื่อสรุปประสบการณ์ของผู้มีส่วนร่วมสรุปโมเดล เกษตรกรยิ้มได้ ออกเป็น ๕ องค์ประกอบหลัก พร้อมจัดทำชุดความรู้ขยายผลโดยจัดกิจกรรม เปิดบ้านเรียนรู้ และส่งเยาวชนหรือเกษตรกรต้นแบบไปเป็นวิทยากรให้พื้นที่อื่นในอำเภอ ทั้งนี้ กระบวนการนี้เน้นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึดคนในชุมชนเป็นศูนย์กลาง ใช้ศาสนสถาน (วัด) เป็นฐานเรียนรู้ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือปรับตัว และสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภาคีภายนอกเพื่อเสริมพลังให้ชุมชนสามารถอยู่กับน้ำได้อย่างเหมาะสม

๕.๑.๓ ข้อเสนอแนะแนวทางการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

แนวทางการสร้างเครือข่ายเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากเป็นกระบวนการพัฒนาจาก พื้นที่ต้นแบบ สู่ พื้นที่เครือข่าย โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้จากของจริง และการสร้างต้นแบบที่ขยายผลได้จริง โดยมีโครงสร้างการดำเนินงานครอบคลุม ๓ กระบวนการ ได้แก่ ๑) การร่วมกันขยายพื้นที่และเครือข่ายเกษตรกรยิ้มได้กับกลุ่มเป้าหมายคัดเลือกครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบน้ำท่วม และมีความพร้อมในการปรับพื้นที่ของตนเอง จัดเวทีแนะนำแนวคิดและพาเรียนรู้ที่วัดไผ่สามตำลึง ให้กลุ่มเป้าหมายเห็นต้นแบบจริง สนับสนุนให้แต่ละครัวเรือนเริ่มจากขนาดเล็ก เช่น แปลงผักยกพื้นเลี้ยงปลาในถัง โคกหนองนาแบบย่อ มอบัวสดเบื้องต้น เช่น กระสอบ พาเลต เมล็ดพันธุ์ พร้อมจัด พี่เลี้ยงชุมชน ดูแลอย่างใกล้ชิด ๒) การร่วมกันประเมินผลพื้นที่ เกษตรกรยิ้มได้ ของกลุ่มเป้าหมาย จัดกิจกรรม เวียนเยี่ยม (Learning Visit) ด้วยแนวคิด บ้านฉัน-บ้านเธอ ให้กลุ่มเป้าหมายแลกเปลี่ยนและให้กำลังใจกันใช้แบบประเมินง่าย ๆ ที่ออกแบบร่วมกัน เช่น พื้นที่อยู่กับน้ำได้หรือไม่มีพืชอาหารหรือการปรับตัวเกิดขึ้นหรือไม่ เจ้าของบ้านได้ถ่ายทอดให้คนอื่นหรือยัง สรุปผลในรูปแบบ นิทรรศการชุมชน / บอร์ดเรียนรู้ เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้คนอื่นในชุมชน ๓) การร่วมกันถอดโมเดล นวัตกรรมพื้นที่เรียนรู้เกษตรกรยิ้มได้ จัดเวทีถอดบทเรียนระหว่างพื้นที่ต้นแบบกับกลุ่มขยาย รวบรวม นวัตกรรมที่ชุมชนสร้างเอง เช่น แปลงผักลอยน้ำ การเลี้ยงไก่ลอยน้ำระบบเตือนภัยชุมชนง่าย ๆ สรุปออกเป็น โมเดลเครือข่ายเกษตรกรยิ้มได้ ตำบลไทรงาม พร้อมแผนผัง โครงสร้าง และแนวทางขยายผล นำเสนอแก่ หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน หรือองค์กรสนับสนุนเพื่อขอการสนับสนุนหรือต่อยอดในพื้นที่อื่น ทั้งนี้ ผลลัพธ์สำคัญของการสร้างเครือข่าย เกิดศูนย์กลางการเรียนรู้ระดับชุมชน ที่เริ่มจากวัดและขยายสู่บ้าน เกิดเครือข่ายครัวเรือนปรับตัว ที่เชื่อมโยงผ่าน

ความรู้ ภูมิปัญญา และพี่เลี้ยง เกิดแรงบันดาลใจที่ชัดเจนว่า คนในชุมชนช่วยกันปรับตัวได้ แม้ไม่มีงบประมาณมากวางรากฐานสำหรับ การขยายผลสู่ตำบลอื่นหรือพื้นที่เสี่ยงซ้ำซากในจังหวัดนครปฐม

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ ผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

จากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากส่งผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ใน ๕ ด้าน คือ ด้านการประกอบอาชีพ ด้านรายได้และรายจ่าย ด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว ด้านสุขภาพร่างกาย และสุขภาพจิต และด้านปฏิสัมพันธ์และกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน คือ การลดลงของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน กิจกรรมส่วนรวมหยุดชะงักหรือลดลง การขาดโอกาสในการรวมพลังฟื้นฟูชุมชน ซึ่งการขาดโอกาสในการรวมพลังนี้ ยังทำให้ขาดผู้นำหรือกลุ่มแกนนำชุมชนที่มีบทบาทชัดเจนในการประสานการฟื้นฟู ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อไปถึงความสามารถในการเข้าถึงความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือองค์กรภายนอก เพราะขาดตัวแทนที่สามารถสื่อสารและเคลื่อนประเด็นปัญหาได้อย่างเป็นระบบ การฟื้นฟูที่เกิดขึ้นแบบกระจัดกระจาย ไม่ประสานกัน และขาดพลังจากฐานรากของชุมชน จะทำให้ความสามารถในการฟื้นตัวในระยะยาวของตำบลไทรงามอ่อนแอลง และส่งผลกระทบต่อไปถึงความสามารถในการปรับตัวต่อภัยพิบัติในอนาคต การสร้างกลไกการมีส่วนร่วม ฟื้นฟูเวทีสาธารณะ และเสริมพลังเครือข่ายภายในจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อ เปลี่ยนจากการฟื้นฟูรายบุคคลไปสู่การฟื้นฟูแบบชุมชนทั้งระบบได้ สอดคล้องกับ **คมกริช กระแสสินธุ์ และคณะ^๑** ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาอุทกภัย : การสร้างความร่วมมือในการจัดการของชุมชน จากการศึกษาพบว่า ปัญหาอุทกภัยเป็นอันตรายที่เกิดจากสภาวะน้ำท่วมหรือน้ำท่วมฉับพลันน้ำหลาก น้ำล้นตลิ่ง ซึ่งมีสาเหตุมาจากการเกิดฝนตกหนักหรือฝนตกต่อเนื่องเป็นเวลานานและมีปริมาณน้ำฝนมากกว่าปกติซึ่งเป็นอันตรายต่อมนุษย์ ทรัพย์สินเสียหายแก่ทรัพย์สินและก่อให้เกิดโรคระบาดต่าง ๆ ได้ ซึ่งบทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา แนวทางการสร้างความร่วมมือในการจัดการปัญหาอุทกภัยของชุมชน ซึ่งจากการศึกษาคณะผู้เขียนพบว่า การสร้างความร่วมมือในการจัดการปัญหาอุทกภัยของชุมชน ควรดำเนินการตามหลักการจัดการภัยพิบัติที่เน้น ๔ กิจกรรมหลัก ๓ ช่วงระยะเวลา ซึ่งมีความสอดคล้องเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน ได้แก่ ระยะก่อนเกิดภัย มี ๒ กิจกรรม คือ การลดผลกระทบ และการเตรียมความพร้อมระยะระหว่างเกิดภัย คือ การจัดการสถานะฉุกเฉิน หรือการรับมือ และระยะหลังเกิดภัย คือ การฟื้นฟู ทั้งนี้เพื่อนำมาใช้ในการป้องกัน ลดผลกระทบลดความห่อแหลม ถดถอยความเปราะบาง อันเกิดจากภัยพิบัติ และหลีกเลี่ยงการสูญเสียความเสียหายต่อชีวิตทรัพย์สิน สังคม และสิ่งแวดล้อม ของประชาชน

^๑ คมกริช กระแสสินธุ์, “พรรณนารา ดิสันทา และ นัสสา โรจนตระกูล, ปัญหาอุทกภัย : การสร้างความร่วมมือในการจัดการของชุมชน”, *Journal of Modern Learning Development*, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๖๗): ๔๖๒-๔๗๕.

หรือของรัฐ และสอดคล้องกับ วิลาลินี ชะไม่กลาง และ วรุดิ จำลองนาค^๒ ได้ศึกษา ผลกระทบของปัญหาน้ำท่วมในเทศบาลตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่าสภาพปัญหาเกิดจากการล้นตลิ่งของแม่น้ำชีซึ่งอยู่ติดกับพื้นที่ชุมชนทำให้ระดับน้ำเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องผลกระทบที่เกิดขึ้นได้แก่ด้านจิตใจเช่นความเปราะบางและความรู้สึกท้อแท้ด้านที่อยู่อาศัยเช่นความเสียหายและการเตรียมตัวไม่ทันเนื่องจากพื้นที่บ้านต่ำและด้านการเดินทางเช่นไม่สามารถสัญจรได้ตามปกติข้อเสนอแนะคือการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายโดยเฉพาะภาคประชาชนที่ควรมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

๕.๑.๒ การออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

การออกแบบกระบวนการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมทั้งการวิเคราะห์ปัญหา วางแผนจัดการ และพัฒนาพื้นที่ต้นแบบเพื่อการเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืนภายใต้สภาวะน้ำท่วมที่เกิดเป็นประจำ พร้อมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอนที่เป็นกระบวนการหลัก คือ การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาแนวทางแก้ไข การร่วมกันออกแบบพื้นที่ตามแนวคิด โคก หนอง นา โมเดล การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ต้นแบบ การเสริมสร้างพลังชุมชน และการถอดบทเรียนขยายผลโดยจัดกิจกรรม เปิดบ้านเรียนรู้ และส่งเยาวชนหรือเกษตรกรต้นแบบไปเป็นวิทยากรให้พื้นที่อื่น กระบวนการนี้เน้นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึดคนในชุมชนเป็นศูนย์กลาง ใช้ศาสนสถาน (วัด) เป็นฐานเรียนรู้ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือปรับตัว และสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภาคีภายนอกเพื่อเสริมพลังให้ชุมชนสามารถ อยู่กับน้ำ ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ความมั่นคง และความหวัง สอดคล้องกับ ปรับตัว และสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภาคีภายนอกเพื่อเสริมพลังให้ชุมชนสามารถอยู่กับน้ำได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับ สุวรรณา ตุลยวสินพงศ์^๓, ได้ทำการศึกษาเรื่อง น้ำท่วม-น้ำแล้งกับการปรับตัวของเกษตรกรในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ผลการศึกษามีข้อเสนอว่า ถ้าจะให้เกษตรกรเกิดความคิดเรื่องการหาแนวทางการปรับตัวทางการเกษตรเพื่อลดความเสี่ยงจากสภาพความแปรปรวนของภูมิอากาศได้ ก็ต่อเมื่อเกษตรกรได้เห็นผลสำเร็จจากเกษตรกรรายอื่นที่ดำเนินการปรับตัวมาก่อน สิ่งสำคัญสำหรับการขยายแนวคิดในการปรับตัวดังกล่าว รวมถึงการจูงใจให้เกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วม-น้ำแล้งดำเนินการหาแนวทางปรับตัวเพื่อลดความเสี่ยงในระยะยาวที่เหมาะสมกับตนเองได้นั้นจึงจำเป็นต้องหนุนเสริมให้เกิดปัจจัยเอื้อต่อการปรับตัวของเกษตรกร คือ การสนับสนุนและการสร้างเครือข่ายเกษตรกรเพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้ เนื่องจากการตัดสินใจของเกษตรกรปรับตัวเพื่อรับมือกับสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปจำเป็นต้องมีปัจจัยเอื้อหลายประการดังนี้

^๒ วิลาลินี ชะไม่กลาง และ วรุดิ จำลองนาค, “ผลกระทบของปัญหาน้ำท่วมในเทศบาลตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”, วารสารวิชาการสหศาสตร์ศึกษา สมาคมสังคมศึกษาสัมพันธ์, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๖๗): ๑-๑๔.

^๓ สุวรรณา ตุลยวสินพงศ์, “น้ำท่วม-น้ำแล้งกับการปรับตัวของเกษตรกรในลุ่มน้ำเจ้าพระยา”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๙-๒๑.

เกษตรกรรายหนึ่งกล่าวในที่ประชุมว่า “คนเคยทำนาอยู่ จะให้ไปปลูกไผ่ อ้อย แห้ว บัว ทำได้ยาก เพราะหนึ่งขาดความรู้ความชำนาญ สอง ต้องมีเงินทุน สาม ต้องมีแรงจูงใจ สี่ ต้องมีตลาดสินค้ารองรับ” จากการประชุมระดมสมองพบว่า สิ่งที่เกษตรกรต้องการคือ การสนับสนุนด้านพันธุ์พืช การจัดวิทยากรมาให้ความรู้ เกี่ยวกับวิธีการเพาะปลูกและการดูแลพืชพันธุ์อย่างลุ่มลึก รู้จริงและมีการติดตามผล ตลอดจนแนะนำด้านการตลาด โดยประสานงานร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ เช่น อบต.และเทศบาล เพื่อให้เป็นกลไกหลักในการประสานงานไปยังหน่วยงานต่างๆ หรือพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อให้เกิดการร่วมมือและช่วยเหลือกัน “ต้องมีโรงเรียนสำหรับเกษตรกร มีการให้ความรู้และเทคนิคต่างๆ ในการทำเกษตร แต่ปัญหาคือ เกษตรกรบ้านเรามากไม่ค่อยเชื่อ เข้ารับความรู้แล้วก็ไม่เอาความรู้ไปประยุกต์ใช้ การปรับตัวแก้ปัญหาจะเกิดการทำตาม เมื่อเห็นผลสำเร็จ ถ้าจะมีความรู้จริง ก็ต้องให้ทางการพาไปดูงานหรือทำให้เขาดู จึงจะเกิดผล” เกษตรกรรายหนึ่งกล่าว และให้ความเห็นว่า “จำเป็นต้องมีการสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนและพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกัน สนับสนุนให้มีพื้นที่ต้นแบบเป็นศูนย์เรียนรู้” ตลอดจนการสร้างองค์ความรู้ในการผลิตพืชเมื่อเกิดภาวะวิกฤต เพื่อให้เกษตรกรมีข้อมูล ความรู้ และทางเลือก เตรียมพร้อมรับมือกับความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการสร้างปัจจัยบวกที่เอื้อต่อความสามารถในการปรับตัวของเกษตรกร ซึ่งบางส่วนเป็นบทบาทของหน่วยงานราชการ เช่น การพัฒนาพันธุ์ข้าวให้มีความทนทานต่อภาวบน้ำท่วม-น้ำแล้ง หรือพันธุ์พืชทางเลือกอื่นๆ โดยเฉพาะในกรณีพื้นที่ประสบภาวบน้ำแล้ง ทางหน่วยงานราชการ เช่น เจ้าหน้าที่กระทรวงเกษตรฯ และกรมชลประทาน ซึ่งต้องการให้เกษตรกรงดการปลูกพืชที่ใช้น้ำมาก ก็ต้องเข้ามาประสานกับเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อแนะนำให้หันไปปลูกพืชอื่นที่ใช้น้ำน้อยและ เหมาะสมกับพื้นที่ โดยคำนึงถึงการมีตลาดรองรับด้วย ในขณะที่บางส่วน เช่น การสร้างเครือข่ายระดับชุมชน/ท้องถิ่น เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ หน่วยงานของรัฐอาจไม่ต้องลงมือดำเนินการเอง แต่สามารถทำหน้าที่หนุนเสริมเครือข่ายเกษตรกรที่มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ทางการเกษตรอยู่แล้วให้สามารถทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงเกษตรกรในพื้นที่ต่างๆ ได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และ **อรรถัย เลียงจินดาถาวร และคณะ**^๔ ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานจังหวัดอุบลราชธานีในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการอุทกภัยในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากส่งผลกระทบต่อการอยู่อาศัย อาชีพ สุขภาพ และการสัญจร ที่ผ่านมาชุมชนและหน่วยงานมีส่วนร่วมในการจัดการในช่วงก่อนเกิดระหว่างเกิดและหลังเกิดภัย ซึ่งผู้ประสบภัยสะท้อนว่าการให้ความช่วยเหลือยังล่าช้า กระจายไม่ทั่วถึง และไม่เพียงพอแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการอุทกภัยในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากชุมชนควรวางแผนลดความเสี่ยง หน่วยงานควรมีคณาภิบาลในการจัดการพัฒนาระบบและกลไกสนับสนุนความรู้ให้ชุมชนและสนับสนุนการจัดการด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

^๔ อรรถัย เลียงจินดาถาวร และคณะ, “การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานจังหวัดอุบลราชธานีในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการอุทกภัยในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก”, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๓): ๑-๓๑.

๕.๑.๓ ข้อเสนอแนะแนวทางการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

การสร้างเครือข่ายเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก เป็นกระบวนการพัฒนาจาก พื้นที่ต้นแบบ สู่ พื้นที่เครือข่าย โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้จากของจริง และการสร้างต้นแบบที่ขยายผลได้จริง โดยมีโครงสร้างการดำเนินงานครอบคลุม ๓ กระบวนการหลัก ได้แก่ ๑) การร่วมกันขยายพื้นที่ เกษตรกรยิ้มได้ กับกลุ่มเป้าหมาย คัดเลือกครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบน้ำท่วม และมีความพร้อมในการปรับพื้นที่ของตนเอง จัดเวที แนะนำแนวคิดและพาเรียนรู้ ที่วัดไผ่สามตำลึง ให้กลุ่มเป้าหมายเห็นต้นแบบจริง สนับสนุนให้แต่ละครัวเรือนเริ่มจากขนาดเล็ก เช่น แปลงผักยกพื้นเลี้ยงปลาในถัง โคกหนองนาแบบย่อ มอบัวสดเบื้องต้น เช่น กระสอบ พาเลต เมล็ดพันธุ์ พร้อมจัด พี่เลี้ยงชุมชน ดูแลอย่างใกล้ชิด ๒) การร่วมกันประเมินผลพื้นที่ เกษตรกรยิ้มได้ ของกลุ่มเป้าหมาย จัดกิจกรรม เวียนเยี่ยม (Learning Visit) ด้วยแนวคิด บ้านฉัน-บ้านเธอ ให้กลุ่มเป้าหมายแลกเปลี่ยนและให้กำลังใจกันใช้แบบประเมินง่าย ๆ ที่ออกแบบร่วมกัน เช่น พื้นที่อยู่กับน้ำได้หรือไม่มีพืชอาหารหรือการปรับตัวเกิดขึ้นหรือไม่ เจ้าของบ้านได้ถ่ายทอดให้คนอื่นหรือยัง สรุปผลในรูปแบบ นิทรรศการชุมชน / บอร์ดเรียนรู้ เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้คนอื่นในชุมชน ๓) การร่วมกันถอดโมเดล นวัตกรรมพื้นที่เรียนรู้เกษตรกรยิ้มได้ จัดเวทีถอดบทเรียนระหว่างพื้นที่ต้นแบบกับกลุ่มขยาย รวบรวม นวัตกรรมที่ชุมชนสร้างเอง เช่น แปลงผักลอยน้ำ การเลี้ยงไก่ลอยน้ำ ระบบเตือนภัยชุมชนง่าย ๆ ผลลัพธ์สำคัญของการสร้างเครือข่าย เกิดศูนย์กลางการเรียนรู้ระดับชุมชน ที่เริ่มจากวัดและขยายสู่บ้าน เกิด เครือข่ายครัวเรือนปรับตัว ที่เชื่อมโยงผ่านความรู้ ภูมิปัญญา และพี่เลี้ยง เกิดแรงบันดาลใจที่ชัดเจนว่า คนในชุมชนช่วยกันปรับตัวได้ แม้ไม่มีงบประมาณมากวางรากฐานสำหรับ การขยายผลสู่ตำบลอื่นหรือพื้นที่เสี่ยงซ้ำซากในจังหวัดนครปฐม สอดคล้องกับ **ลักษณะพรโรจน์พิทักษ์กุล^๕** ได้ศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการบริหารจัดการน้ำท่วมซ้ำซากของ ๑๔ ตำบลฝั่งซ้ายแม่น้ำบางปะกง - ปราจีนบุรีในมิติของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากเกิดขึ้น ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเกิดจากการที่ฝนตกหนักมีน้ำป่าไหลหลากจากต้นน้ำลงมาจาก อีกลักษณะหนึ่งเกิดจากน้ำทะเลเอ่อหนุนจากปากแม่น้ำบางปะกงจนถึงแม่น้ำปราจีนบุรีเป็นประจำในฤดูน้ำหลาก ประกอบกับแม่น้ำเก็บกักน้ำได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงลาดลงสู่ที่ต่ำแบ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และท้ายน้ำ ในพื้นที่ต้นน้ำมีการปลูกพืชทำลายสภาพดินอย่างกว้างขวางมีการทำลายป่าต้นน้ำ สำหรับพื้นที่กลางน้ำ เป็นการกระจุกตัวของภาคอุตสาหกรรม การขยายตัวของชุมชนเป็นเมือง ส่วนพื้นที่ท้ายน้ำมีการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ ห้วย หนอง เพื่อทำการเกษตร ผลการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้เชิงพื้นที่ พบว่า ในการแก้ปัญหาของพื้นที่จำเป็นต้องอยู่บนฐานความรู้ที่ถูกต้องด้วยการดำเนินกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน โดยแบ่งปัญหาออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ปัญหาขนาดใหญ่ใช้พลังร่วม

^๕ ลักษณะพร โรจน์พิทักษ์กุล, “ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการบริหารจัดการน้ำท่วมซ้ำซากของ ๑๔ ตำบลฝั่งซ้ายแม่น้ำบางปะกง - ปราจีนบุรีในมิติของชุมชน”, วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (ตุลาคม - มกราคม ๒๕๖๓): ๖๗-๘๐.

แบบเบญจภาคี ปัญหาขนาดกลางใช้การแก้ปัญหา ในรูปของคณะกรรมการไตรภาคีเชื่อมโยงกับตำบล ที่มีประสบการณ์เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และปัญหาเล็กให้ชุมชนจัดการกันเองโดยความร่วมมือกับองค์กรส่วนท้องถิ่นให้การสนับสนุนประสานงานถือเป็นหัวใจสำคัญของความสำเร็จ ด้าน การสร้างยุทธศาสตร์ส่งเสริมการบริหารจัดการปัญหาน้ำท่วมในมิติของชุมชนสรุปได้ ๔ ด้าน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ ที่ ๑ การแก้ไขปัญหาน้ำท่วมและตลิ่งพัง ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การแก้ไขปัญหา ขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การแก้ไขปัญหาน้ำเสียและมลภาวะกลิ่นเหม็นทางอากาศ และยุทธศาสตร์ที่ ๔ เสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้มีความ เข้มแข็งโดยการส่งเสริมกระบวนการ เรียนรู้ในรูปของเครือข่ายชุมชนเพื่อส่งเสริมการบริหารจัดการของหน่วยงานภาครัฐ ในการแก้ไข ปัญหาน้ำทุกด้านโดยชุมชนมีส่วนร่วมต่อไป สอดคล้องกับ **อรรถัย เลียงจินดาถาวร และคณะ**^๒ ได้ ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่น และหน่วยงาน จังหวัดอุบลราชธานีในการเพิ่ม ประสิทธิภาพการจัดการ อุทกภัยในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก จากการศึกษาได้เสนอแนวทางการเพิ่ม ประสิทธิภาพการจัดการอุทกภัยของชุมชนที่น่าสนใจ คือ ๑) การวางแผนลดความเสี่ยงแบบมีส่วนร่วม ของชุมชนควรมีกระบวนการที่ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงความเสี่ยงและความไม่แน่นอนของ อุทกภัย โครงการวิจัยได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมวิเคราะห์ และประเมินความเสี่ยงจากอุทกภัย โดยเริ่มจากการให้คนในชุมชนร่วมกันทำความเข้าใจบริบทชุมชน เกี่ยวกับสภาพทางภูมิศาสตร์ ทางไหลเข้ามาของน้ำ จัดทำแผนผังชุมชน ระบุจุดเสี่ยง จุดอพยพและ เส้นทางอพยพ เพื่อเสริมสร้างความตระหนักและแสวงหาแนวทางการลดความเสี่ยงจากอุทกภัยให้ ครบคลุมระยะเวลาก่อน ระหว่าง และหลังการเกิดภัย เพื่อลดความเสี่ยงและผลกระทบของชุมชน ๒) การจัดการอุทกภัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชนชุมชนควรให้ความสำคัญในการจัดการอุทกภัยแบบมี ส่วนร่วม โครงการวิจัยได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมวิเคราะห์ ความพร้อมและประสบการณ์การจัดการอุทกภัยของชุมชนที่ผ่านมา เพื่อทำความเข้าใจและรับรู้ถึง ปัญหา จุดอ่อน ช่องว่าง และขีดความสามารถ จากนั้น นำผลวิเคราะห์มาใช้ในการจัดตั้ง คณะกรรมการภัยพิบัติชุมชน แนวทางและมาตรการในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการอุทกภัยเพื่อ ลดผลกระทบของชุมชน และจากการประชุมระดับเครือข่ายชุมชนผู้ประสบภัยน้ำท่วมในเขตอำเภอ เมือง และชนบท ผลการประชุมได้ข้อเสนอแนวทางในการจัดการอุทกภัยที่น่าสนใจ ที่สามารถด้า เนินการได้ในระดับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับท้องถิ่นและจังหวัด ๓) แนวทางการเพิ่ม ประสิทธิภาพการจัดการอุทกภัยของหน่วยงานระดับอำเภอ/จังหวัดและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย (๑) การพัฒนาระบบและกลไกสนับสนุนความรู้ให้ชุมชนการจัดการอุทกภัยที่มี ประสิทธิภาพ ควรให้ความสำคัญกับพัฒนาระบบและกลไกสนับสนุนความรู้ให้ชุมชนเพื่อลดความ เสี่ยงและความเสียหายจากอุทกภัย โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับภัยพิบัติและหน่วยงานที่รับผิดชอบ พื้นที่ประสบภัยควรกำหนดแผน โครงการ และงบประมาณในการสนับสนุนให้ชุมชนตระหนักถึงภัย

^๒ อรรถัย เลียงจินดาถาวร และคณะ, “การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานจังหวัด อุบลราชธานีในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการอุทกภัยในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก”, **วารสารมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๓): ๑-๓๑.

การเตรียมความพร้อม ให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐานเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของชุมชน รวมทั้งจัดเวทีแลกเปลี่ยนระดับท้องถิ่นเพื่อช่วยให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ดีจากชุมชนต่างๆ รวมทั้ง เป็นการเรียนรู้แนวทางการนำหลักการการลดความเสี่ยงภัยไปใช้ในการวางแผนการจัดการอุทกภัยของชุมชน (๒) การพัฒนาระบบและกลไกสนับสนุนการจัดการอุทกภัยด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมจังหวัดอุบลราชธานี ควรพัฒนาระบบและกลไกสนับสนุนการจัดการอุทกภัยด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมขึ้นมาเพื่อให้การจัดการอุทกภัยในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการจัดการอุทกภัยนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายๆ องค์กรทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และชุมชน ที่เข้ามาบูรณาการเข้าด้วยกัน โดยมีศูนย์อำนวยการภัยพิบัติเป็นองค์กรหลักตั้งนั้น องค์กรที่บูรณาการการทำงานร่วมกัน จึงควรมีลักษณะของความร่วมมือจากหลากหลายหน่วยงานที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ และทรัพยากรที่หลากหลาย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม สามารถสังเคราะห์ข้อเสนอแนะใน ๓ ด้าน ได้แก่ เชนนโยบาย การประยุกต์ใช้ผลวิจัย และแนวทางสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคต ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ควรกำหนดนโยบายสนับสนุนการปรับตัวเชิงพื้นที่แบบบูรณาการ เช่น การส่งเสริมโครงการ โคก หนอง นา โมเดล ในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก โดยประสานการทำงานระหว่าง อบต. เกษตรอำเภอ และภาคประชาชน

๒. หน่วยงานท้องถิ่นควรจัดงบประมาณส่งเสริมพื้นที่เรียนรู้ชุมชน โดยให้วัด โรงเรียน และบ้านต้นแบบ เป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดความรู้ในการปรับตัว

๓. ควรสนับสนุนการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ระดับตำบล ให้กลายเป็น ศูนย์ขับเคลื่อนการปรับตัวต่อภัยพิบัติ ที่มีระบบพี่เลี้ยง การติดตาม และการถอดบทเรียนอย่างต่อเนื่อง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

๑. นำโมเดล เกษตรกรยิ้มได้ ไปใช้ในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากอื่น โดยปรับตามบริบทท้องถิ่น เช่น ลักษณะดิน ระดับน้ำ ความพร้อมของชุมชน

๒. ใช้พื้นที่ต้นแบบ เช่น วัดไผ่สามด้าสิ่ง เป็นศูนย์ฝึกอบรมให้กับเกษตรกรรุ่นใหม่ ทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด

๓. ประสานความร่วมมือกับภาคเอกชน/CSR ในการสนับสนุนวัสดุเริ่มต้น เช่น พาเลต เมล็ดพันธุ์ ถังน้ำเก่า เพื่อให้ครัวเรือนสามารถลงมือทำได้จริง

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาการเชื่อมโยง เศรษฐกิจพอเพียง กับการฟื้นฟูพื้นที่เสี่ยงภัยเพื่อสร้างกรอบคิดในการพัฒนาชุมชนที่สมดุลทั้งเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคม
๒. ควรศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของภาคีภายนอกต่อการเสริมพลังชุมชน เช่น มหาวิทยาลัย ภาครัฐกิจ หรือภาคประชาสังคม ในการสนับสนุนการขยายผล
๓. ควรวิจัยผลกระทบด้านสุขภาวะจิตใจของเกษตรกรในระยะยาวจากภาวะน้ำท่วมซ้ำซาก และวิธีการเยียวยาโดยใช้ศาสนา วัฒนธรรม และกิจกรรมกลุ่ม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ:

- กรมพัฒนาชุมชน. **คู่มือนักพัฒนา เรื่อง การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร: บางกอกบล็อก, ๒๕๕๗.
- กรมพัฒนาที่ดิน. **ผลการวิเคราะห์พื้นที่แล้งซ้ำซากด้านเกษตรกรรมทั่วประเทศ**. กรมพัฒนาที่ดิน: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๗.
- กาญจนา แก้วเทพ. **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สภาคทอริกแห่ง ประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘ .
- กิตติชัย รัตนะ. **การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ**. กรุงเทพมหานคร: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔.
- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และคณะ. **นานาคำถามเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๘.
- ธนา ประมุขกุล. **เครือข่าย**. ขอนแก่น: ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ, ๒๕๕๕ .
- ธีรพงษ์ แก้วหาญ. **กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๓.
- นฤมล นิราทร. **การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. **การบริหารสาธารณะในระบบกฎหมายปกครองของฝรั่งเศส**. กรุงเทพมหานคร: สำนักนิติธรรม, ๒๕๔๑.
- ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม**. . กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.
- ปิยบุตร หล่อไกรเลิศ. **เศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แม่ค, ๒๕๕๐.
- พระมหาประกาศิต ฐิตีปสิทธิกร. **แนวคิดพื้นฐานเพื่อการบริหารและการพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕.
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. **กติกา เครื่องมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อรักษาสีเขียว**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ, ๒๕๕๘.
- วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: แสงดาวการพิมพ์, ๒๕๔๖.
- สมพร เทพสิทธิ์า. **เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สภาวุ พุทธิสมาคมแห่งชาติ, ๒๕๔๙.
- สมยศ หุ่นหัว. **สังคมชนบทกับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๔.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๕๐.

อำพล กิตติอำพล. **ตัวอย่างเศรษฐกิจพอเพียงที่ข้าพเจ้ารู้จัก**. กรุงเทพมหานคร: วีพีกราฟฟิค แอนด์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.

อาภรณ์ ภูวิทย์พันธุ์. **Competency Based HRVHRD**. กรุงเทพมหานคร: เอชอาร์ เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๐.

อุดมพร อมรธรรม. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๔๙.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

อนันต์ ชัมภรัตน์. “การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าทุ่งป่าทามของชุมชนบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างในเขตจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานี”. **ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔.

(๓) รายงานวิจัย:

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ. **รายงานการวิจัย**. (มูลนิธิเอเชีย: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๒).

(๔) บทความ:

คมกริช กระแสร์สินธ์. “พรรณนารา ตีสันทา และ นัสตา โรจนตระกูล. ปัญหาอุทกภัย : การสร้างความร่วมมือในการจัดการของชุมชน”. **Journal of Modern Learning Development**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๖๗): ๔๖๒-๔๗๕.

ลักษณาพร โรจน์พิทักษ์กุล. “ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการบริหารจัดการน้ำท่วมซ้ำซากของ ๑๔ ตำบล ฝั่งซ้ายแม่น้ำบางปะกง – ปราจีนบุรีในมิติของชุมชน”. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา**. ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (ตุลาคม - มกราคม ๒๕๖๓): ๖๗-๘๐.

วิลาสินี ชะไม่กลาง และ วรุฒิ จำลองนาค. “ผลกระทบของปัญหาน้ำท่วมในเทศบาลตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”. **วารสารวิชาการสหศาสตร์ศึกษา สมาคมสังคมศึกษาสัมพันธ์**. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-สิงหาคม ๒๕๖๗): ๑-๑๔.

อรัญญ์ เลียงจินดาถาวร และคณะ. “การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานจังหวัดอุบลราชธานีในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการอุทกภัยในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๓): ๑-๓๑.

อรัญญ์ เลียงจินดาถาวร และคณะ. “การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานจังหวัดอุบลราชธานีในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการอุทกภัยในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๓): ๑-๓๑.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. การเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากพายุโนรู. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://plus.thairath.co.th/topic/money/๑๐๒๒๐๑> [๒๐ เมษายน ๒๕๖๖].

วรชยา เชื้อจันทิก และคณะ. การปรับตัวของเกษตรกรจากอุทกภัยในพื้นที่ลุ่มน้ำลำตะคอง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://gsbooks.gs.kku.ac.th/๕๗/grc๑๕proceedings.html> [๒๐ เมษายน ๒๕๖๖].

วัดไผ่สามตำลึง. ศูนย์ข้อมูลสารสนเทศคณะสงฆ์ภาค ๑๔. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.sangha14.org/index.php?url=temple&id=1104> [๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๖].

(๖) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:

สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๕ ตำบลไทรงาม, ๓ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

เกษตรกรปลูกผัก, ๓ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

เกษตรกรทำนาและรับจ้าง, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

เกษตรกรและหัวหน้าครอบครัว, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

เกษตรกรและแม่บ้าน, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

ปลูกข้าวและพืชผสมผสาน, ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

ผู้ดูแลการเงินครัวเรือน, ๒ สิงหาคม ๒๕๖๗.

เกษตรกรทำสวนผัก, ๒ สิงหาคม ๒๕๖๗.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
หนังสือจริยธรรมการวิจัย

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๕๔๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔

www.mcu.ac.th

๒๐ กันยายน ๒๕๖๗

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เรียน พระปลัดวิทยา ฐานธโม(ตินาค)

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำการวิจัยในเรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาเครื่องมือการวิจัยของท่าน โดยให้มีการแก้ไขปรับปรุง/เพิ่มเติมเอกสาร ตามเอกสารแนบ

จึงเรียนมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม**

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๕๔๗/๒๕๖๗

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบล ไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
Farmers' Adaptation to Livelihoods on Repetitive Flooded Areas in Sai Gam Sub-District Community, Bang Len District, Nakhon Pathom Province.

รหัสข้อเสนอการวิจัย:

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ผู้วิจัยหลัก: พระปลัดวิชา ฐานธมโม(ดินาค)

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๗
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๗
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๗
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๗

(พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๐ กันยายน ๒๕๖๗

หมายเลขใบรับรอง: ว.๕๔๗/๒๕๖๗
วันที่ให้การรับรอง: ๒๐ กันยายน ๒๕๖๗
วันหมดอายุใบรับรอง: ๒๐ กันยายน ๒๕๖๘

ภาคผนวก ข.
หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล

สำนักงานวิชาการ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลไร่จีน อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม

ที่ อว ๘๐๕๘.๒/ว ๑๕

๘ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขออนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

เจริญพร นายปรีชา ไทรพันธ์แก้ว

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระปลัดวิทยา ฐานธมโม รหัสประจำตัว ๖๕๕๐๑๐๔๐๑๕ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร
ดุขกัฏฐบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบล
ไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ซึ่งการศึกษานี้ไม่มี
ความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ท่าน

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการศึกษานี้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยมีประสิทธิภาพ และบรรลุ
วัตถุประสงค์ของการวิจัยดังกล่าว จึงขออนุเคราะห์ข้อมูลและสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์
ในทางวิชาการต่อไป ทางวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขอบคุณในความเชื่อเพื่อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาประภาสิต สิริเมธ, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุขกัฏฐบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ผู้ประสานงาน : พระปลัดวิทยา ฐานธมโม

โทรศัพท์ : ๐๘๗-๕๒๘๔๕๕๕

ที่ อว ๘๐๕๘.๒/ว ๑๖

สำนักงานวิชาการ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลไร่จีน อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม

๘ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญร่วมประชุมเพื่อประกอบการวิจัย

เจริญพร นายไกรสิทธิ์ ยศพรอนันต์

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการ

จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระปลัดวิทยา ฐานธมโม รหัสประจำตัว ๖๕๕๐๑๐๔๐๑๕ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร
ดุขปฏิบัตินิต สาขาวิชาการพัฒนาลัทธิ ศาสนาวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบล
ไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ซึ่งการศึกษานี้มี
ความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ท่าน

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการศึกษานี้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยมีประสิทธิภาพ และบรรลุ
วัตถุประสงค์ของการวิจัยดังกล่าว จึงขอเชิญท่านร่วมประชุมเพื่อประกอบการวิจัย ในวันอาทิตย์ที่ ๑๔
กรกฎาคม ๒๕๖๗ เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ วัดไร่สามตำลึง ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เพื่อการ
วิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป ทางวิทยาลัยสงฆ์พุทธ
ปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จาก
ท่านด้วยดี

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาประภาสิต สิริเมโธ, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุขปฏิบัตินิต สาขาวิชาการพัฒนาลัทธิ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ผู้ประสานงาน : พระปลัดวิทยา ฐานธมโม

โทรศัพท์ : ๐๘๙-๕๒๘๘๕๕๕

สำนักงานวิชาการ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลไร่จีน อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม

ที่ อว ๘๐๕๘.๒/ว ๑๗

๘ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญร่วมประชุมวางแผนโครงการวิจัย

เจริญพร นายสำริ พึ่งประชา

สิ่งที่ส่งมาด้วย โครงการวิจัย

จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระปลัดวิทยา ฐานธมโม รหัสประจำตัว ๖๕๕๐๑๐๔๐๑๕ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร
ดุขปฏิบัตินิตต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบล
ไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ซึ่งการศึกษานี้มีความ
จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ท่าน

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการศึกษานี้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยมีประสิทธิภาพ และบรรลุ
วัตถุประสงค์ของการวิจัยดังกล่าว จึงขอเชิญท่านร่วมโครงการวิจัยและร่วมประชุมวางแผนโครงการวิจัย ในวัน
อาทิตย์ที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๗ เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ วัดไร่สามตำลึง ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัด
นครปฐม เพื่อการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป ทางวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาประกาสิต สิริเมโธ, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุขปฏิบัตินิตต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

ผู้ประสานงาน : พระปลัดวิทยา ฐานธมโม

โทรศัพท์ : ๐๘๗-๕๒๘๐๕๕๕๕

ภาคผนวก ค.
ตัวอย่างเครื่องมือ

แบบเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย
เรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก
ของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม”
 ดำเนินการวิจัยโดย
 พระครูปลัดวิชา ฐานธมโม วัดไร่สามตำลึง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์นี้จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาวิจัย เรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” โดยมีวัตถุประสงค์

๑) เพื่อศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๒) เพื่อออกแบบกระบวนการปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๓) เพื่อค้นหาแนวทางการขยายผลพื้นที่เรียนรู้การปรับตัวสำหรับการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

๒. ผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงภูมิความรู้ มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์ในการเข้าสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลประกอบการวิจัยในครั้งนี้ โดยมีทั้งข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเท่านั้น

๓. ขณะสัมภาษณ์ ผู้วิจัยขออนุญาตบันทึกเทปเสียง บันทึกภาพ เพื่อใช้ประกอบการวิจัย โดยผู้ให้สัมภาษณ์มีสิทธิ์ในการปฏิเสธการบันทึกเสียง บันทึกภาพ และการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลได้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี และขออุมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

พระครูปลัดวิชา ฐานธมโม (ตินาค)

รหัสประจำตัวนิสิต ๖๕๕๐๓๐๔๐๑๕

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาการพัฒนาลังคม รุ่นที่ ๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แนวการสัมภาษณ์การวิจัย (กลุ่มเกษตรกร)
เรื่อง “การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก
ของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม”

สัมภาษณ์วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ..... ฉายา/นามสกุล.....

ที่อยู่.....

เบอร์โทรศัพท์.....

จำนวนสมาชิกในครอบครัว..... คน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน..... ปี

พื้นที่ในการทำเกษตร..... ได้รับรายได้จาก.....

ตอนที่ ๒ ประเด็นการสัมภาษณ์เพื่อศึกษาผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจาก ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ประเด็นคำถาม

๑) พื้นที่ทำเกษตรของท่านประสบปัญหาน้ำท่วมอย่างไรบ้าง เช่น ท่วมทั้งหมด ท่วมประมาณครึ่งหนึ่ง ท่วมเล็กน้อย

๒) พื้นที่ทำเกษตรของท่านประสบปัญหาน้ำท่วมในช่วงเดือนใดบ้าง

๓) ในช่วงน้ำท่วมพื้นที่ทำเกษตร ท่านได้รับผลกระทบในเรื่องต่อไปนี้ข้อใดบ้าง (๑) เรื่องรายได้

(๒) เรื่องรายจ่าย (๓) เรื่องสุขภาพ (๔) เรื่องความเป็นอยู่ของครอบครัว (๕) เรื่องการประกอบอาชีพ

๔) ในช่วงน้ำท่วมพื้นที่ทำเกษตร ท่านมีวิธีการจัดการปัญหาดังกล่าวอย่างไร

๕) ในช่วงน้ำท่วมพื้นที่ทำเกษตร มีหน่วยงานใดบ้างที่เข้ามาช่วยเหลือในเรื่องการเยียวยา และเยียวยาอย่างไร

๖) ในช่วงน้ำท่วมพื้นที่ทำเกษตร ท่านมีการหารายได้เสริมเพื่อใช้จ่ายในครอบครัวอย่างไรบ้าง

๗) ในช่วงน้ำท่วมพื้นที่ทำเกษตร มีหน่วยงานใดบ้างที่เข้ามาแนะนำการทำอาชีพเสริม และส่งเสริมอย่างไร

๘) ท่านมีความต้องการได้รับการส่งเสริมอย่างไรบ้าง เพื่อลดผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่ทำเกษตรของท่าน

๙) ท่านเห็นว่าวิธีการใดบ้างที่จะช่วยลดผลกระทบในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพจากปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่ทำเกษตรของเกษตรกรชุมชนตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้อย่างขึ้นและเหมาะสมกับพื้นที่มากที่สุด

.....ขออนุโมทนาขอบคุณที่ให้ข้อมูล.....

ภาคผนวก ง
ภาพกิจกรรม

กิจกรรมลงพื้นที่สัมภาษณ์เกษตรกร

กิจกรรมลงพื้นที่พูดคุยแลกเปลี่ยนกับกลุ่มเกษตรกร

กิจกรรมการร่วมกันสะท้อนปัญหาและออกแบบและพัฒนา

การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้
ศูนย์เรียนรู้“เกษตรกรยิ้มได้ ณ วัดไผ่สามตำลึง”

กิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชน

การลงพื้นที่ติดตามผล

การรวมกลุ่มและจำหน่ายผลผลิต

การขยายผลไปยังพื้นที่อื่นๆ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	:	พระครูปลัดวิทยา ฐานธมโม (ดีนาค)
ภูมิลำเนาที่เกิด	:	จังหวัดนครปฐม
วัน เดือน ปีเกิด	:	วันพุธ ที่ ๘ เดือนกรกฎาคม ๒๕๑๓
อุปสมบท	:	วันที่ ๙ เดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๓
การศึกษา	:	-พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี -พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
ประสบการณ์การทำงาน	:	-เลขานุการเจ้าคณะตำบลบางกระบือ -เจ้าอาวาสวัดไผ่สามตำลึง ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัด นครปฐม
สังกัด	:	วัดไผ่สามตำลึง ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
ตำแหน่ง	:	เจ้าอาวาส
ปีที่เข้าศึกษา	:	ปีการศึกษา ๒๕๖๕
ปีที่สำเร็จการศึกษา	:	ปีการศึกษา ๒๕๖๘
ที่อยู่ปัจจุบัน	:	๙๐ หมู่ ๘ วัดไผ่สามตำลึง ตำบลไทรงาม อำเภอบางเลน จังหวัด นครปฐม